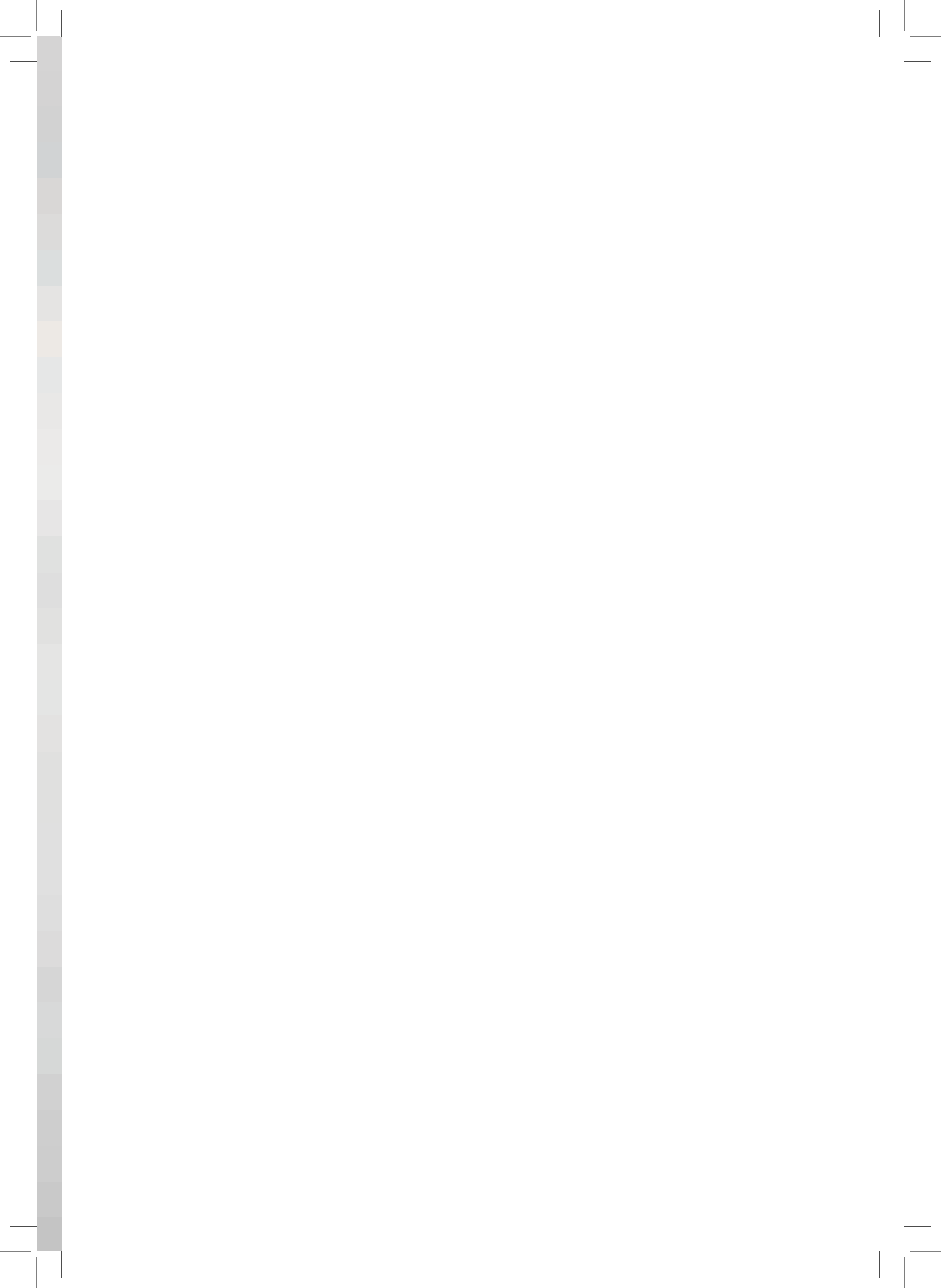

זמן הצות

זמרת

מאורות

נתן לבאר

היטב אימתי

הוא זמן הצות

לילה לדעת האר"י ז"ל

ומהרה"ו ולדעת רבים מגדולי

המקובלים והפוסקים ובפרט דעתו

של הבעש"ט ורבנו מוהר"ן מברסלב

המובא בספרו ליקוטי מוהר"ן (קמא קמ"ט) ואגב

יבאר האם הביאורים והפירושים של מהרה"ו על

הזוהר נכתבו לפניו או אחרי שיצק מים על ידי האר"י

ז"ל, ואם מצאנו שחלקו על הרש"ש, ומה ההבדל בין

השגת האר"י ז"ל ופסקיו לבין השגותיהם ופסקיהם של

הבאים אחריו ובכללם הרש"ש, ומתי אמרינן ספק ברכות להקל

וכנגד מי, והאם יש לומר תיקון לאה בליל שבת ויו"ט ועוד.

חיברתיו וערכתיו בסיעתא דשמיא

הצעיר נתן בן מו"א יעקב יצ"ו

אלול התשפ"ג

ירושלים עיה"ק ת"ו

לפרטים בכל הקשור לקונטרס ניתן ליצור קשר
בשעות הערב במספר: 0527-698058
או במייל: natenyosaf@gmail.com

©

כל הזכויות שמורות

הגהה ועריכה:
איתמר טיפליצקי

עימוד ועיצוב:

סטודיו שלימות
0504-128918

צדדינות הנדיבים הנקרים

משפחת ברזאני

ומשפחת יונה

שיבורכו בכל מילי דמיטב הם
ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם
אורך ימים ושנות חיים, וזכות
כל הצדיקים תגן בעדם אלף
המוגן, אמן כן יהי רצון!

**פיה פתחה בחכמה ותורת
חסד על לשונה**

אשה בעלת חסד שהקדישה מכווחה,
מרצה וליבה למשפחתה כל ימי חייה,
נושאת חן בעיני כל רואיה אוהבת
התורה ולומדיה

**מרת זריפה יונה בת מסעודה
נלב"ע יח' טבת תשפ"ב**

ת.נ.צ.ב.ה

RABBI NESANEL BRANDSDORFER

RABBI OF "KENEH BOSEM"
1 HACHIDA ST. BEIT SHEMESH
ISRAEL TEL. 972-2-533188988

נתנאל בראנדסדארפער

בן מרן בעל ה"קנה בשם" זצוק"ל
רב ומו"צ העדה החרדית
בשכונת "קנה בשם" בית שמש
ודר"כ אברכים להוראה סאטוב
ירושלים ת"ז
רח' החדי"א 1 בית שמש. פל' 0533-188-988

מכתב ברכה

הנני בזה לברך את הרה"ח ר' נתן סופר שליט"א אשר יגע טרח איזן וחקר בנושא המרתק של זמן חצות לילה. ובמרוצת עמלו ויגיעו פרש יריעה נרחבת על כל אחת מעקרונותיה ומסורתה של השיטה לפי הפוסקים והמקובלים. וגם הפליא לעשות והביא ממצאים חדשים מכתבי יד נדירים שטרם ראו אור, כל זאת בעבודה מקיפה ויחודית בעלת משמעות ותועלת רבה ללומדי התורה.

לא נצרכה אלא לברכה שחפץ ה' בידו 'יצלח ויוסיף ללון בעומקה של הלכה ויזכהו ה' להמשיך לזכות את הרבים בחיבוריו המועילים, ושיזכה להגדיל תורה ולהאדירה, באורך ימים ושנות חיים, מתוך בריאות איתנה ונהורא מעילא אמן.

באהבה ובכבוד רב
נתנאל ברנדסופר

מכתב ברכה וידידות

יום ג' יום שנכפל בו כי טוב לסדר 'כי ה' אלוקיך ברכך בכל מעשה ידיך' (הר"ת והסו"ת של "בכל מעשה ידיך" הוא בגימטריא כמו הר"ת נתן בן מורי הרב יעקב ודו"ק) ער"ח מנחם אב תשפ"ג לפ"ק

שלומים מרובים, כטל ורביבים, יושפע ממרומים, להאברך מאד נעלה המופלג בתורה ויר"ש טהורה, המקורב להנחל נובע מקור חכמה, ורוח הבריות ממנו נוחה, ה"ה האברך כמדרשו כמר נתן סופר שליט"א שלום וברכה, אחדשה"ט בידידות, כראוי וכיאות, אודיעך שקבלתי את העלים לתרופה מספרך הנכבד אשר בשם "זמן חצות" יכונה, אשר בו ליקטת מכמה וכמה פוסקים וגאונים מכל שכבות הציבור, הן אשכנזים וספרדים וכו' וכו' שסוברים את "זמן חצות" כשיטת המג"א בשם השערי ציון, הזהר וכדעת רביז"ל, ובזה סיכמת שרובא דעלמא שהבאת לא סוברים לזמן חצות כמנהג של העולם הנתפשת בקרב רוב קהילות ישראל, וזכית לברר מקחו של צדיק היי ניהו רביז"ל שנקט כדעת המג"א ולא כמו שפסק השערי תשובה (בסימן א') ומבואר במד"ר פרשת חיי שרה (נח, יב) שהמברר מקחו של צדיק כאילו מקיים עשרת הדברות, אשריך וכה לחי!

זאת ועוד שמצאתי כי שמך ושם אביך מרומז בשם הספר והיינו "הספר זמן חצות" עם הכולל בגימטריא כמו "נתן בן אבי יעקב" חושבנא דדין כחושבנא דדין.

ומובא בהקדמת ספר החיים (להגאון מוהר"ר שלמה קלוגער זלה"ה) שבזה שמצא דהגימטריא של שם הספר שנתן לפי תומו עולה כמניין שמו ושם אביו כותב וז"ל: לזה ראיתי שגם שם הספר הכל מיד ה' עלי, ותהי זאת נחמתי בעיני כי מן השמים הסכימו על ידי בכך וכו' עכ"ל הצח.

ואסיים מכתבי בכל חותמי ברכה והצלחה, שתזכה להשפיע בקרב עם סגולה, תורה וקדושה וטהרה, מתוך נחת ורוב שמחה, ונזכה להקביל פני משיח צדקינו בגילה בקרוב בימינו אכי"ה.

כעתירת וברכת:

אברהם שלום הלוי שישא פעיה"ק ת"ו

תוכן עניינים

מבוא לסידורי כוונות האר"י מכתבי יד	יא
צילומים של כתבי יד	יב
הקדמה	לא
השיטות בחישוב זמן חצות לילה	לד
שיטה ראשונה - שש שעות שוות מצאת הכוכבים	לח
דעת הזהר הקדוש	לח
דעת רבי שמעון לביא - בספרו כתם פז	מ
דעת רבנו האר"י ז"ל	מב
ראיה נפלאה מדברי האר"י ז"ל	מג
דעת רבי חיים ויטאל	מד
אימתי כתב מהרר"ו את פירושו על הזוהר	מו
דעת רבי יעקב צמח מכתב יד	נ
דעת רבי מאיר פאפרש, רבי מנחם די לונזאנו, ורבי יעקב מלובלין מכתב יד	נב
דעת רבי נתן נטע הנובר מחבר סידור שערי ציון	נג
דעת המגן אברהם, מחצית השקל, היד אפרים, והחתם סופר	נז
דעת הרמ"ז	נח
דעת רבי נפתלי כ"ץ בעל הסמיכת חכמים	ס
דעת הרב משנת חסידים	סא
דעת ספר לקט שושנים על הזהר מכתב יד	סב
דעת רבי שלום בוזגלו - בעל המקדש מלך על הזוהר	סג
דעת הרב בעל יפה שענה	סד
דעת הרבנים בעל מזבח אדמה ובעל דגלי אהבה	סה
דעת רבינו נחמן מברסלב בעל הליקוטי מוהר"ן	סו
דעת רבי אביגדור עזריאל - בעל זמרת הארץ	סז
דעת רבי ישראל בעל שם טוב ותלמידיו	עא
דעת מחברי סידור האר"י רבי אשר מרגליות, קול יעקב קאפיל, וסידור אור השנים, ועוד ..	עג
דעת רבי אלכסנדר זיסקינד - היסוד ושורש העבודה	עד
דעת רבי יעקב יוסף - בספר רב ייב"י	עד
דעת הרב אליה רבה	עה
דעת רבי שלמה חלמא - בעל שולחן תמיד	עה

דעת רבי אליקים גץ - ספר אבן השהם עה
דעת רבי רפאל טריביס - ספר צח ואדום עו
דעת רבי צבי סגל - ספר אספקלריא המאירה עו
דעת בעל הספר חמד משה ואהל ברוך עו
דעת רבי יוסף כנפו - בספרו זך ונקי עז
דעת רבי חיים בנימין פונטרימולי בספר פתח הדביר עז
דעת רבי יהודה אשכנזי - באר היטב, ורבי שמעון יאיר חיים בְּכָרְךָ - חוֹזֵת יאיר עח
רבי יונתן אייבשיץ, ורבי יעקב עמדין לענין הלילות הקצרים פחות משש שעות פ
מתי זמן שינה ביום ובלילה פב

שיטה שניה - שתים עשרה שעות שוות מחצות היום פה

האם מצינו מהפוסקים ההולכים בעקבות הרש"ש שחלקו עליו פט
ביאור החתם סופר בדין גילוי אליהו צד
מהרש"ו הוא גלגול האר"י ז"ל צה
אזהרת הרש"ש לברך ברכות השחר מיד בחצות לילה צז

שיטה שלישית - שעה קבועה בשעות ההסכמיות ק

סיכום להלכה ולמעשה קד
אפשרות לצאת ידי כל השיטות קז

תיקון לאה בליל שבת ויו"ט קיג

נוסח ברכת מלביש ערומים קכב

השתלשלות סידורי כוונות האר"י ז"ל העיקרים בקצרה

מעַת התגלות אור תורתו של האר"י ז"ל ע"י תלמידו נאמן ביתו הרח"ו, ובפרט משנת השמ"ז לערך כאשר חלה הרח"ו, לקחו כמה מגדולי חכמי ארץ ישראל מרוב חשקם בחכמת הקבלה, ללא רשותו והסכמתו של הרח"ו, מכתבי המהדורא קמא, והעתיקו מהם בחיפזון על ידי מאה סופרים במשך כמה ימים ת"ר ניירים, ומכאן שם הניתן להם, עד שנתרפא הרח"ו ונפסקה העתקה ונסתם הגולל על המשך העתקה מכתביו, ואלו הכתבים התחילו להתפשט אצל גדולי החכמים בארץ ישראל, ולאחר כמה שנים גם הגיעו הכתבים לחכמים השוכנים בחו"ל, ומאז והלאה הרבה מהחכמים שהגיעו הכתבים לידיהם החלו לערוך את הכתבים הן על סדר השתלשלות העולמות, והן על כוונות התפילה והמצוות, תיקוני עוונות ייחודים וגלגולים, כל חכם ע"פ הבנתו ודעתו שכך נכון וראוי לסדר את הכתבים, ואחר זמן לא רב החלו לסדר סידורי כוונות לתפלות כל השנה, כל חכם ומקובל ע"פ הכתבים שזכה מן שמיא שיעמדו לפניו, ואזכיר כאן כמה מהסידורים שנכתבו בראשונה, ומהם נעתקו רוב ככול הסידורים הן הנמצאים בכתבי יד, והן אלו ששפר עליהם גורלם והודפסו עם השנים.

סידור כוונות האר"י ז"ל הראשון ששמענו אודותיו, היינו הסידור שהיה תחת ידי קודשו של מורנו הרב המקובל **רבי חיים ויטאל** ז"ל כמו שמעיד הרב בנימין הכהן (אגרות רמח"ל אגרת ב') וז"ל: "העיד הר"י צמח שראה בסידור של הרב חיים ויטל זלה"ה שבו היו מסומנים הכוונות בקצרה והיו שוות בכל התפלות בין ערבית בין שחרית בין מנחה וזה ראייה ברורה

שכל כוונות התפילה שוות". עכ"ל סידור זה לעת עתה נפקד מקומו ואינו
בנמצא.

הסידור השני הוא מכתיבת **רבי יעקב צמח**, הנכתב בעת היותו גר בדמשק לערך תשע שנים, בין השנים שצב' עד שנת תא' בשנים אלו כתב הרי"צ את סידוריו, סידור קצר ללא נוסח התפילה (וזה אינו הסידור שהודפס מכת"י בירושלים תשמ"ו שהוא נכתב בשנת תיב' והוא קיצור מן הקיצור מכוונות התפילה) וסידור ארוך (בכתב יד באוסף פרטי) כולל כל הכוונות הנמצאים בספרי האר"י שהיו לפני מהר"י צמח ואת סידור זה העתיקו חכמי דורו וכמו שמעיד בהקדמה לספרו קול ברמה וז"ל: ואחר כך עשיתי סידור אחד קטן הכמות ובו כוונות קצרות מחול ושבת וראש חודש, ושלחתי אותו לקושטנדינא אל החכם השלם הדיין המצוין כמוהר"ר בנימין הלוי ושלח לי מתנת יד, אחר כך עשיתי סידור אחר, ובו כל תיבת נוסח התפלה, ובצדו כל כוונה וכוונה הנמצא בספרים, והוא מכל השנה לא חסר בה כוונה, והנה אותו הסידור הגדול שסדרתי בדמשק ישר בעיני החברים יצ"ו והעתיקו החכם השלם כמהר"ר חיים כהן, והחכם הנעלה כמהר"ר נסים כהן, וממנו העתיק החכם הנעלה כהר"ר מיכאל הררי, והחכם הנעלה כהר"ר יצחק הכהן, ובנו של החכם השלם כמוהר"ר שמואל ויטאל נר"ו וכו". עכ"ל.

הסידור השלישי הוא מכתיבת **רבי שמואל ויטאל** הנקרא "סידור חמדת ישראל" בכתיבתו החל ביום חמישי ד' טבת שנת תכג' וסיימו ביום שני טו' אלול תכג' הסידור כולל ג' חלקים, א. ימות החול ב. שבת ומועדים ג. סדר המשמרה (הנדפ"מ בשלמות ע"י מכון אהבת שלום תשע"ו - תשפ"ג) סידור חמדת ישראל הינו סידור דווקני מאוד ומעלתו היתרה לעומת שאר הסידורים, שמבוסס על כתבי הרח"ו המדויקים בעץ חיים שמונה שערים, שהיא המהדורה אותה ייעד הרח"ו לדורות עולם, והיא הכתיבה האחרונה והסופית שהגה בה, ותיקן ושכלל אותה הרח"ו עד ליום פטירתו.

הסידור הרביעי הוא סידור מכתיבת **רבי מאיר פאפרש**, הנקרא "אור פני מלך", (בכתב יד באוסף פרטי) וזהו נוסח השער של הספר אור פני מלך (הובא בספר טל אורות בסופו בתולדות המחבר וכתביו עמ' 37) וז"ל: "ספר אור פני מלך והוא סידור על דרך הקבלה לכל ימות השנה מסודר בסדר נאה עם כל הכוונות הבאים בכתבי הרב האר"י זלה"ה עם כל מילי דחסידותא קבצתי מכל ספרי המוסר ראשונים ואחרונים הנוהגים בשבתות ובחול ובי"ט אני הצעיר מאיר הכהן פאפרש אשכנזי היום ילדתיהו פה קושטנדינא יע"א שנת ית"ד תקועה לפ"ק". עכ"ל. סידור זה הושלם ביום ג' תמוז שנת התט"ו ק"ק לבוב.

וידוע שהיו עוד כמה סידורים לדוגמא, סידור רבי חיים הכהן תלמיד הרח"ו (הסידור בחלקו נדפס בשנת תקא' בשם שערי רחמים לתפילות החול ושבת, וסידור ושערי רצון למועדים, אך נוספו בו הוספות שאינם מרבי חיים הכהן, הסידור לימות החול נדפס בשנת תשס"ט ע"י מכון זכרון אהרן) **סידור הרמ"ז** (נדפס ע"י הוצאת קול בטחה בשנת תשע"ו) ו**סידורי תלמידיו רבי בנימין הכהן**, ותלמידו רבי שמואל דוד אוטלוניגו, שכולם מיוסדים ומבוססים ע"פ סידור רבי יעקב צמח, וכמובן שיש עוד עשרות סידורים בסגנון דומה ולעיתים יש בזה מה שאין בחברו ושונה במעט, ובכמה מהדורות וכתבי יד, אך פשוט שכל הסידורים הינם העתקות מהסידורים הנ"ל, ואציין לדוגמא כמה סידורים שהתפשטו בעולם, סידור משנת חסידים ואותם עשרות שנעתקו ממנו, סידור רבי אשר מרגליות, סידור רבי יעקב קאפיל, סידור רבי שבתי מראשקוב, ועוד, ולא עת האסף.

וידוע שסידור אור פני מלך נמצא עד היום בכתב יד ועוד לא ראה את אור הדפוס, אך ברור לכל גם למקובלים וגם לחוקרים שרוב סידורי האר"י ז"ל שלפנינו, בין אלו שנדפסו ובין אלו שעדיין נמצאים בכתב יד, שורשם הם העתקות מסידור אור פני מלך הנ"ל, כולל הכוונות, וההנהגות הנמצאים בו.

ואם ישאל השואל מהי הרבותא בהבאת צילומי כתבי היד מסידורי כוונות האר"י ז"ל השונים שנעתקו מאחד לשני רבות בשנים, אזי ראשית אענה שאין לך הוכחה ועדות גדולה מזה שכמעט בכל הסידורים הן אלו שנעתקו באשכנז, והן אלו שנעתקו אצל הספרדים, והן אצל החסידים, כתבו כך ללא עוררין ופשוט שבדבר מעשי כזה שתלוי בכל לילה ולילה ידעו שמקור הלכה זו הוא למעלה בקודש ולא העתקות בעלמא ועוד הבאתי בפנים כלל חשוב בכללי הפסיקה המובא בספר כל החיים למורנו רבי חיים פלאגי (מערכת פא אות יט' בנדפ"מ עמ' שב) וז"ל: פוסק שמביא מפוסק אחר ולא ערער עליו שמע מינה דהכי סבירא ליה וכו'. עכ"ל.

וחובה עלינו לומר כך, שאם לא כן לא מצאנו ידינו ורגלנו בספרי בית המדרש שכמעט ואין לך ספר שלא מביא בכמה מקומות מגדולי הדורות בשתיקה וכוונתו שהכי סבירא ליה, אלא אם מעיר אחרת בתחילת חיבורו או על אתר באותו מקום.

ועוד אוסיף שדבר זה ובפרט כאן בדעה זו הרב רבי נתן נטע הנובר מחבר הסידור שערי ציון כך כתב ומעיד שכל מה שכתב בסידורו הוא קיבל מתלמידי הרח"ו, ומתלמידי תלמידי הרח"ו גורי האר"י בדורו,

(ראה עדותו בפנים) ואנו רואים בפירוש שאמת דיבר, שהרי לפנינו סידור הרמ"ז מכת"י שהינו העתקה מסידור רבי בנימין הלוי ורבי יעקב צמח, שגם כותב ככה, ועוד שפשוט שכך כתוב גם בסידור אור פני מלך של הרב מאיר פאפרש שהרי כך כתב בפירושו על הזהר אור רב שנכתב בזמן הסמוך לזמן כתיבת סידורו אור פני מלך, ומי כמוהו מורה שהיה תלמידו של רבי יעקב צמח ושל רבי בנימין הלוי מגדולי מעתיקי השמועה בדור הסמוך להרח"ו שכידוע קיבלו שניהם מכמה מתלמידי הרח"ו, ויש כמה וכמה סידורי כוונות שנעתקו מסידור אור פני מלך וכך כתוב שם, וידוע שהעתקת קטע זה פעם אחר פעם, ברוב ככול הסידורים אומר דרשני, וידוע שכל סידורי כוונות האר"י ז"ל הן בכתבי יד והן הנדפסים מקורם משלושת הסידורים העיקרים שמהם נעתקו מכלי אל כלי שוב ושוב, והם סידורי רבי יעקב צמח הקצר והארוך, סידור רבי מאיר פאפרש אור פני מלך, סידור המשנת חסידים, ובסמוך הבאנו צילומים מכתבי יד שנעתקו משלושת הסידורים הנ"ל ולסיום ראה בפנים השתלשלות דעה זו מדור לדור שכך נהגו בכל קצות תבל ודו"ק.

העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן חצות לילה הוא
ו' שעות אחר צאת הכוכבים

טו

ויקח קצה

בגן לילית מעין ארבל
לילה וכו'

מע בין שנת מעין חמ ;
וכל אחד היא ארבע שעות ;

אם ביום ארבע שעות וכו' אם כן ג' שעות הם מן הלילה
כי מדין לרוב הלילה יב' שעות כגון אם וכבוד הוא כי הלילה
הוא בחינת השם וכבר יב' טקד והים עליהם ; וכבר יב'
אם יעקב ולכן טעם שבלילות חיובות שעות הנשאבות
מעל ע' יב' הם מן היום כגון יב' ביום ארבעים הם
שעות הנשאבות על יב' אם ג' הם מן הלילה אולם ארבע יב'
ג' יעניין כל אחד מע' שעות ומעט המעט ש' ק"צ נשאבות
מע ג' שעות מן היום ; וזה טעם למה יב' שעות יעניין חמ ;
בין הלילה חמ אספן נאמר הנשאר למעטות נשאבות קמעות ;

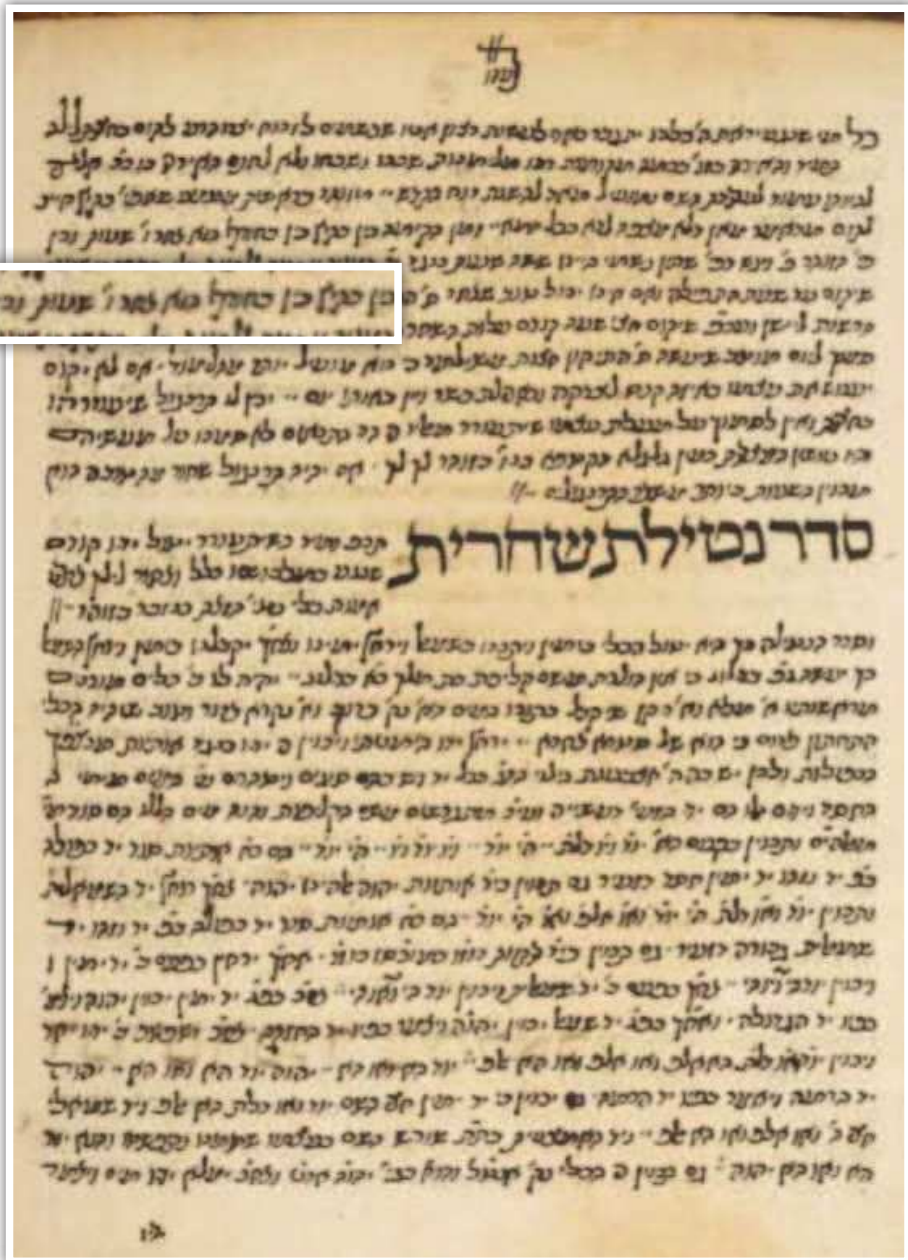
וכשירותם דארכוב שעות
אמנם נכח ואמרי על ;
נחיות ככל וכו' ;

מע המעידה הנגד ארבע בארבע שעות ארבע ולא אמרי שעות
כי כי שעות פו דארכוב לילה וכו' ; וזה המעידה זאת הנגד
מעטיל שעות ומעט יעל דלילה לילה יכול לומר שיהי שעות
שעות הנשאבות ובין אחר אמות מעטיל זמן הדיקן כמחשבה
כמילת וכן שעות הנשאבות למחשבה שעה ; הוא הדיקן וכו'
סיומת לארבע שעות כי כ' שעות יארכוב שעות הוא זמן ;
הייתה כגון ולכן טעם ש' ארבע שעות יעניין חמ
הוא שיהיה חמ הלילה ; או יעניין בארבע שעות דארכוב שעות ;

כתב יד רבי יעקב צמח בפירוש הזוהר (ספריית בניהו)

העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן הצות לילה
הוא ו' שעות אחר צאת הכוכבים

טז

סידור רבי חיים הכהן (143 ב) כתיבת ידי אני מרדכי אא שלם פציצא נכתב פה העירה מראכש
יע"ה שנת טוב טעם ודעת לפ"ק והיתה התחלתו בטו' כסליו

העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן חצות לילה הוא
ו' שעות אחר צאת הכוכבים יז

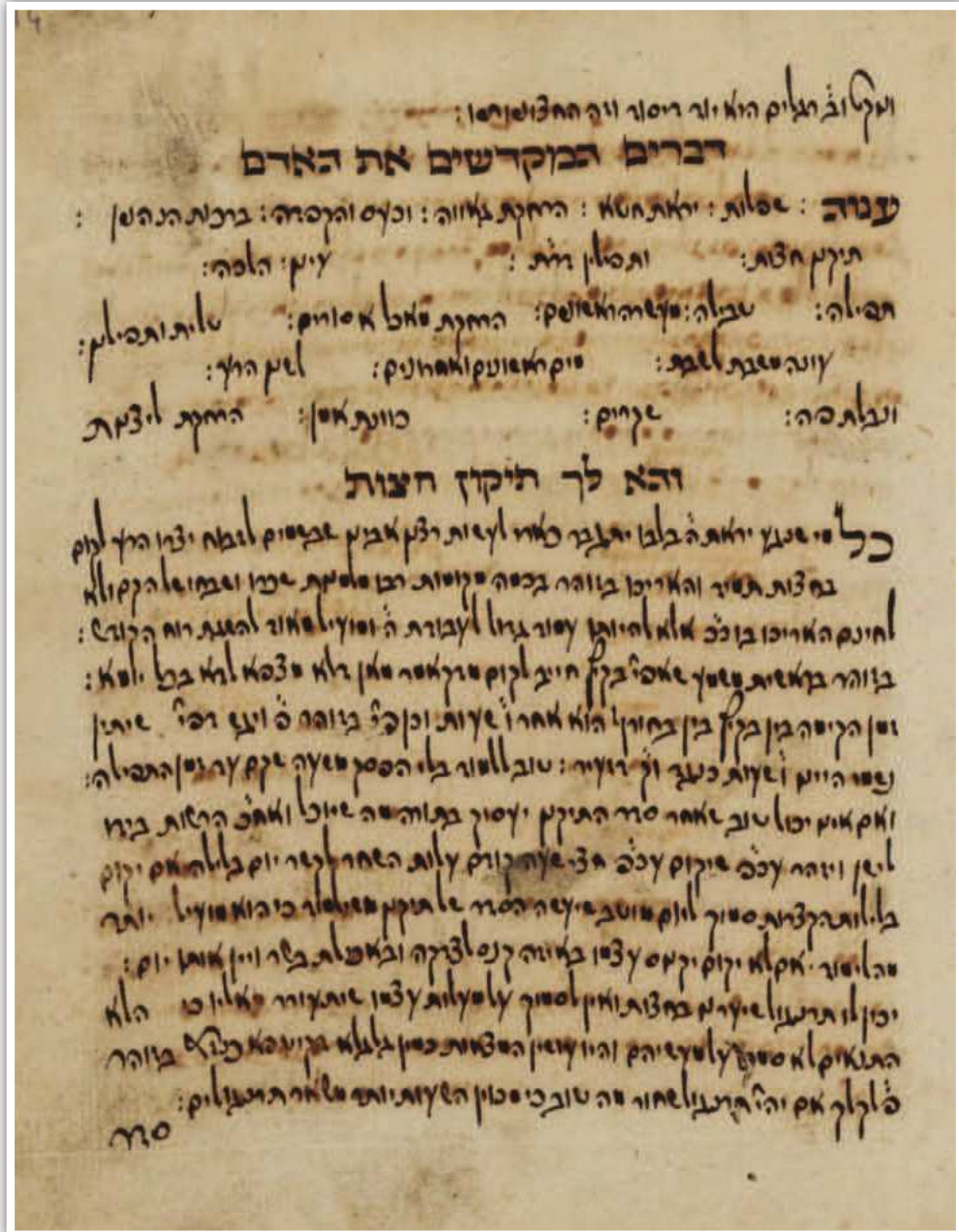
דברים המעלשים לאדם שגנה עמלגו כיראחבמשה
הרחיק נראה ופעם יקרה כיסר מהנהט
דיקו העקר פולל דדת עון הלבב עפפה ילעגים
עלגר יפלע עער מעשבר לעברת מים באשנים נלמד ונים
היהקרה מלא סעבר לסוער ולהי נופעלי עפער קפה
ושקיהם נלעג ורעב לבני כאמת: כל מע שנעקע עיר
כלבו יתעב טארו לעשער דע
לעבור ידו העלעקום בתערעלה המעיד והאפכו =
בזמור בזה בפרע מעזמער רכונ מעלמעג עבחו על
חכם נלא לחם האסכו כן אלא לניוקת עמער בעשבור
השית מעש למעז ל... ער רוח הקדש ובזמור
בראשית מעש מעש אלא כתיב תיוב לרנס מעלמד
מלא דלא מעטפה לעד בעלעג זכמן הקימעה ט
בתי 5 בתעב הנא אמר ו שענג וכי פ חזוקה
לאעקניש דפ שתי ענג

בתי 5 בתעב הנא אמר ו שענג וכי פ חזוקה
לאעקניש דפ שתי ענג

סידור כת"י כוונות האר"י שנה תפ"ה (1725) בעריכת רבי חיים בן אברהם הכהן מארם צובא, עם הערות והגהות מאת "יוסף לוריא" הספריה הלאומית מאוסף יד בן צבי.

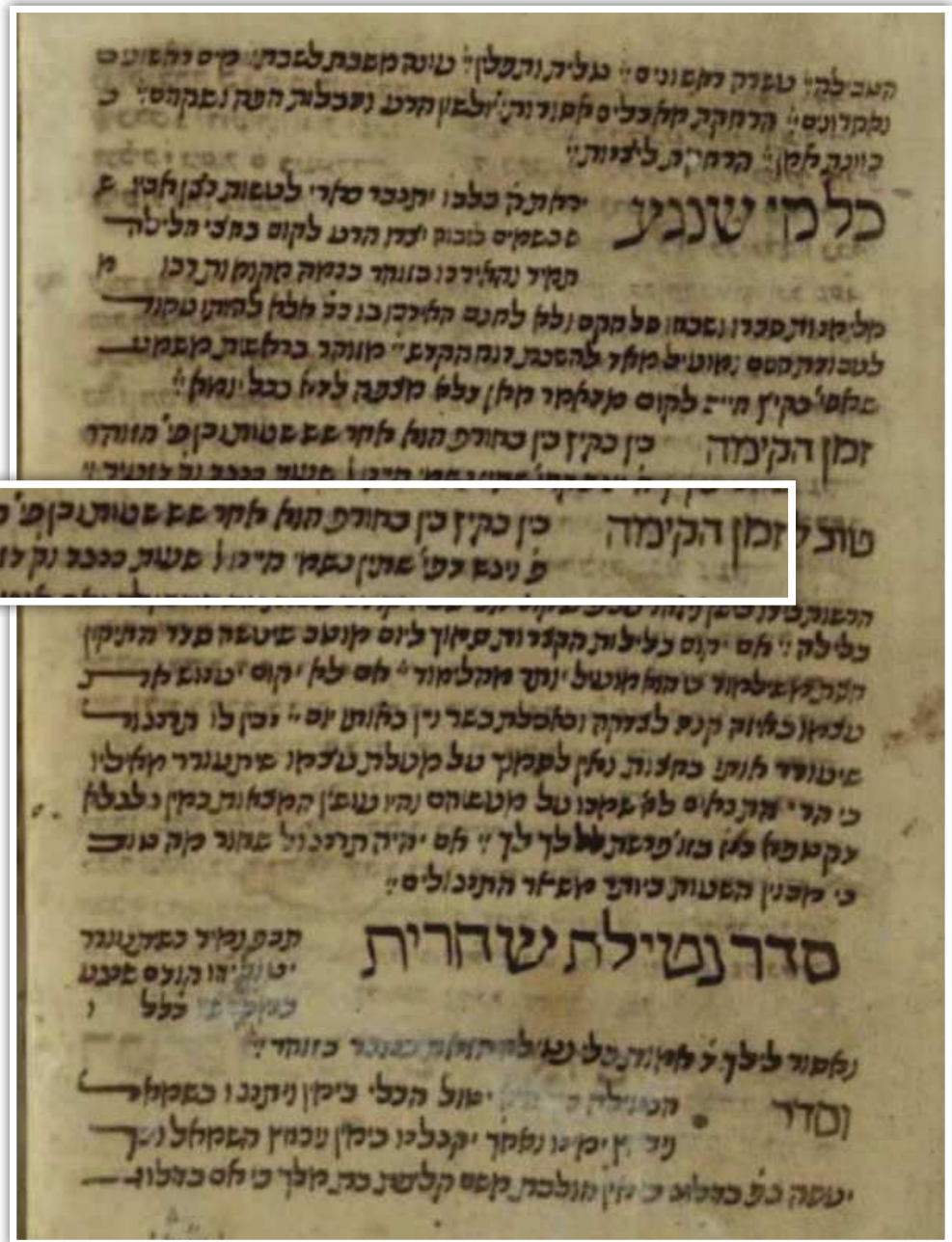
העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן הצות לילה
הוא ו' שעות אחר צאת הכוכבים

יה

סידור האר"י כת"י בעריכת חיים בן אברהם הכהן מארם צובא ועם הקדמתו והערותיו.
The Beth Din & Beth Hamidrash Library, London, England

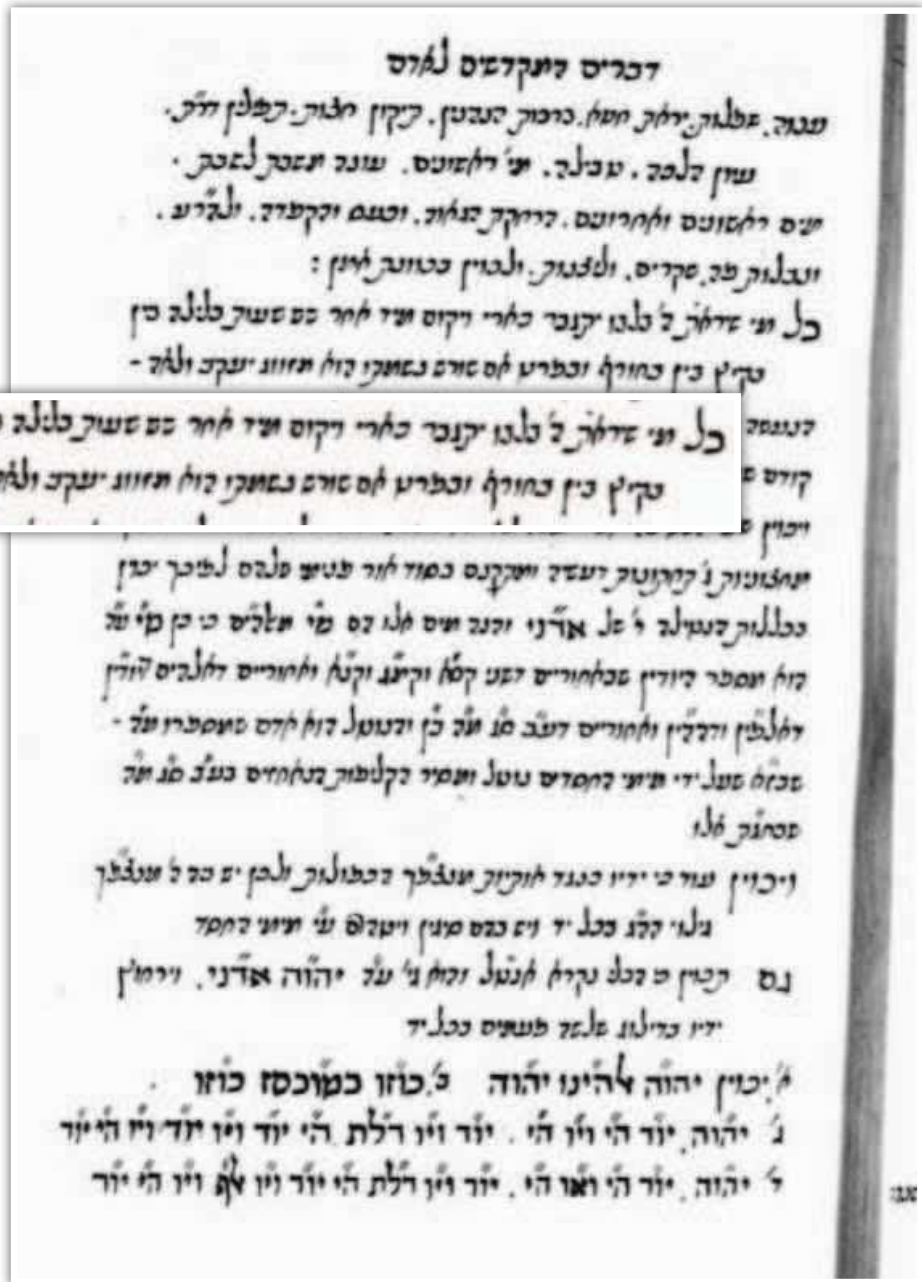
העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן חצות לילה הוא
 ו' שעות אחר צאת הכוכבים יט

סידור האר"י מכת"י בעריכת רבי חיים הכהן מארם צובה תצ"ד (1734) הספרייה הלאומית

העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן חצות לילה
הוא ו' שעות אחר צאת הכוכבים

ב

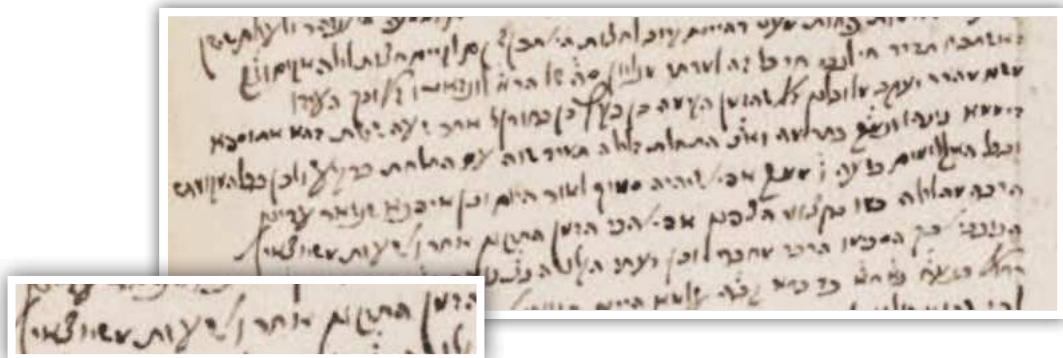
סידור האר"י מכת"י מהמאה הי"ח מעריכת רבי משה זכותא, ורבי מאיר פאפרש, ורבי חיים
 הכהן מקור/בעלים, The Jewish Theological Seminary of America, New York,
 NY, USA הספרייה לאומית

העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן חצות לילה הוא
ו' שעות אחר צאת הכוכבים

כא

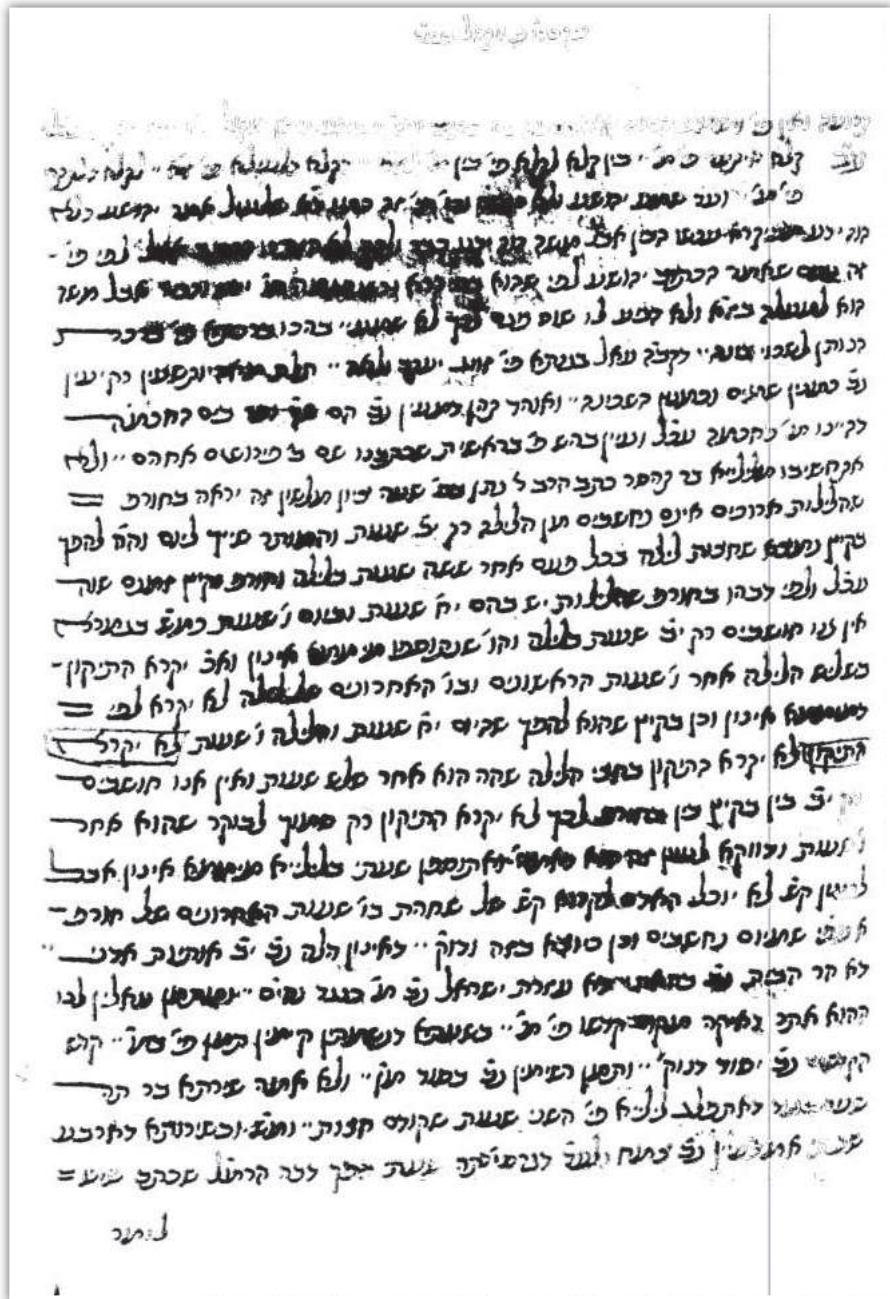

אוסף כת"י בקבלה - סידור כוונות להרמ"ז

כתב יד של ספר אור רב למהר"מ פאפרש (ספריית אוקספורד)

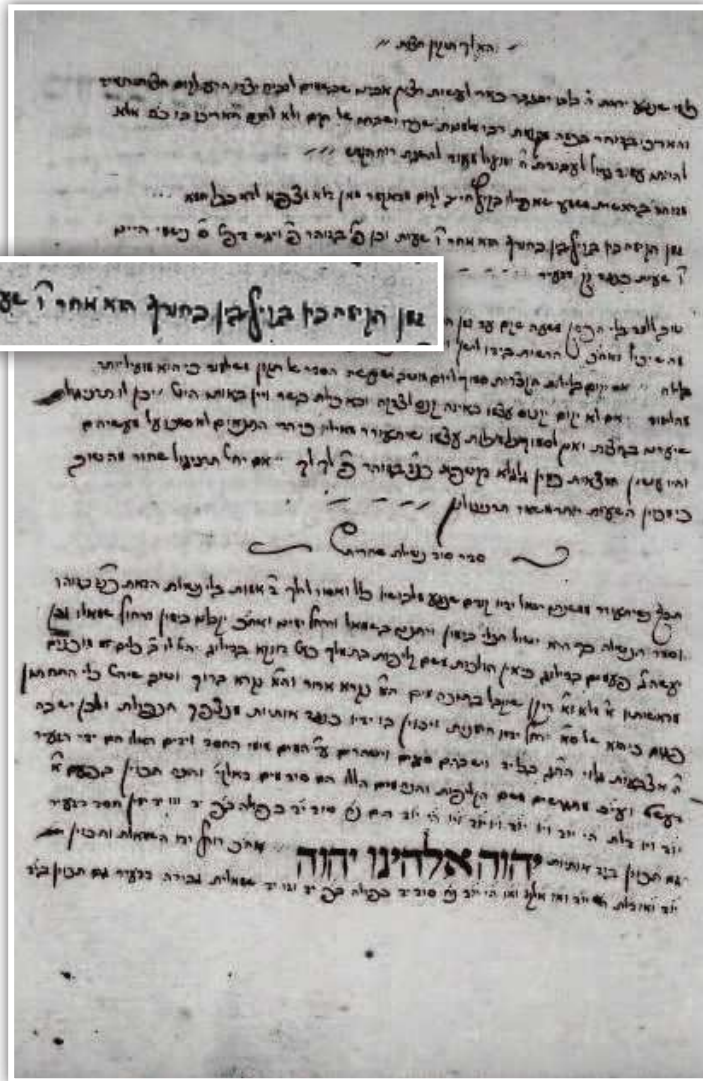
העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן הצות לילה
הוא ו' שעות אחר צאת הכוכבים

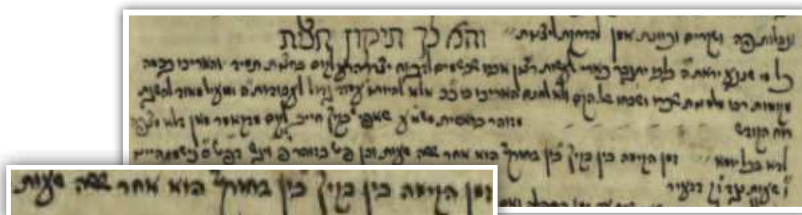
כתב היד הוא של הסמינר לרבנים בניו יורק (מכונה jts) ומספרו MS 10610 זהו כתב היד של ר' יעקב חיונה שהועתק כנראה מכתה"י המקורי של לקט שושנים

העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן חצות לילה הוא

כנ ו' שעות אחר צאת הכוכבים

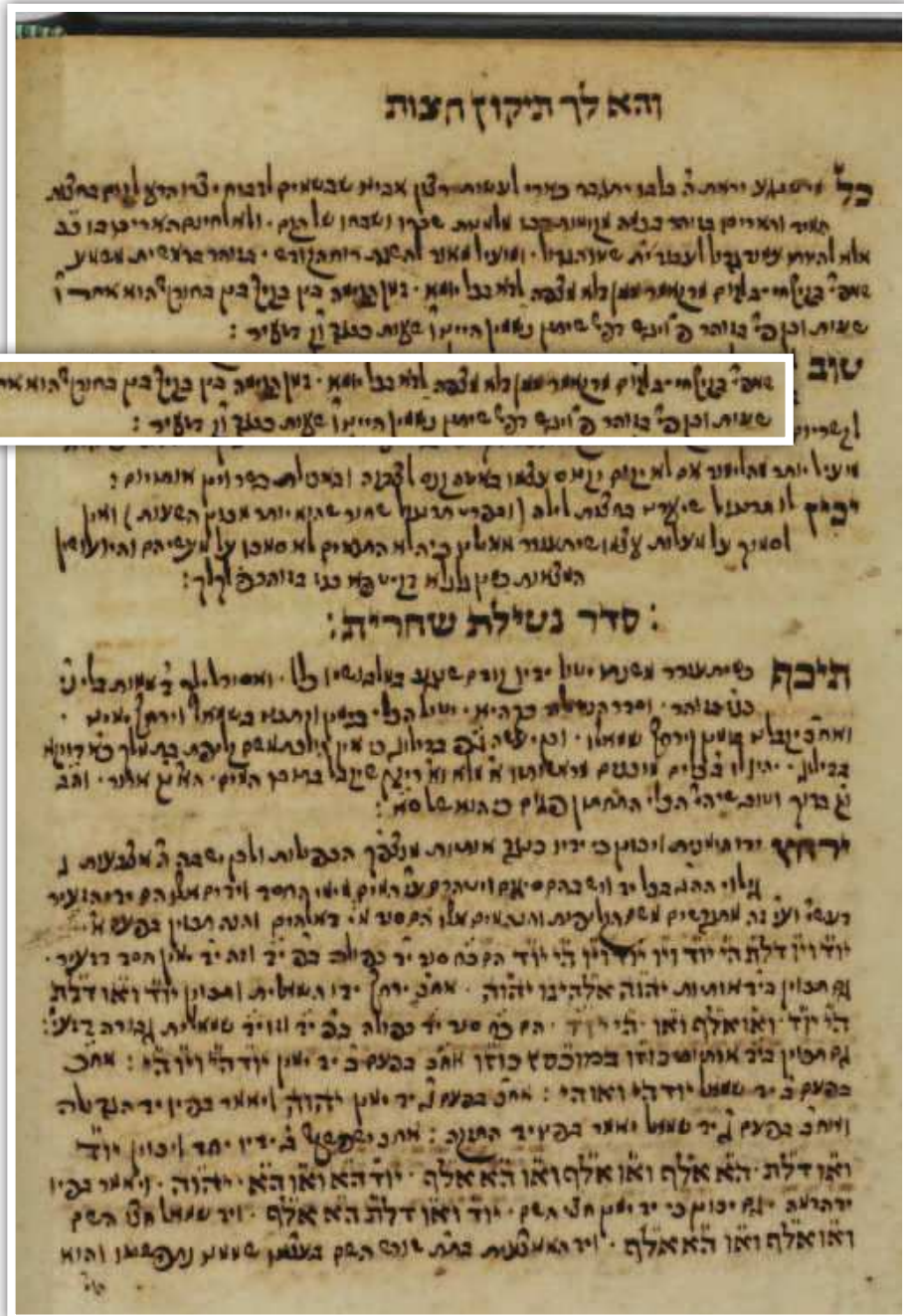
סידור כוונות האר"י כתב יד א'

סידור כוונות האר"י כתב יד ב'

העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן חצות לילה
הוא ו' שעות אחר צאת הכוכבים

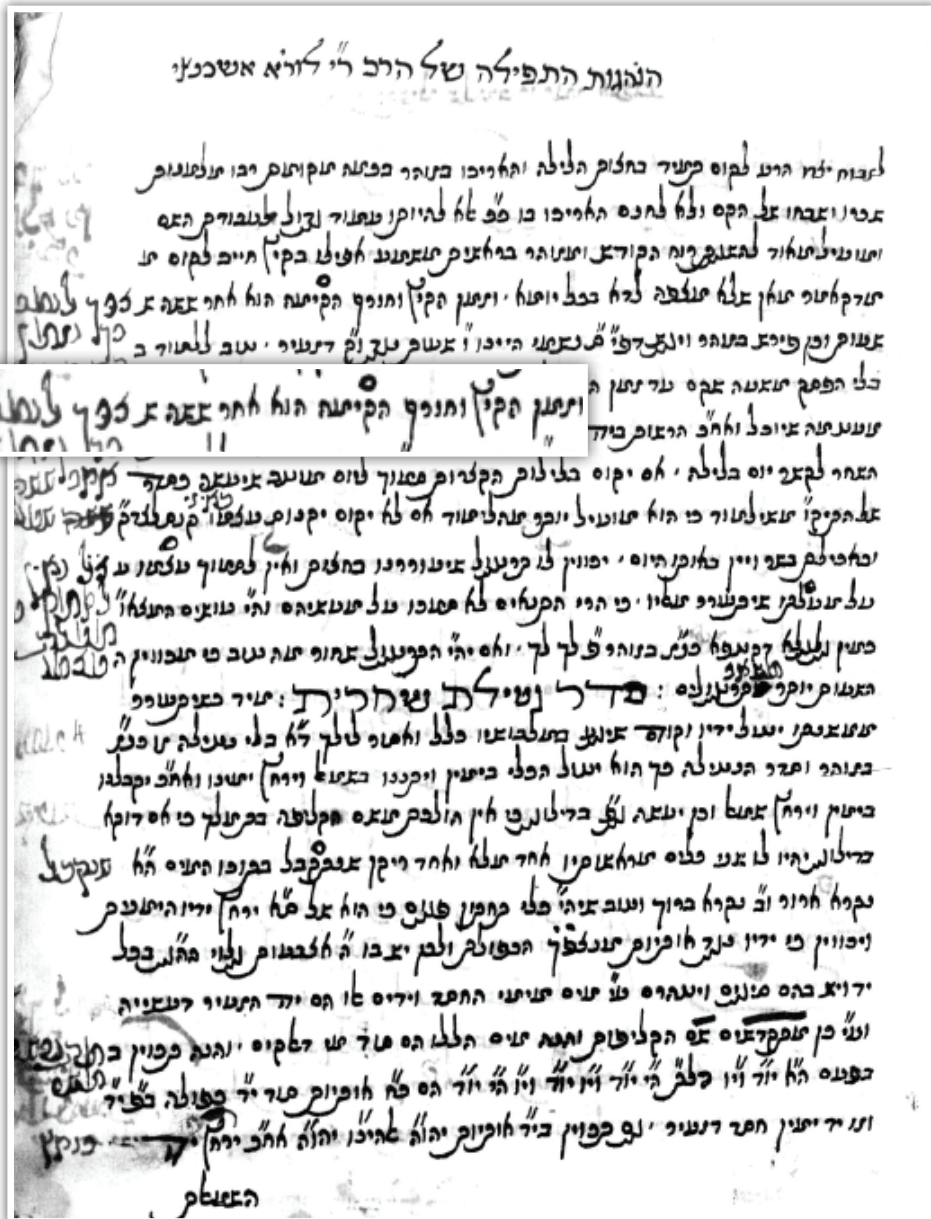
כד

סידור כוונות האר"י מאוסף הרב יעקב שרגא הופמן

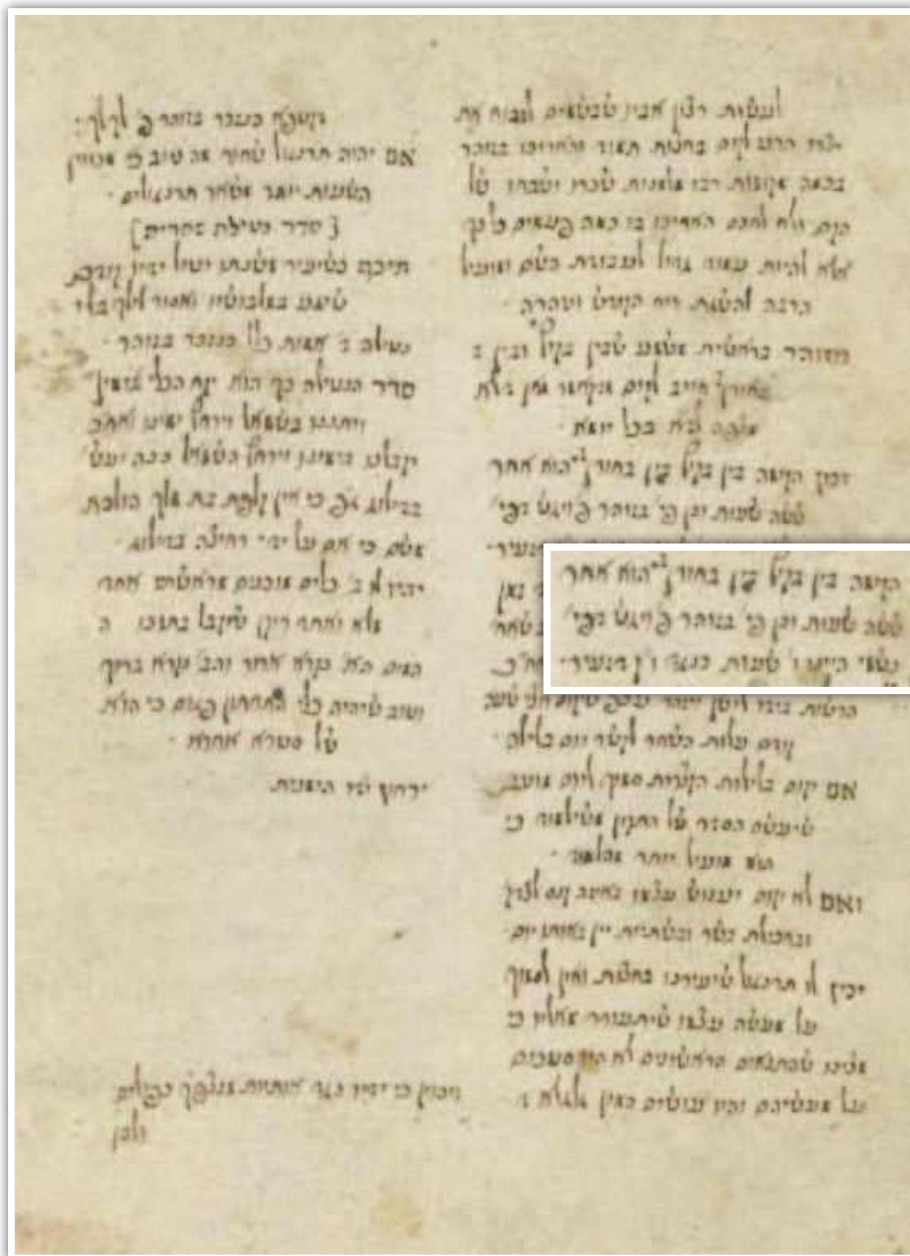
העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן הצות לילה
הוא ו' שעות אחר צאת הכוכבים

כו

סידור האר"י מהמאה י"ח הערות בכה"י: "הנהגות התפילה וקצת יחודים מהאר"י זלה"ה קודם התפילה". כולל כוונות התפילה לכל השנה. הספרייה הלאומית אוסף מ' גסטור

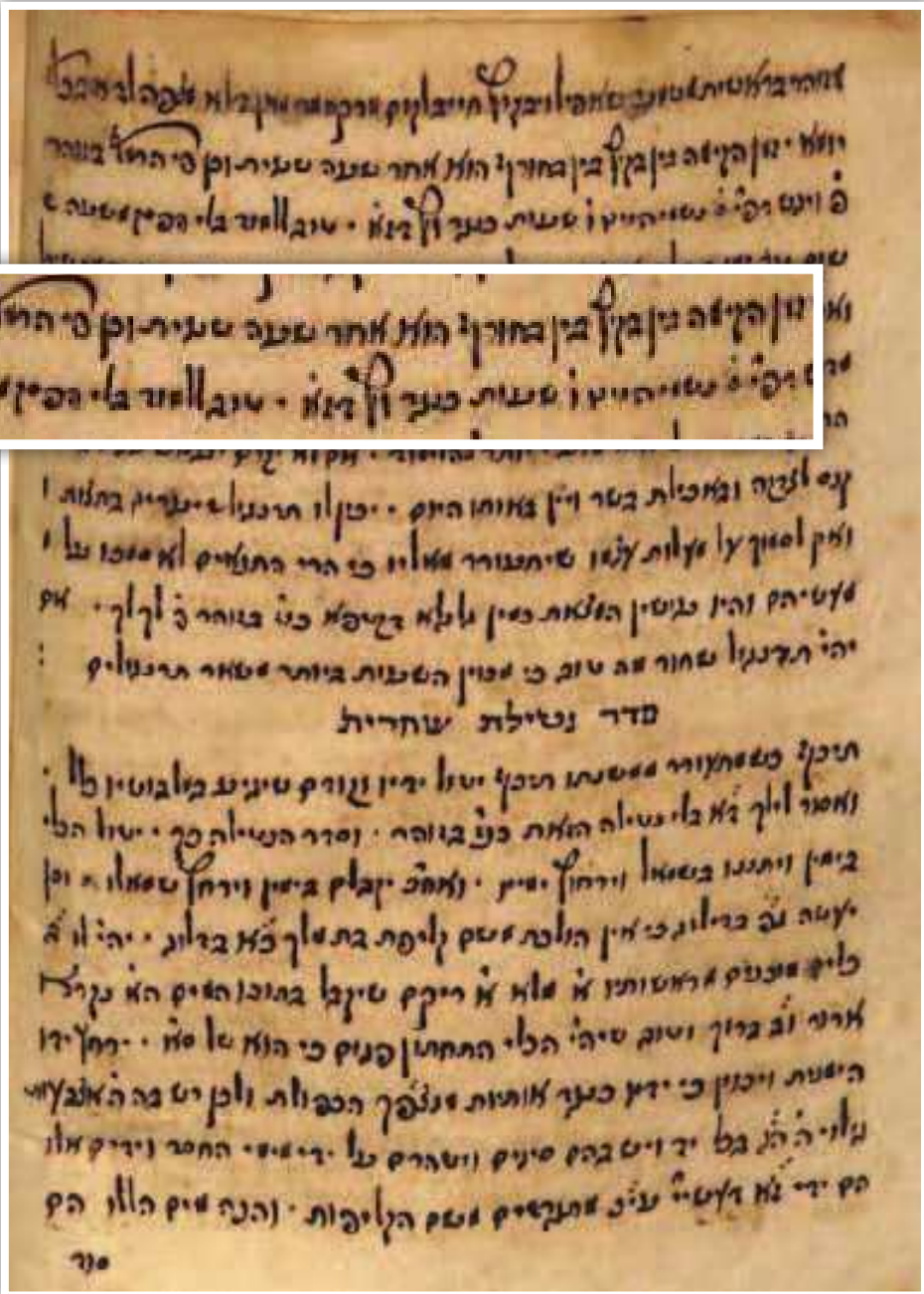
העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן חצות לילה הוא
 ו' שעות אחר צאת הכוכבים כז

סידור האריז"ל עם כוונות, בכת"י אשכנזי תקל"א ק"ק ברוסילאביטש. הכותב נאום יהודא בא"א המנוח כמה"ר שמואל זלה"ה הכ"ם מק"ק לעטשוב

העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן הצות לילה
הוא ו' שעות אחר צאת הכוכבים

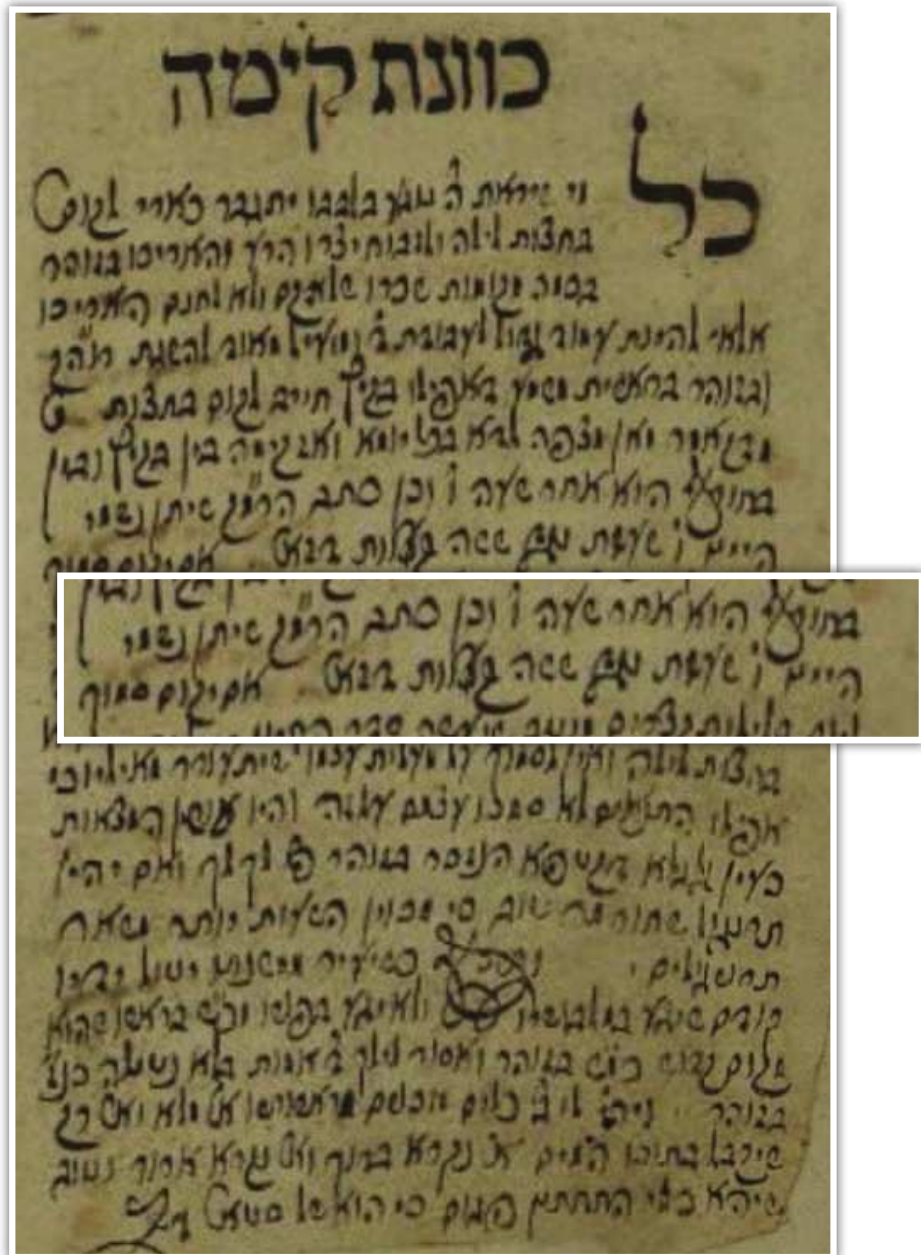
כה

סידור רבי ישראל בעל שם טוב

העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן חצות לילה הוא
ו' שעות אחר צאת הכוכבים

כט

סדר כוונות האר"י מעריכת רבי מאיר פאפרש שייך להרב ר' שבתי מראשקוב וואליחיש.
חותמת בעלים: "ישראל שלום יוסף פרידמאן". הספרייה הלאומית

העתקות מכתבי יד וסידורים נדירים שזמן הצות לילה הוא ו' שעות אחר צאת הכוכבים

כוונת קימה

כל מי שיראת ה' נוגע בלבבו יתגבר כארי לקום בחלומות לילה ולזבוח יצנן והאריכו בוהר בסמה תקימות סמוך של הקס ולא לחנם האריכו אלא להיות עמוד גדול לעבודות ה' ומועיל מאוד להצגת רוח הקודש :
 בוהר בראשית השמע אסף בקץ חייב לקום בחלומות מדקלמר מאן צמנפה לרא בכל יומא ולא קימה בין בקץ בין בחורין הוא אחר שעה ז' • וכפ הרמק. סימן נשמי היינו / שעות נגד ז' דלא :

זמן בוהר בראשית השמע אסף בקץ חייב לקום בחלומות מדקלמר מאן צמנפה לרא בכל יומא ולא קימה בין בקץ בין בחורין הוא אחר שעה ז' • וכפ הרמק. סימן נשמי היינו / שעות נגד ז' דלא :

סימן תרנגול שחור שיעיניו בחלומות כיה וזמן כחוקר עבד חשבויות עבדיו שיתעורר תחפין כי מפי התנאים נח פתחו עזו וחי עדין החלואות טען גלגל דקטפא הני בוהר לך לך • ואם יהי תרנגול שחור זה טוב כי חפון השעות בוהר השאר מרנגול :

סדר נטילה תוכף בעיניו חשתני עיניו ידיו קודם שיגע בחלבושא • ואסור ליכך די אמות בלי שילה כנף בוהר ויהי לו ז' כלים ומוטט מראשטור' לא חלף וז' ירה שחכבל בחטופו הסיס ע' נהר ברור ז' נהר אמת :

סידור מכת"י רבי אברהם שמשון מראשקוב תלמיד הבעש"ט בן התולדות

תיקון הצות

כל מי שנבע יראת ייחוד • בלבו יתגבר כארי לעשות רצון קונו שבשמים לצות יצרו הרע לקום בחלומות הלילה • ובזאת במקומות הרבה רבו מלמנות שכרו ומכחו ולא לקום האריכו בו כפי אלה לסיחו עמוד גדול לעבודות השם ומועיל הרבה להצרות רוח הקודש והטהרה • מוסר בראשית השמע אסף בקץ חייב לקום מדקלמר מאן דלא מלפס לרא בכל יומא :

זמן הקימה בין בקץ ובין בחורף הוא אחר שעה שיפית

שתי ימיו / סימן יסודי • ואלו אינו יכול עוב שאחר ח ויקום כמו חלי שעה קוד עוב יסר שיעשו סדר התיקון מהימור כי הוא מועיל יותר מהימור • נכון כינה שיעשו מיום קום על גלגלו לזקקה וכאסי' כפ' ויין כיום שלף יקום :

בהקיצו יאמר • מורה אני לפיך סלך ח' וקום שהחזרת כי נשפתי בחלח רבת אמונתך •
תקף כשעורר משנתו יטול ידיו קודם שיגע בחלבושו כלל • ואסור ליכך די אמות בלי אוחס נטילה כחורף מוסר • וסדר הנטילה הוא כך • יטול סכלו בידיו ויקטנו לשמאל וירחון ואינו תאמר תהלי ט' רומח • ויחסיף יתאמל אמת ויחסיף יתאמל אמת ויחסיף יתאמל אמת

סידור זלווקא משנת תקמ"א

כל מי שנבע יראת יהוה בלבו יתגבר כארי לעשות רצון קונו שבשמים לצות יצרו הרע לקום בחלומות הלילה • ובזאת במקומות הרבה רבו מלמנות שכרו ומכחו ולא לחנם האריכו בו כפי אלה לסיחו עמוד גדול לעבודות השם ומועיל הרבה להצרות רוח הקודש והטהרה • מוסר בראשית השמע אסף בקץ חייב לקום מדקלמר מאן דלא מלפס לרא בכל יומא :

זמן הקימה בין בקץ ובין בחורף הוא אחר שעה שיפית

דפ' סי' כשפי סיניו ו' שעות עד זמן חמלה ואם אינו יכול עוב שאחר חותם יעקוק בחורם עם שיוכל ואח"כ כשחוש נידו ליסן ויסר עכ"פ שיחזור ויקום כמו חלי שעה קודם עלות סמסר לקטר עדה יום בלילה ואם יקום בלילות סקלרות סמוך ליום עוב יחסיף יתאמל אמת ויחסיף יתאמל אמת ויחסיף יתאמל אמת

הקדמה

אמר המחבר והמלקט, בעזרת ה' יתברך, וברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה, להעלות על מזבח הדפוס תשובה בענין זמן חצות לילה, אחרי הרבה עמל וחיפוש מחיפוש במשך כמה שנים, ובפרט דברים שלא היו בצורה זו לעולמים. וכמה מידידי דחקו בי לאמר כִּלָּה מעשיך והדפס תשובתך, למען יעמדו ימים רבים לאוהבי דברי רשב"י והאר"י ז"ל ועימם המהרח"ו וגדולי המקובלים. והפוסקים, ומאורי החסידות.

ואין ברצוני לבוא בהקדמה זו כדרך המחברים היקרים המתנצלים על מן ערכם, כי בעוונותי הרבים לבי אטום וחתום, ועוד שלצערי איני מרגיש לא את שפלותי הנוראה, ולא את גדולת הדברים שעליהם כתבתי, אשר זהו העיקר שלא יהיה ליבו חלוק ממה שכותב, וּכְפִי הַמְדַרְגָּה פְּחוּתָה שְׁלֵנוּ עֲתָה, וְכִלְנוּ אִין פְּנִינוּ יְפוֹת כָּלָל, אָנוּ צְרִיכִין שְׁיִרְחֵם עָלֵינוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, לִתֵּן לָנוּ מְנַהֵג רוּעָה נְאֻמָּן, שְׁיִוָּכַל לְהַאִיר בָּנוּ יְדִיעָה שְׁנוּכַל לְדַעַת וּלְהַפְּרִי הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ מְכַל דְּבַר שֶׁל זֶה הָעוֹלָם בְּפִרְטֵי פִרְטֵיּוֹת, עַד הַתְּכַלִּית, כְּדִי שְׁנוּכַל לְעַבְדוֹ יִתְבָּרַךְ כְּרְאוּי וְלְבוֹא אֶל הַתְּכַלִּית. (ליקוטי מוהר"ן תנינא לט).

אך אף על פי כן בעזרת ה' יתברך אמרתי ויהי מה, סוף דבר רוב ככל הכתוב כאן אינם חידושים משלי אלא דברי הקדמונים, ורק סיעתא דשמיא ומתנת חינוך מן שמיא היתה בעזרי לחבר את האהל להיות אחד, ובהרבה דברים שכתבתי ראיתי השגחה פרטית למצוא תוך כדי לימודי בתורת ה' את החידושים הנצרכים לי אחרי חיפוש ולימוד בהמון ספרים חדשים גם ישנים, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

והריני מגלה דעתי שלא באתי חלילה לשנות סדרי עולם וללחום חלילה כנגד דעה זו או אחרת, שכידוע לכל בר בי רב דחד יומא, שלכל דעה שנפסקה על ידי גדולי הפוסקים והמקובלים, יש כר נרחב לסמוך עליו. רק באתי לחזק את השיטה שהיתה נהוגה בשנים קדמוניות בכל

קהלות ישראל כמו שמוכח בפנים, שיש שחשבו שזו היא שיטת ודעת יחיד, וזו הסיבה שהרבה פוסקים ומקובלים לא חששו לשיטה זו, ונעלם מעיני רבים כמה שיטה זו חזקה ומבוססת להפליא, ועוד שממש אפשר לומר שיש מסורת מכמה מקורות הישר מבית מדרשו של הרח"ו שעברה מדור לדור מרב לתלמיד כמוכח בפנים וכל לומד שיחפש ויפשפש בספרי האחרונים שכתבו בנושא זה במאה שנים האחרונות ויותר, יראה שציינו רק לשלושה או ארבעה פוסקים שסברו שיטה זו ותו לא, ועיין לדוגמא ארצות החיים להרב המלבי"ם ועוד. וזוהי הסיבה שברבות השנים נדחתה שיטה זו וכמעט שנשכחה לה, וכל הלומד תשובה זאת בעיניו יראה ולבבו יבין ושב לראות את יופי והדר וחוזק דעה זו בזמן חצות לילה. בנוסף לעוד שיטות כולם קדושות, כולם טהורות.

ובכוונה תחילה לא חיפשתי להוסיף דיוקים ופלפולי הבל משל עצמי, אלא רק מה שכתבו וקיבלו מדור לדור גדולי הפוסקים והמקובלים זלה"ה, ואיזהו חכם המכיר את מקומו, ודי בזה.

ואבקש בכל לב מן הלומד היקר שילמד את כל התשובה מרישא לסיפא ללא דילוגים, שיש דברים שיובנו רק בהמשך, ויש דברים המשלימים את דברי חבריהם בהמשך התשובה.

לסיום אודה מקרב לב לכל הרבנים החשובים שסיעו בהערות והארות כרדכה של תורה, ועוד שהרבה דברים התלבנו עימם, הרה"ג הרב יצחק הלל, הרה"ג הרב משה הלל, הרה"ג הרב אריה יצחק סמט, הרה"ג הרב דניאל גלוברמן, הרה"ג הרב מיכאל רביע, הרה"ג הרב אשר חיים איפרגן, הרה"ח הרב אליהו נהרי, הרה"ח הרב אליעזר חשין, הרה"ח הרב שמואל עהרנפלד, הרה"ח הרב אברהם שישא, הרה"ח הרב ישראל פוגל, הרה"ח הרב איתמר טפליצקי, הרה"ח הרב בן ציון שפירא, הרה"ח הרב בנימין שטרן. יברכם ה' בכל מילי דמיטב אכי"ר.

ועוד אודה מקרב לב לאבי מורי, ואימי מורתי הע"י על הסיוע הרב לאורך כל השנים ברו"ח וגש"ם, אין בפי מילים להודות להם שמיום לידתי ועד היום הזה לא חיסרו ממני דבר, ונתנו ועודם נותנים מעל ומעבר ובלב שלם ונפש חפצה. אברכם באורך ימים ושנות חיים ויהי רצון שיזכו לנחת דקדושה מכל יוצאי חלציהם אכי"ר.

ואודה גם לחמי וחמותי הע"י. על תמיכתם רבות בשנים, ואברכם שיחיו לאורך ימים ושנים טובות אכי"ר.

ולנוות ביתי היקרה מב"ת ששלי שלה הוא, אין מילים בפי להודות על אשר גמלה, ועודה גומלת עימי בס"ד לאורך ימים ושנים.

יה"ר שנזכה יחד לראות את כל בנינו לימודי ה', גדולים בתורה ויראת שמים טהורה מתוך נחת דקדושה וסיעתא דשמיא אכי"ר.

ועיני לשמיא נטלית, בתחינה ובקשה, כשם שזיכתני להתחיל ולסיים ספר קטן זה, כך תעזרני להתחיל ולסיים ספרים אחרים ולסיימם, על כל חלקי התורה הקדושה, להוציא לאור עולם כל מה שקיבלה נשמתי בהר סיני, ונזכה אני ובני ביתי לעשות תמיד רצונך כרצונך ולבטל רצוננו מפני רצונך, ושיהיה כל עסקנו תמיר רק בתורה ועבודת ה' אכי"ר.

עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ה' אלקינו ואל תטשנו ה' אלקינו לנצח, ואל ה' אתחנן שכשם שזיכני לחבר קונטרס זה, כן יזכני לכתוב עוד תשובות ודברים מועילים שימצאו חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם, ויתעוררו על ידי זה לתשובה ומעשים טובים, ולהתגלות אור הגאולה בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

השיטות בחישוב זמן חצות לילה

הנה ברבותינו בעלי ההלכה ישנם כמה וכמה דרכים ושיטות לחישוב זמן חצות לילה, ונוספו עליהם רבותינו המקובלים שחלקם עונים בכה וחלקם אומרים בכה, ועומד עליהם שר צבא ה' רבינו האר"י החי, אשר דבריו סתומים וחתומים בשיתין עיזקאין, עד אשר רבים ושלימים נלאו למצוא הפתח לבוא ולהכריע מהו זמן חצות בו ננערת השכינה מגלותה ומנקה בגדיה מאדמת עפר. ומאחר שרבים ושלימים נגררו אחר דעה אחת המקובלת בימינו ומופיעה בכל הלוחות, נזנחה לה הדעה השניה המבוססת על גדולי הפוסקים והמקובלים, ועוד שכך נהגו רבים ושלימים מכל קצוות תבל מאות בשנים, עד שאינם חוששים לספק ברכה לבטלה ועוד חששות והנהגות הקשורים לזמן חצות. לכן מלאני ליבי בעזרת ה' יתברך לבוא ולהציג את המערכה מול המערכה בנושא חשוב זה, ולעשות סקירה מקיפה על כל דין זמן חצות המובא בפוסקים ובמקובלים, וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

הנה מצינו כמה וכמה שיטות להלכה ולמעשה בפוסקים ובמקובלים בעניין חישוב זמן חצות לילה, ונביא כאן את שלושת השיטות העיקריות עליהם דנו רוב הפוסקים, ונתמקד בשתי שיטות העיקריות שיותר התפשטו להלכה ולמעשה רבות בשנים. ובפרט שלשתיהן יש ראיות וסברות גם מהפוסקים הפשטנים, וגם מהזהר הקדוש וכתבי רבינו האר"י ז"ל ותלמידו מהרח"ו וגדולי המקובלים.

א. שיטת חישוב **שש שעות שוות** מזמן צאת הכוכבים.

ב. שיטת חישוב **"ב שעות שוות** מחצות היום שאז החמה בראש כל אדם (שהיא המופיעה בלוחות השנה הנדפסים בימינו, ולפיה חצות היום והלילה הם באותה שעה).

ג. שיטת זמן חצות בשעה שתיים עשרה בלילה תמיד (יש הבדל בין שעון קיץ לשעון חורף, ופה בא"י שהולכים לפי אופק קהיר, הרי בשעון חורף חצות יהיה בשעה אחת עשרה שלושים ושבע וחצי, ובשעון קיץ יהיה בשתיים עשרה שלושים ושבע וחצי).

וכמה נפקא מינה יש בדבר זה: **(א)** זמן הקימה לפני חצות לילה על מנת שלא יטעם טעמא דמותא.^א **(ב)** זמן אמירת^ב תיקון חצות בזמנו

• הערות וביאורים •

א. כן הוא בזהר (חלק א דף רז ע"א) דהא דוד מלכא חי וקיים לעלם ולעלמי עלמין, ודוד מלכא הוה נטיר כל יומי דלא יטעם טעם מיתה, בגין דשינתא חד משתיך במיתה איהו, ודוד בגין דוכתיה דאיהו חי, לא הוה נאים אלא שיתין נשמי, דעד שתין נשמי חסר חד איהו חי, מתמן ולהלאה טעים בר נש טעמא דמותא, ושליט ביה סטרא דרוח מסאבא. ודא הוה נטיר דוד מלכא דלא יטעם טעמא דמותא, ושליט ביה סטרא דרוחא אחרא, בגין דשתין נשמי חסר חד איהו רזא דחיים דלעילא, עד שתין נשמי דאינון שתין נשמי עלאין, ואלין רזא דלהון דתליין בהון חיי, ומכאן ולתתא רזא דמותא הוא. ועל דא דוד מלכא הוה משער שעורא דליליא, בגין דיתקיים בחיים, דלא ישלוט ביה טעמא דמותא, וכד אתפליג ליליא הוה דוד מתקיים באתריה, בגין דכד אתער פלגו ליליא, וכתרא קדישא אתער, בעא דלא לאשכחא ליה לדוד מתקשר באתר אחרא, באתר דמותא. בגין דכד אתפליג ליליא וקדושה עלאה אתער, ובר נש דנאים בערסיה ולא אתער לאשגחא ביקרא דמאריה, הא איהו אתקשר ברזא דמותא ומתדבק באתר אחרא, ועל דא דוד מלכא הוה קאים לאשגחא ביקרא דמאריה תדיר, חי לגבי חי, ולא נאים בשינתא לטעמא טעמא דמותא, ובגין כך הוה מתנמנם כסוס שתין נשמי ולא בשלימו.

וראה את דברי הרב שר שלום מרן הרש"ש (נהר שלום דף כ ע"א) וז"ל: ויזהר מאד שלא יעבור חצות והוא ישן כי אם יעבור חצות והוא ישן אז הוא טעים טעמא דמותא ומתדבק ומתקשר ברזא דמותא ושליט עליה סטרא דרוח מסאבא כי הוא יורד בחצי הרע דקלי' נוגה כי השינה בחצות הא' של הלילה הוא בבחי' חצי העליון דטוב דקלי' נוגה והוא כי בחי' השש שעות הראשונות של הלילה נקראים שתין נשמי כמבואר בדברי הרב ז"ל וכמ"ש בע"ה בכונת השינה והישן באותם השש שעות הראשונות אותה השינה הן מעט הן הרבה נק' שתין נשמי חסר חד ולא טעים טעמא דמותא והוא חי כנז' בזהר (פ' ויגש דר"ז ע"א), ואפי' ישן אחר חצות אחר שיאמר הברכות ותיקון חצות אין בכך כלום ולא שליט עליה עוד רוח מסאבא ולא טעים עוד טעמא דמותא אחר שנתעורר בחצות והמשיך המוחין לז"א ע"י הברכות כי סכנת האחזיה והשליטה הנזכר של הקליפות הוא על מי שהיה ישן מקודם חצות ועבר עליו חצות ולא נתעורר אז שולטים עליו הקליפות כנז' אבל הישן אחר חצות אין להם שליטה עוד עליו וכו', באופן צריך זריזות וזהירות מאד לשמור נפשו שברגע חצות ימצא ניעור, בפרט אם שורש נשמתו הוא מזיווג יעקב ולאח הנעשה אחר חצות לילה. ויברך ברכות השחר וצריך לאמרם אפילו שלא נתחייב בהם כגון שלא ישן או שלא פשט בגדיו או לא חלץ מנעליו וכיוצא אע"פ כן צריך לאמרם לפי שעל מנהגו של עולם נתקנו, והם להמשיך מוחין לפרצופי העולמות העליונים וכו' עכ"ל.

ב. כתב הרב יוסף אומץ בתשובות (סי' נד), וקבלתי מפום רבנן קדישי יודעי דעת ומביני שלומי אמוני, כי מי שהוא ער ברגע חצות, טוב לומר תיקון חצות בו בפרק,

המדויק בעת רצון. ג) זמן ברכות השחר לדעת האר"י ז"ל שכידוע צריך לברך אחר זמן חצות אך לפני תיקון חצות כמובא בשער הכוונות¹ (דרוש תיקון חצות דרוש א). ובפרט לדעת הרש"ש (עיין הערה א), וספק ברכות להקל כאשר לפי להקת הפוסקים שמנגד עדיין לא הגיע זמן חצות לילה ואי אפשר עדיין לברך ברכות השחר ד) זמן אמירת י"ג מידות בלילה מחצות ואילך, ובפרט בחודש אלול באמירת הסליחות. כמובא בשער התפלה (שער הכוונות) (עמ' רצ"א) וז"ל: גם דע כי בחצות הראשונה של הלילה אין ראוי כלל לומר שום סליחות ולא להזכיר שלש עשרה מדות של ויעבור בשום אופן שבעולם זולתי בלילי יום הכפורים בלבד. עכ"ל.

תחילה וראש נביא דברי פרק קמא דברכות (דף ג ע"א וע"ב) וז"ל: רבי אליעזר אומר שלש משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי שנאמר ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו וסימן לדבר משמרה ראשונה חמור נוער, שניה כלבים צועקים, שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה וכו' אמר רב יצחק בר שמואל משמיה דרב שלש משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי ואומר

• הערות וביאורים •

דבר בעתו מה טוב, יעוין שם, ונראה לומר כי גם מי שהוא ישן על מיטתו, ישתדל להיות מתעורר, ויקום בחצות הלילה סמוך לו מלפניו, כדי שבהגיע רגע חצות יהיה נעור ויאמר תכף תיקון חצות, ואם יכביד עליו השינה יחזור לישן, ועל כל פנים מי שהוא ער כל הלילה ובא העת לומר תיקון חצות, יקרא קריאת שמע קודם שיאמר תיקון חצות. (כף החיים רבנו חיים פלאגי סי' ג' אות כט).

ג. וז"ל: בעניין קומו מן המטה בחצות לילה אחר שיטהר וינקה גופו וירחץ פניו ידיו ורגליו וילבש מלבושיו ויסדר ברכותיו על סדר הנז' בגמ' וכמ"ש הרמב"ם בהלכות תפילה. כבר נת"ל שאחר חצות לילה נעשו ב' דברים, הא' הוא זווג לאה ויעקב, והב' הוא לבכות על רחל שירדה בבריאה בסוד שכינה בגלות היורדת למטה בעת הזו ממש, ולכן צריך שתלך ותשב אצל הפתח סמוך להמזוזה שה"ס השכינה פתח העליון, ותסיר המנעלים ותשב יחף ותעטוף ראשך כאבל ותרכה בבכיה כפי כחך, ותקח אפר מקלה ותשים על מצחך במקום הנחת תפילין גם תכוף ראשך ותחבק פניך בקרקע ממש, ותכוין בזה על שריפת התורה שנעשית אפר. וגם תכוין למה שנתבאר אצלנו בשער רוח הקודש איך מיום שנחרב בהמ"ק ונשרפה התורה נמסרו סודותיה ורוזיה לחיצונים, וזה נקרא גלות התורה בעו"ה וכו' עכ"ל. וכן דעת הרש"ש (נהר שלום דף כ ע"א), וכן פסק בכה"ח (סי' מו אות מט), ובאור לציון (ח"ב עמ' מא) שיש לברך ברכות השחר מיד כשיגיע זמן חצות לילה.

אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם.

וכך מכריע גם הזהר ששלוש משמרות הוי הלילה בזהר ויקהל (קצה ע"ב) וז"ל: רבי אלעזר ורבי יוסי הוו יתבי ליליא חד, וקא מתעסקי באורייתא עד לא אתפליג ליליא, אדהכי קרא גברא, בריכו ברכתא, (אמר ליה רבי אלעזר, השתא הוא זמנא דקודשא בריך הוא עאל בגנתא דעדן לאשתעשעא עם צדיקיא, אמר ליה רבי יוסי, אמאי משתעשע קודשא בריך הוא), בכה רבי אלעזר ואמר, תא חזי, עד השתא קודשא בריך הוא אזדעזע תלת מאה ותשעין רקיעין, ובטש בהו, ובכה על חרבן בי מקדשא, ואוריד אתרין דמעין לגו ימא רבא, ואדכר לבנוהי מגו בכיה. בגין דלתלת סטרין אתפלג ליליא, בתריסר שעתי דהוו רשימין ביה, ואי אתוספן שעתי בליליא, אינון שעתי דמתוספאן דיממא אינון, ולא אתחשיבו מליליא בר תריסר דאינון דילה, ואינון תריסר אתפלגו לתלת סטרין, ותלת משריין דמלאכין קדישין אתפלגו (ס"א אתמנון) באינון תלת סטרין. עכ"ל.

תרגום: "רבי אלעזר ורבי יוסי היו יושבים לילה אחד ומתעסקים בתורה טרם שפחלק הלילה. בין כך קרא הגבר. ברכו ברכה. (אמר לו רבי אלעזר, כעת הוא הזמן שהקדוש ברוך הוא נכנס בגן עדן להשתעשע עם הצדיקים. אמר לו רבי יוסי, למה משתעשע הקדוש ברוך הוא) בכה רבי אלעזר ואמר, בא וראה, עד כאן זעזע הקדוש ברוך הוא שלש מאות ותשעים רקיעים והכה בהם, ובכה על חרבן בית המקדש, והוריד שתי דמעות לתוך הים הגדול ונזפר בבניו מתוך בכיה. משום שהלילה נחלק לשלשה צדדים בשתיים עשרה שעות שהיו רשומים בו, ואם נוספות שעות הלילה, אותן שעות שנוספו הן של היום, ולא נחשבות מהלילה, פרט לשתיים עשרה שהן שלו. ואותן שתיים עשרה נחלקות לשלשה צדדים, ושלשה מחנות של מלאכים קדושים נחלקו באותם שלשה צדדים". עכ"ל.

וכן דעת מרן השו"ע (סי' א' סעיף ב') וז"ל: "המשכים להתחנן לפני בוראו יכוין לשעות שמשנתות המשמרות, שהן בשליש הלילה ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף הלילה, שהתפלה שיתפלל באותן השעות על החורבן ועל הגלות, רצויה". עכ"ל. ועל עיקרי אלו הדברים דנו גדולי הפוסקים והמקובלים אימתי הווי זמן חצות לילה.

• דעת הזהר הקדוש •

בזהר ויקהל (קצה ע"ב) וז"ל: בגין דלתלת סטרין אתפלג ליליא, בתריסר שעותי דהוו רשימין ביה, ואי אתוספן שעותי בליליא, אינון שעותי דמתוספאן דיממא אינון, ולא אתחשיבו מליליא בר תריסר דאינון דילה עכ"ל.

וראה עוד בספר הזהר (חלק א, דף רלא ע"ב) וז"ל:

"וכמה דאית י"ב שעי ביממא, הכי אית י"ב שעי בליליא".

מדברי הזהר הללו נמצינו למדים שהלילה הוא יב' שעות תמיד בין בקיץ ובין בחורף, ובלילות הארוכות כשיש יותר על יב' שעות, אזי שעות הלילה האלו הם נחשבות משעות היום, וכך גם להפך כשהימים ארוכים יותר מהלילות, ויש יותר שעות מהיום לעומת הלילה, אזי השעות הללו יחשבו כשעות הלילה. ומכאן מפורש שלעולם הלילה הוי יב' שעות, והיום יב' שעות.

וכך נראה גם מדברי הרח"ו באור החמה, (פר' נת, דף סב ע"ב חלק א, דף נז סע"א) והרח"ו פירש י"ב שעות שביום ומי"ב שעות שבלילה עכ"ל.

ועוד באור החמה, (פר' ויחי, דף רלא ע"ב חלק א, דף רכו סע"ד) וז"ל: והרח"ו נר"ו כתב י"ב שעות הלילה י"ב שעות היום ע"כ.

ועכשיו כידוע הזהר בהרבה מקומות מגדיר את זמן חצות לילה, פלגות ליליא דהיינו חצי הלילה, ראה בזהר (חלק ב, דף לז ע"ב) וז"ל:

ועוד דהאי ליליא לא אתפלג, לא עביד נימוסוי. מנא לן. מאברהם. דכתיב (בראשית יד) ויחלק עליהם לילה, דאתפלג למעבד נימוסוי. (מהו כחצות כמה דאת אמר (מלכים א' י"ח) כעלות המנחה (איוב ה') כעלות גדיש אוף הכא כחצות כמפלג. דמשה ידע דלא יעביד נימוסוי, עד דאתפלג.

והכי הוה, דלא עביד ליליא נימוסוי, עד דאתפלג, בפלגות בתראה, עבד נימוסוי, הדא הוא דכתיב ויהי בחצי הלילה. מאי בחצי. בפלגות בתראה, בזמנא דאיהי שלטא, ואשתכח האי זאת, למעבד נמוסין תדירא, וכל נימוסא דאתעביד בליליא, בפלגותא בתראה אתעביד.

וראה עוד בזהר (חלק א, דף י ע"ב) וז"ל: "תרנגולא קרי וכדין פלגות ליליא ממש".

וראה עוד בתיקוני זהר, (דף ב ע"א) וז"ל: "מארי תורה מסטרא דעמודא דאמצעיתא, דביה חצות לילה".

ומעתה יש לומר שכך הבינו גדולי מפרשי הזהר את הפשט בזהר, שהרי הזהר מגלה לנו שהלילה הוא יב' שעות, וידוע שהלילה מתחיל לכולי עלמא בשקיעת החמה או בצאת הכוכבים, ושש שעות משקיעת החמה או מצאת הכוכבים זהו חצי הלילה תמיד הן בקיץ והן בחורף, ועל פי זה יובן מה שכתב בזהר בכמה מקומות (חלק א דף מ' ע"ב, פב' ע"ב, חלק ב' דף מו' ע"א, קעג' ע"ב, קצו' ע"א, רמו' ע"א, חלק ג' דף כא' ע"א, ועוד) כד אתפלג לילה, ונראה פירושו על פי דברי הזהר ויקהל (קצה' ע"ב) המובא לעיל שהלילה הוא לעולם יב' שעות, והיום הוא לעולם יב' שעות, והלילה מתחיל משקיעת החמה או מצאת הכוכבים וזה פשוט ואין צריך לפנים, וחצי הלילה תמיד יצא לאחר ו' שעות משקיעת החמה או מצאת הכוכבים שאז מתחיל יב' שעות דלילה שאם תחצה את יב' שעות דלילה יצא ו' שעות וזהו חצות לילה ע"פ דרך הזהר וכך פירשו והבינו מפרשי הזהר וראה עוד להלן **שכך** הבינו ופירשו דברי הזהר, המג"א, מחצית השקל, החתם סופר, לקט שושנים, המקדש מלך, ועוד.

דעת רבי שמעון לביא - בספרו כתם פז

ראשית נראה פירושו של הרה"ק רבי שמעון לביא מחבר הספר הקדוש 'כתם פז' על הזוה"ק (כרך ב עמ' ר"י) שהוא הראש והראשון בבחינת הזמן מסוברי שיטה זו וראייתו המוכחת היא מזוהר פרשת לך לך (דף צב ע"ב) וז"ל: [עם פירוש הכתם פז בסוגריים מרובעות], רבי אבא הוה אתי מטבריה לבי טרונאי דחמוי [טרונאי מעין שררה תרגום סרני פלשתאי], ורבי יעקב בריה הוה עמיה [אולי היה תלמידו והלך בחברתו], אערעו בכפר טרשא [כך היתה שמה בראשונה ונקראת אח"כ מתא מחסיה על ההוא עובדא דר' אחא כשבא שם ומצא שהיו מתים במגפה והתקין להם לומר מעשה הקטרת ונעצרה המגפה, ואחלפו שמא דאתרא מתא מחסיה לפי שחס הקב"ה עליהם]. כד בעו למשכב, אמר רבי אבא למריה דבייתא, אית הקא תרנגולא. אמר ליה מארא דבייתא, אמאי. אמר ליה בגין דקאימנא בפלגות ליליא ממש. אמר ליה לא אצטריה, דהא סימנא לי בביתא דהדין טקלא דקמי ערסאי מלינא ליה מיא [הוא כלי מכיין השעות, והוא עשוי ע"י תחבולה, כי בכלות המים הנוטפים ממנו טיף טיף יתגלגל הכלי ע"י התחבולה ההיא, ומשמיע קול הרעשה גדולה. שהוא של נחשת, וע"ד משקל הוא עשוי, ויש תחבולות רבות לכוין השעות, והוא אמרו] ונטייף טיף טיף, בפלגות ליליא ממש אתרקו פלהו מיא, ואתגלגל האי קיטפא ונהים, ואשתמע קליה בכל ביתא, וכדין הוא פלגות ליליא ממש [כי היה מכוון לשיעור שש שעות, כי יש אחרים לשעה ולחצי שעה ולשתי שעות. ואמר שזקן א' היה אצלו והוא עשה התחבולה ההיא לכוין חצות לילה לקום לעסוק בתורה], וחד סבא הנה לי דהנה קם בכל פלגות ליליא ואשתדל באורייתא, ובגיני כה עבד האי. אמר רבי אבא, בריה רחמנא דשדרני הקא. בפלגות ליליא נהים ההוא גלגלא דקיטפא, קמו רבי אבא ורבי יעקב. שמעו לההוא גברא דהנה יתיב בשפולי ביתא ותרין בגוי עמיה [שקדמו לקום והיו מורגלים בכר], והנה אמר, פתיב (תהלים קיט טב) חצות לילה אקום להודות לה על משפטי צדקה, מאי קא חמא דוד דאיהו אמר חצות לילה ולא בחצות לילה [כי כן היה ראו לומר אם היתה הכוונה לומר שהיה קם בחצות לילה], אלא חצות לילה ודאי, לקודשא בריה הוא אמר הכי [כאילו קורא לשכינה 'חצות לילה', לטעם שבחצות לילה ממש הוא ופמליה שלו נמצאים בג"ע ולפי זה יקרא הקב"ה בשם הזמן ההוא]. וכי קודשא בריה הוא הכי אקרי. אין,

דָּהָא חֲצוֹת לַיְלָה מִמָּשׁ קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אֲשֶׁתְּכַח וְסִיעָתָא דִּילְיָה, וְכִדְיִן
הִיא שְׁעָתָא דְעֵייל בְּגִנְתָּא דְעֵדן לְאֲשֶׁתְּעֲשָׂא עִם צְדִיקָא.”

הרי לן שהרב כתם פז מפרש שאותו כלי שהיה לפני מיטתו של אותו חסיד, היה מכוון לשש שעות מעת שמילאו אותו במים, והיה מתרוקן בחצות לילה ומשמיע קול רעש גדול בכל הבית כדי להעירו משינתו בזמן חצות⁷. והרי זה מוכיח שהם נהגו בעת חצות בזמן קבוע בכל יום, שש שעות בדיוק אחר צאת הכוכבים. וממילא דבריו יכולים להתפרש רק כדעה ושיטה זו שאין אפשרות לפרש דבריו על דרך השיטות האחרות שלדרכם אין שום משמעות לשש שעות דיקא, שהרי לשיטתם אין קביעות לכל לילה של שש שעות בדיוק, וראה להלן ותבין.

ואם תרצה לומר ולפרש בלשון הזוה"ק שהיה הכלי מכוון ל"ב שעות [שלא כדברי הכתם פז], וכבר מילאו את הכלי במים כבר בחצות היום, ואחרי שתיים עשרה שעות הוא התרוקן והיה נוהם ומעיר אותם. אענה גם אני חלקי. חדא עיין מה שכתב הזהר הקדוש 'כד בעו למשכב' - כְּשֶׁרְצוּ לְשֹׁכֵב אִז רַבִּי אַבָּא שׁוֹאֵל אֶת בַּעַל הַבַּיִת מַה יַעֲרִי אוֹתִי בַחצוֹת לַיְלָה וּבַעַל הַבַּיִת עוֹנֶה לוֹ: אָמַר לִיה לָא אֶצְטְרִיךְ, דָּהָא סִימְנָא לִי בְּבֵיתָא דְהֵדִין טְקֵלָא דְקָמִי עֲרֵסָא מְלִינָא לִיה מְיָא - 'לא צריך, שהרי סימן יש לי בבית, שהמשקל הזה שלפני מטתי, אני **ממלא** אותו במים, ומטפטף טפה טפה'. הרי שאמר '**ממלא**' ולא 'מילאתי' בלשון עבר, ואם חצות לילה הוא שתיים עשרה שעות מחצות היום, מה שייך לומר "ממלא", הרי עבר הזמן, אלא פשוט שבעל הבית מילא את הכלי לפני שהלכו לישון סמוך לצאת הכוכבים, וכידוע שבזמנם על פי רוב בכניסת הלילה הלכו לישון. ועוד אמר בעל הבית 'דְהֵדִין טְקֵלָא דְקָמִי עֲרֵסָא' (שהמשקל הזה שלפני מטתי), אמר 'משקל' אחד ולא כמה משקלות משתנות מעת לעת. ועל פי מה שבייררנו יוצא מדברי הזהר הקדוש כפתור ופרח פירושו של הרב כתם פז שחצות לילה זמנו שש שעות מצאת הכוכבים.

• הערות וביאורים •

ד. ופשוט שאין לומר שזה הכלי היה של שעות זמניות, כי היה צריך להכין כלים מכלים שונים לכל השנה, דבר שאין הדעת יכולה לסבול.

דעת רבנו האר"י ז"ל

כתב הרח"ו ז"ל (שער הכונות דרוש ד' מדרושי הלילה) וז"ל: "וצריך להזדרז בכל יכולתו לקום בחצות לילה ממש והנה אם הוא **בלילי הקיץ הקצרים** אף כשיקום משנתו יהיה קרוב לעמוד השחר אל תחוש לעסוק בתורה באותה שעה רק שתעשה סדר הבכיה כנז' ואח"כ אם ישאר זמן תעסוק בתורה. עכ"ל.

וראה להלן בדברי הרב שערי ציון והרב זמרת הארץ, שהוכיחו מכאן שדעת האר"י ז"ל היא שזמן חצות הוא תמיד בשש שעות מצה"כ, כי נראה מדבריו כאן שיש הבדל ניכר בין אורך הלילות בזמן הקיץ לזמן החורף, וזה שייך רק לסברת השש שעות מצאת הכוכבים, שאז ישנו הבדל רב כמה זמן נותר עד עלות השחר, שלסברת זמן חצות לילה הוא שש שעות שוות מצאת הכוכבים בזמן הקיץ נשאר שעה ורבע מעלה מטה מזמן חצות עד עלות השחר ועל זה כתב הרח"ו "בלילי הקיץ הקצרים אף כשיקום משנתו יהיה קרוב לעמוד השחר" ורק לסברא זו יש מציאות לכינוי "לילי הקיץ הקצרים" בעוד שלשני השיטות האחרות יש מעל שלוש וחצי שעות עד לעלות השחר גם בלילי הקיץ הקצרים ביותר, ואין הם קצרים כלל ויש מספיק זמן גם לומר תקון חצות, וגם לעסק התורה, ואך ורק לשיטה הראשונה יש מקום לדברי הרח"ו דברים אלו הובאו על ידי המקובלים שבדורות הבאים להלכה ולמעשה.

כך כתב גם רבי יעקב צמח בספרו **לחם מן השמים** בתחילתו וז"ל: "ואם אינו יכול לעמוד כל כך קודם היום כמו **בלילי הקיץ שאז הלילות קצרות** עד שיהיה שהות לעשות התיקון ואח"כ לעסוק בתורה, יותר טוב לעשות התיקון אז אעפ"י שלא יש זמן לעסוק בתורה אחר התיקון, בלילי החורף שהלילות ארוכות יזהר מאוד שלא לישן כל חצות עד עמוד השחר" וכו'.

וכן כתב רבי מאיר פאפרש בספר **אור צדיקים** (סי' א' אות ב' ד') וז"ל: "ומלשון הזהר בבראשית (ח"א ד ע"א) וז"ל מאן דלא מצפי להדא בכל יומא, משמע בקיץ ג"כ חייב אדם לקום בחצות, ואם תקום בלילות הקיץ **שהלילות קצרות**, מוטב שיעשה התיקון ולא ילמוד אם אי אפשר לשניהם, כי התיקון יותר מועיל מהלימוד".

ואין לומר שהלילות קצרים מפני שאין מספיק שהות לישון, שאם כך היה כותב ובלילות שקם מאוחר אל יחוש על עסק התורה אלא רק

יעשה את סדר תקון חצות, ופשוט שיש דבר הטמון דייקא בלילות הקיץ הקצרים וכמו שהבינו הרב שערי ציון, והרב זמרת הארץ וכמו שביארנו.

ראיה נפלאה מדברי האר"י ז"ל

עוד הראני חברי וידידי ראה מוכחת מהאר"י ז"ל בשער רוה"ק (הוצאת אהבת שלום עמוד כ"א, ובדפוי" דף מב ע"ב) שכתב וז"ל: "ואם אין כך כח לזה, תכוין אל צרוף הא' כסדר הנז"ל בתחלת ד' שעות ראשונות, ואח"כ בצרוף הב' כסדר הנז"ל בתחלת ארבע שעות שניות, וכן תמיד. וכל זה ביום, אבל בלילה שאתה מוכרח לישן ואינך יכול לכוין בפרטות בכל שעה, ולא אפי' בכל ד' שעות כנז', ולכן כשתאמר בידך אפקיד רוחי וגו', אז תכוין לג' צרופים ביחד הכוללים י"ב שעות בלילה. ויותר טוב יהיה אם תכוין כשתשכב בשש שעות ראשונות עד חצי הלילה, ובקומך בחצות הלילה אז תכוין בפרטות כל שם בשעה שלו, ע"ד הנזכר לעיל".

פירוש הדברים, האר"י ז"ל ציווה את מהרח"ו שיתענה שני ימים רצופים אחרי ראש חודש אלול ושע"י זה ישיג השגה, ומסר לו כוונות לכל הארבעים ושמונה שעות, כל שעה צירוף אחר, ולפי הפשט נראה שמדובר על שעות שוות, ולא על שעות זמניות, שקשה לכוונן כראוי. אך מפני שצריך הוא לישן, אמר לו האר"י שבקריאת שמע שעל המיטה באומרו "בידך אפקיד רוחי" יכוין לשש שעות הראשונות של הלילה שבהם האדם צריך לישון, ובקומו בחצות לילה אחרי שישן שש שעות הראשונות של הלילה עד חצות ימשיך לכוין כל שם וצירוף בשעה שלו בפרטות עי"ש סדר הכוונות והצירופים שיש לכל שעה ושעה.

וזוהי ראייה טובה לענ"ד שחזי לאיצטרופי לשאר הראייות שהבאנו ועוד נביא, שאם נסבור כשיטת שש שעות שוות מצאת הכוכבים מובן למה נאמר למהרח"ו דייקא לכוין את הכוונות לפני השינה לשש שעות עד חצי הלילה, ובקומו אחר שש שעות שכבר הגיע זמן חצות לילה ימשיך לכוין כמובא לעיל.

ועוד ראיתי שבתוך תשובת רבי חיים פלאגי בשו"ת לב חיים (חלק א' סי' 71) מביא מהרה"ג רבי דוד פארדו בעל חסדי דוד, שכתב וז"ל: "גם הרב חסדי דוד ז"ל בפירוש התוספתא בריש פרק קמא דברכות, עם שיצא לידון דכפי דברי התוספתא והזהר בפרשת ויקהל ומרן הקדוש האר"י ז"ל,

דלא חשיב חצות כי אם לאחר שש שעות מתחילת הלילה, מכל מקום כיון דלא ידעינן רגע אמיתות התחלת הלילה שהוא תלוי כפי מראית עינינו במקום דירתנו לכן יש לחשוב י"ב שעות מחצי היום" וכו' עכ"ל.

אתה הראת לדעת שאף רבי דוד פארדו כתב והבין שזו דעת הזהר ורבנו האר"י לחשב שש שעות מתחילת הלילה, לזמן חצות לילה, ורק בגלל שלדעתו אין יודעים בבירור מתי תחילת הלילה כתב לחשב י"ב שעות מחצי היום כדעה השנייה, ועוד שתירץ שאם נחשב כדעה השנייה שזמן חצות הוא יב' שעות מחצות היום, אזי כבר וודאי עבר שש שעות מתחילת הלילה. וזה נכון רק ברוב זמן החורף שלאחר שש שעות מצאת הכוכבים אזי גם עברו יב' שעות מחצות היום, מה שאין כן בזמן הקיץ, שאז לא יעבור זמן שש שעות מצאת הכוכבים אם נחשב יב' שעות מחצות היום, ומפני זה יש ליישב, שיש לחשב לערך עשרים דקות מהשקיעה וזהו צאת הכוכבים, ולפיכך יש לחשב לעולם שש שעות מצאת הכוכבים ובפרט שאי אפשר להתעלם שדעתו בבירור שדעת האר"י והזהר היא שלאחר שש שעות מהלילה מתחיל זמן חצות.

• דעת רבי חיים ויטאל •

הנה כתב מורנו החיד"א בברכי יוסף (סי' א' אות ה') שלמהרח"ו יש שיטה אחרת בשיעור זמן חצות, לאפוקי שיטת שו"ת שב יעקב והרמ"ק ז"ל שסוברים כשיטה ב' דלעיל, וז"ל: "מ"ש בזהר ויקהל (ד' קצה ע"ב) ואי אתוספן שעתי בליליא אנון שעתי דאתוספאן דיממא אינון, ולא אתחשיב ליליא בר תריסר שעתי. כוונתו דחשיב י"ב שעות אמצעיות, ששה שעות קודם חצות, וששה אחר חצות. ומ"ש ואי אתוספן, ר"ל דמתוספן על י"ב אמצעיות דליליא, בין בתחילה בין בסוף. מהר"ר יעקב כ"ץ בשו"ת **שב יעקב** (א"ח סי' א'). והביא ראיה מפ"ק דברכות בשם ר' שמעון חסידא, כנור היה תלוי וכו'. ועל כרחק לומר דחצות הוא ממש באמצע הלילה, בקיץ ובחורף שוין, כיון דתליא בהתחלת רוח צפונית, כמ"ש ר' שמעון חסידא, דהוא ודאי ר"ש בן יוחאי וכו'. עש"ב. ועמו הסליחה, דר"ש חסידא הוא אמורא, ואינו רשב"י דהוא ר"ש סתם בר פלוגתיה דר"מ ור' יהודה כידוע. ומיהו מה שפירש בדברי הזהר, הכי חזינא למ"ז הרב הנז' בספרו **אור החמה** כ"י פירוש הזהר, שפירש כן משם מהר"ם קורדובירו זצ"ל, והכריח הדבר, דבשלמא ק"ש ותפלה ושבת זמן זמנם לפי הארץ שיושב בה, אבל

תיקון חצות לא ישתנה, כי הוא תלוי במשמרות אשר בשמים ממעל, והם לפי עת רצון וזמן חצות אשר בג"ע הארץ, שהוא תחת קו השוה, שהיום והלילה שוים לעולם, ולפיהן יהיה תיקון חצות, ולכן י"ב שעות אחר חצות היום הוא חצות לילה בשמים ובג"ע הארץ. והם דברים של טעם. אבל יש להרב מהרח"ו זצ"ל שיטה אחרת בזה ככתוב אצלנו במקום אחר".

והמקום אחר שאליו כיוון החיד"א הוא בשירי ברכה (סי' א' אות א') וז"ל: "יתגבר כארי וכו'. לפנים אות ה' כתבתי שיטת מהר"ם קורדובירו, ושם נאמר די' להרב מהרח"ו שיטה אחרת. ודע דשיטת הרב מהר"ם קורדובירו נכונה ומוסכמת. אבל שיטת מהרח"ו נראה כי זאת היתה לו מקדם קדמתה כאן לפני הדיבר אשר יצק מים על יד רבינו האר"י, כי כן דברי מהרח"ו הנז' הם בפירושו על הזהר".

ומה שלא פירש בבירור החיד"א מתי לדעת מהרח"ו זמן חצות לילה, בא ופירש מורנו רבי חיים פלאגי בשו"ת לב חיים בשם השיורי ברכה (חלק א' סימן ו') וז"ל: "אך האמת הוא דמהרח"ו ז"ל סבירא ליה כסברת השערי ציון, וכתב הרב שיורי ברכה דזה היה קודם שיצק מים על ידי רבינו האר"י ז"ל יעוין שם".

ואף שלעת עתה לצערי לא עלה בידי למצוא את מקור הדברים שאליהם כיון הרב חיד"א, ופירשם ביתר שאת מהר"ח פלאגי בפירוש הרח"ו על הזהר, אעפ"כ פשוט שנאמנים עלינו דברי החיד"א שכידוע היה דייקן גדול במה שכתב בספריו ואין תקלה יוצאת מתחת ידו, ובפרט שכתב זאת בבירור ללא עוררין בשני מקומות בספריו שיש להרח"ו שיטה אחרת בזמן חצות לילה.

נמצאנו למדים, שהרב חיד"א ומהר"ח פלאגי מודים שיש למהרח"ו שיטה אחרת בזמן חצות לילה והיא כדעת השערי ציון שזמן חצות הוא שש שעות שוות מצאת הכוכבים, אך הם דוחים את שיטתו בפשטות, מפני שלדעתם היה זה לפני שיצק מים על ידי האר"י ז"ל, וכידוע שיש הבדל גדול בין מה שמהרח"ו כתב לפני שקיבל מהאר"י ז"ל ולאחר מכן. שכל מה שכתב אחרי שקיבל מהאר"י ז"ל התקבל כיותר מוסמך להלכה ולמעשה, שהרי כתב דבריו לאור תורת רבו האר"י ז"ל.

ואחרי בינותי, ראיתי שהגאון חיד"א בשירי ברכה כתב בלשון: 'נראה', והעולה מכאן שהחיד"א הסתפק בדברי המהרח"ו, ולא היה בטוח

מתי כתב מהרח"ו את פירושו על הזוהר, וידוע שספר שיורי ברכה נכתב אחרי הברכי יוסף ואחרי ספרו שם הגדולים (מובא להלן) ששם מביא את דעת רבי יעקב צמח ודעתו הנחרצת בדבר, כך שיוצא לנו שדברי הגאון חיד"א ואולי גם כל הנמשכים אחריו הם בגדר ספק.

ולפיכך נשאר לנו לברר האם פירושי מהרח"ו על הזוהר היו לפני שיצק מים על ידי רבינו האר"י או אחרי כן.

אימתי כתב מהרח"ו את פירושו על הזוהר

והנה קמן שני דעות בדבר, דעת הרה"ק המקובל **רבי אברהם אזולאי** בהקדמת ספר **אור החמה** שכתב שביאור לשונות הזוהר של הרח"ו הם לפני קבלת רבנו האר"י וז"ל: "ביאור קצת לשונות מספר הזוהר אשר חידש (מהרח"ו) נר"ו קודם שלמד עם האלהי הרי"א (האר"י) זלה"ה".

ומנגד דעתו הנחרצת והברורה של הרה"ק המקובל **רבי יעקב צמח** שבידוע ערך את כתבי מהרח"ו בכמה אופנים, והביא כמה ראיות מוכרחות לדבריו וכך כתב בספרו **קול ברמה** בהקדמה וז"ל: "גם באו לידי מאותם הדפים הנז"ל וכמותם קרועים בקצת מקומות, וגם הם כתיבת ידו הרב ר' חיים זלה"ה עצמו והם ביאורי הבנת דברי הרשב"י משלו עצמו, ובתוכם ג"כ יש כמה דברים עמוקים דרך הסוד מחכמתו ודעתו הרחבה, ונראה בבירור שעשה ביאור זה אחר שלמד חכמה זו עם הרב זלה"ה, א. ולא מצאתי דרוש נגדי לחכמת הרב זלה"ה, ב. וגם שרוב פעמים מביא לשון הזהר כפי הגהה שעשה הרב זלה"ה, ג. גם בתוך אלו הדפים מצאתי שטר א' שנכתב בצפת שנת השמ"ח ביום ג' י"ו לחדש חשוון וחתומים בו שלמה דפאריריש ושבתי שימון, ועל גבו כתוב מפתחות מדברים עמוקים שבאלו הדפים בסדר אלפא ביתא, ד. ומצאתי ביאור ס' ויקרא על דף ע"ט דבפר' אחרי מות על מאה ועשרים וחמש זיני דמסאבותא וכו' ואמר כאשר ביארתי בדרוש בעלותי ההרה לקחת וגו' ענין פסל מיכה ומסכה והרי זה כתוב בספרים בספר הליקוטים. וכן הזכיר שם בתוך דבריו ה' גבוראן כאשר ביארנו על אדרת נשא (קל"ז ע"ב) והם אלף ות"ה גבוראן וגם זה נזכר באותו הלשון עצמו בכוונת אתה גבור, באופן שמכל הפנים ניכר שנכתב זה אחרי לומדו עם הרב זלה"ה והדברים מוכיחים וכו'". עכ"ל.

ובהקדמה נוסח ב' מכת"י של רבי יעקב צמח (כת"י ניו יורק בהמ"ל, מובא בקול ברמה - בהוצאת קאמרנא) וז"ל: "וב"ה השלמתי ספר דרך פרשיות ודפי

הזהר לכל חד כדאית לה והתחלתי ספר שני, ולכל עשינו הגה"ה במדרש זה, והסכמנו כל החברים שכל זה עשה הרב ר' חיים זלה"ה אחר ידיעת חכמת הרב זלה"ה, ולא מצאנו בזה שום צד ספק כי הדרושים מוכיחים" וכו'. עכ"ל.

ועוד יש להוסיף דבר פלא שבספר אור החמה הרח"ו מזכיר דברי רבו האר"י כמה פעמים וזה עוד ראייה טובה לדברי רבי יעקב צמח (אור החמה

חלק א' ב ע"ב, נ ע"ב, קפו ע"א, רלז ע"ב, חלק ב' קסה ע"א, קסח ע"ב, חלק ג' נח ע"ב, סה ע"א, עט ע"א, ועוד) ועתה דע לך שפשוט שרבי יעקב צמח מתכוון גם לדברי הרח"ו המובאים בספר אור החמה שהם אלה שכתב לאחר שלמד אצל האר"י, וראה את הראייה הד' של רבי יעקב צמח ותמצאנה באור החמה (חלק ב'

עמ' סא' ע"ב)

ולסיום יש להוסיף דברי הרח"ו עצמו בספר החזיונות (חלק ב) שכתב וז"ל: "שנת ש"ל ט"ו לתמוז. שאלתי ש"ח (שאלת חלום) על השגת

חכמת קבלה. וארא בחלום זקן א' בדמות הר' אברהם הלוי מוגרבי יושב בחלון ביתי ונתן לי שלום וחזרתי לו שלום. ויאמר לי, תרצה שאלמד לך כמה טעמים וסודות בענין התפילין? ואמרתי לו, אם תרצה אני אלמדך יותר משמונים סודות נפלאים בענין התפילין, שלא שמעתם מעולם. והייתי בעיניו כמצחק, והתחיל לומר לי כמה סודות. והייתי מהביל אותם. אז נטה שכמו ללכת. אמרתי לו, תחלה למה באת ועתה למה אתה הולך? ויאמר, הנה אתה קראתני, וכבר באתי וכיון שאינך מדבר לי הנני חוזר לדרכי. אז הכרתי שהיה אליהו ז"ל. ושאלתי ממנו, אם אזכה לעשות ביאור על ס' הזהרה? ויאמר לי, לא אוכל להשיבך עד יעברו ימים. ויתן לי שלום וילך לדרכו". עכ"ל.

ומכאן יש עוד ראייה לדברי רבי יעקב צמח שהנה בשנת של' באמצע חודש תמוז הרח"ו שואל מאליהו הנביא אם יזכה לעשות ביאור על ספר הזהר בלשון עתיד, ומה יש להרח"ו לשאול שאלה זו אם באמתחתו כבר נמצא פירוש מוכן על הזהר מימים ימימה, ועוד שממש בסמוך זכה והתחיל ללמוד מהאר"י הקדוש.

ואם תרצה להקשות ולשאול מה נעשה עם כל המקומות שהרח"ו מפרש בזהר ולא מזכיר את האר"י ואת דברי תורתו בחכמת הקבלה. נלע"ד לתרץ לדברי רבי יעקב צמח את אותם מקומות בפירושי הזהר שהרח"ו לא מזכיר את האר"י הקדוש ואת תורתו בשני תירוצים א', אותם מקומות לא סותרים את דברי האר"י כלל, וגם אחרי חכמת האר"י במקומות שלא

ראה לחדש ע"פ דברי האר"י אזי פירש ע"פ חכמת הקבלה שהייתה בידו בדרכים שלא יסתרו ולא סותרים את דברי מורו האר"י. ב, יש המון מקומות בספריו שערי קדושה, דרך חיים, ועץ הדעת טוב, שפשוט וברור מזמן כתיבתו, ומאופן וצורת הכתיבה שכתב בשנות זקנותו הרבה שנים לאחר שלמד אצל האר"י ואפילו הכי אינו מזכיר את האר"י גם בדברים שיש מה להוסיף מדברי האר"י וזה מוכח ואין אתנו יודע מדוע יש מקומות שמזכיר את האר"י ויש מקומות שלא מזכיר, אפילו שפשוט שכתב הדברים אחרי שיצק מים על ידי האר"י אך אנו חייבים לומר שיש מקומות כאלו והרי הם עומדים לנגד עניינו בספרים הנ"ל.

העולה מדבריו כאן שאין זו רק דעתו הרחבה של רבי יעקב צמח אלא גם דעתם של כל החברים גדולי המקובלים שערכו עימו ביחד כמה וכמה ספרים שהוצאו מהגניזה, וזה ממש בחינת יחיד ורבים הלכה כרבים, שהרי רבי אברהם אזולאי הוא יחיד לעומת רבי יעקב צמח וחבריו המקובלים האומרים כולם כאחד שהביאור על הזוהר התחבר אחרי שיצק מים על ידי רבנו האר"י, ועוד שאין ספיקו של הרב חיד"א מוציא מידי קביעתו הוודאית והמוכחת של רבי יעקב צמח.

וגם הגאון חיד"א בספרו **שם הגדולים** (מערכת גדולים אות י' סי' רנז) הביא את דברי רבי יעקב צמח שהכריע שהכתבים של מהרח"ו הם אחרי שלמד עם האר"י ז"ל, וז"ל: "מהר"ר יעקב צמח, הרב המקובל, בא מפורטוגאל. והיה רופא מובהק. והוא התחיל לסדר כתבי רבינו מהרח"ו זצ"ל. וחיבר כמה ספרים בחכמת האמת הן לסדר דרושי הרב והכוונות ובאורים בסדר נכון וברר וסלת וזיקק הכתבים עצמם, והן שעשה הגהות מדעתו על כל הכתבים, וחיבר כמה חבורים. והיה בזמן מז"ה מהר"א אזולאי ומהר"ש ויטאל. והתחיל לחבר פירוש האדרא הנקרא קול ברמה בשנת הת"ג. וקודם לזה י"ח שנים שהיה עוסק בחכמה זו כמו שמפורש בהקדמתו לפירוש האדרא הנז' ושם כתב דבתחלה עסק בעה"ק צפת ת"ו ששה שנים קודם שהתחיל לחבר פירוש האדרא. ושם כתב שבאו לידו הרבה דרושים עמוקים שאינם אצל הרב מהר"ש ויטאל, והיו קבורים שגנזם מהרח"ו עצמו, והמכתב מכתב יד הקדש של מהרח"ו עצמו שקבלם מהרב האר"י זצ"ל. **גם באו לידו כמה וכמה דפים ממהרח"ו עצמו בפירוש הזהר, ונתברר לו שהביאורים ההם כתבם אחר שלמד עם הרב האר"י זצ"ל.** ושם כתב מהר"י זצ"ל כל הספרים שחיבר ע"ש באורך. וכתב שכתבי מהרח"ו הגנוזים באו לידי מז"ה ומהם חיבור מהסודות עמוקים ספר אור הגנוז".

ויש להסמיך לדברי רבי יעקב צמח מש"כ הר"ש שלומיל אודות הרח"ו ז"ל באגרתו שנכתבה בשנים שס"ז - ש"ע, כעשר שנים לפני פטירת הרח"ו, וז"ל: "ואין לך יום שאינו מחדש בתורה, וכבר כתב פירוש על הזהר ותיקונים וספר יצירה, ועל כמה וכמה אגדות ומאמרי מדרשות רבותינו ז"ל". **ויוצא** לנו חידוש גדול ודבר פלא עד למאד, שהשיטה שחצות לילה הוא **כשש שעות אחר צאת הכוכבים**, זהו דעת מהרח"ו בפירושו על הזהר אחר שיצק מים על ידי רבינו האר"י ז"ל, וכמו שנתברר.

ופשוט שמהרח"ו חיבר את פירושו לא היה מפרש אילולא ידע שזה דעת רבו האר"י, ופשוט שהיה לכל הפחות מגלה שזה לא דעת רבו, אם וכאשר היה כך, ולכל הפחות לא היה נותן המהרח"ו שתתפשט הוראה שגויה והיה מעורר על כך במקום אחר, ובאם היה מקבל אחרת מרבו האר"י היה מצין זאת ובפרט דבר חשוב כזה ממעלה ראשונה.

יש להוסיף לחיזוק דעה זו את המסורת המשתלשלת מבית מדרשו של הרח"ו המובא לעיל מדברי רבי יעקב צמח, רבי מאיר פאפרש, מהר"מ לונזאנו, והשערי ציון תלמיד מהר"ח הכהן תלמיד הרח"ו וראה בהמשך. **ופשוט** וברור שיש הבדל גדול ומשמעותי כאשר יותר ויותר התברר שפירושו של מהרח"ו על הזהר נכתב לאחר שיצק מים על ידי רבנו האר"י ז"ל, וממילא יש יותר לחשוש לזאת השיטה. ובפרט שסוגיא בדוכתא עדיפא^א אמרינן גם בפוסקים, ויש לומר בפשטות שבפירושו על הזהר יותר נחית לדינא.

● הערות וביאורים ●

ה. כך כתב היד מלאכי (כללי הפוסקים כללי שאר הפוסקים) וז"ל: "סוגיא בדוכתא עדיפא אמרינן גם בפוסקים, כן למדתי מדברי הב"י בא"ח (סי' ע"א) שכתב וז"ל ונראה שמזה הטעם לא הזכיר בפרק מי שמתו ברמזים דין זה שכיון שבמקום שהוא עיקר הדין כתב סברתו לא חיישינן למה שכתב בפרק מי שמתו שאינו עיקר מקומו עכ"ד וכ"כ עוד בכ"מ ספ"ז מהלכות ספר תורה בשם רבינו יהושע מבני בניו של הרמב"ם וכ"כ בעל משאת בנימין (סי' י"ב) בשם הסמ"ע הביאו הכנסת הגדולה בחשן משפט (סי' ע"ב) סוף הגהות הטור דכשדברי הפוסקים סותרין אלו את אלו אזלינן בתור המקום שהוא מקום הדין יע"ש וכן מצאתי עוד בשו"ת הרדב"ז (חלק ב') בלשונותיו על הרמב"ם (סי' ט' דף ק"ב) שכתב דכשדברי הרמב"ם סתרי אהדדי אזלינן בתור המקום שהוא עיקר הדין ועליו נסמוך לפסק הלכה ושהוא כלל גדול לכל המקומות יע"ש ועייין עוד שם (סי' י"ט) וכן מצאתי תו בשו"ת מעיל שמואל בלשונותיו על הרמב"ם ריש הלכות ת"ת בשם גדולים עייין שם וכ"כ כנסת הגדולה ביורה דעה (סי' שכ"א) הגהות הטור אות א' וב"ח חשן משפט (סי' צ"ב סעיף י') ובאורח חיים (סי' תרנ"א סס"ו ובסי' תרנ"ו)."

• דעת רבי יעקב צמח •

לפני שנביא את דעתו של רבי יעקב צמח ועימו תלמידו רבי מאיר פאפרש מכתבי יד, חשוב להדגיש שרבי יעקב צמח הוא אחד מגדולי מעתיקי השמועה של תורת הרח"ו והאר"י ז"ל, לא רק בהוצאת כתבי המהדורא בתרא לאור עולם, אלא גם מהבודדים שקיבל וראה מסורת מדויקת מרבי שמואל ויטאל ומתלמידי הרח"ו כמצוין כמה פעמים בספריו רנו ליעקב', זר זהב, נגיד ומצוה, ועוד. ופשוט שמה שכתבו הוא ותלמידו רבי מאיר פאפרש, הוא גם עדות חיה וקימת שעברה מדור לדור מהרח"ו להרש"ו ותלמידי הרח"ו ומהם לרבי יעקב צמח, שפשוט שלא היה כותב דבר שנוגד את המציאות בה הם חיו ובפרט בדבר כל כך מעשי ויום יומי ועוד שרבי יעקב צמח גר בדמשק לערך תשע שנים מעלה מטה ובאותו פרק זמן קיבל מהרש"ו, ומתלמידי הרח"ו שחיו בדמשק ופשוט. ולאחר מכן גר בירושלים עשרות שנים, וגם רבי מאיר פאפרש גר בירושלים עד פטירתו וזוהי עדות גם מדמשק וגם מירושלים בזמנם ודו"ק.

בזהר חלק ב (דף קצה ע"ב) וז"ל: בְּגִין דְּלְתַלְתַּל סְטָרִין אֲתַפְּלַג לִילְיָא, בְּתַרִּיסַר שְׁעֵתֵי דְהוּוּ רְשִׁימִין בֵּיהּ, וְאִי אֲתוּסְפֹן שְׁעֵתֵי בְּלִילְיָא, אֵינּוּן שְׁעֵתֵי דְמַתּוּסְפָּאן, דִּימְמָא אֵינּוּן, וְלֹא אֲתַחֲשִׁיבוּ מְלִילְיָא, בְּרַ תַּרִּיסַר דְּאֵינּוּן דִּילְהּ. וְאֵינּוּן תַּרִּיסַר, אֲתַפְּלַגוּ לְתַלְתַּל סְטָרִין, וְתַלְתַּל מְשַׁרְיִין דְּמִלְאָכִין קַדִּישִׁין, אֲתַפְּלַגוּ בְּאֵינּוּן תַּלְתַּל סְטָרִין, עכ"ל.

וכתב רבי יעקב צמח בהגהותיו שם (כתב יד, בהכנה לדפוס ע"י מכון אהבת שלום, ותודתי נתונה להם על הרשות לפרסם כאן מתוכו) וז"ל: הנה כיון שתלת משריין הם, וכל אחד היא ארבע שעות, אם כן בימים ארוכים שהם ט"ו, אם כן ג' שעות הם מן הלילה, כי צריך להיות הלילה י"ב שעות כנז' שם. והסוד הוא, כי הלילה היא בחינת הים, וכתב י"ב בקר והים עליהם, וכתב י"ב שבטי יעקב. ולכן כמו שבלילות ארוכות שעות הנשארות מט"ו עד י"ב הם מן היום כנז', כן בימים ארוכים, הנה שעות הנשארות על י"ב שהם ג', הם מן הלילה, שאל"כ האיך יהיו ג' משריין כל אחד מד' שעות. ומכאן אסמכתא שק"ש נמשכת עד ג' שעות מן היום, ואם נאמר שהם

• הערות וביאורים •

ו. ראה רנו ליעקב, עמ' רלח שכתב וז"ל: צמח, אמרו לי החברים שהרב ר' חיים ז"ל וכו'. וכן בעמ' רלט וז"ל: צמח, סיפרו לי החברים יצ"ו שהיו נוהגים וכו'. ועוד בעשרות מקומות מביא מה ששמע וקיבל מהרש"ו ומתלמידי הרח"ו ופשוט וידוע.

י"ב שעות שוות תמיד בין ביום בין בלילה, הנה אם כן נשאר תרעומת למשמרות דשעות קטנות.

ובהמשך הזהר שם (דף קצו ע"א) וז"ל: "ובשירותא דארבע שעותי אמצעין, פתחי ואמרי, על נהרות בקל שם ישבנו גם בכינו". וכתב רבי יעקב צמח בהגהותיו כת"י הנ"ל וז"ל: "נלע"ד שצריך לומר בשירותא דתרי שעותי אמצעין, משתי טענות: הראשונה, כי הנה למעלה אמר משריאי תניינא אתמנא בארבע שעותי אחרנין, ולא אמרי שירתא בר תרי שעותי עד דאתפליג ליליא וגו', והנה משריאי זאת תניינא מתחיל בשעה חמשית, ועד דפליג ליליא יכול לומר שירה שהם שתי שעות הנזכרות, וכיון שאחר חצות מתחיל זמן התיקון כנודע, א"כ בתחילת תרין שעותי הנשארים למשמרה שניה הוא התיקון, כי אינו בשירותא דארבע שעותי אלא באמצעתי דארבע שעותי. כי בשירותא דארבע שעותי הוא זמן השירה תרין שעותי כנז"ל, ולכן נלע"ד שצ"ל 'בשירותא דתרי שעותי אמצעין', שהוא שירותא דחצי הלילה. או יאמר באמצעיתא דארבע שעותי אחרנין, כי אחרנין אמר לעילא". עכ"ל.

ויש לבאר את דברי רבי יעקב צמח שכמו שבלילות הארוכות השעות הנשארות יותר מי"ב הם מן היום וכן להפך בימים הארוכים השעות הנשארות יותר מי"ב הם מן הלילה ותמיד יש שלוש משמרות שכל אחת היא ארבע שעות שוות ומסיים ואין לומר שהם יב' שעות שוות שהיום לא לווה מהלילה והלילה לא לווה מהיום, שאם כן יש תרעומת למשמרות הקטנות וחייב לומר שתמיד יש הלואה, הלילה מהיום, והיום מהלילה, ובהמשך מפרש שאין המלאכים אומרים שירה רק שתי שעות עד חצי הלילה והמלאכים מתחילים בשעה חמישית עד סוף שעה שישיית והם שתי שעות הנזכרות ומיד בסוף השעה השישית מתחיל שתי שעות אמצעיות של משמרה שניה וזה פירושו "באמצעתי דארבע שעותי" אז מתחיל זמן חצות לילה והוא זמן התיקון חצות. לאחר שש שעות מהלילה.

וראה עוד להלן בדעתו של תלמידו רבי מאיר פאפרש שכן גם דעתו, וכן כתב הרמ"ז בסידורו, שנעתק מסידורו של רבי יעקב צמח או מסידורו של רבי בנימין הלוי שסידורו ודאי יצא מידי רבי יעקב צמח ששם מפורש שכן דעתו.

ויש להסמין לדברי רבי יעקב צמח את דברי ליקוטי הש"ס על ברכות וז"ל: והנה משמורה שנייה הוא כלבי"ם צועקים הוא כנגד יצחק שהוא מדת הדין ולכן הקליפות צועקים ורוצים לקטרג בלילה ועל כן

המשמורה זו היא נחלקת לשנים כי יש מלאכים המשוררים בב' ראשונות ומחצות ואילך יש כת אחרת משוררת באופן אחר לפי שמשם ואילך בא הקב"ה להשתעשע בג"ע עם הצדיקים וכן ביום עד חצות נחשב עדיין מצד הבוקר אבל מחצות היום ואילך כבר נטה היום והוא זמן תפלת המנחה משם ואילך ע"כ משמורה שלישית. גם זה מהרב (האר"י ז"ל) עכ"ל.

דעת רבי מאיר פאפרש, רבי מנחם די לונזאנו, ורבי יעקב מלובלין

וכה הראני ידידי הרה"ח רבי ישראל פוגל הי"ו חידוש נפלא בפירוש המיוחד על הזהר **אור רב** להרה"ק המקובל **רבי מאיר פאפרש** (הנמצא בהכנה לדפוס מכת"י (העתקת מעתיק) ע"י מכון אהבת שלום, ותודתי נתונה להם על הרשות לפרסם מתוכו), על דברי הזהר פרשת ויגש (דף רז ע"א) שאיתא שם בזוה"ק וז"ל: "ועל דא דוד מלכא הוה משער שעורא דליליא, בגין דיתקיים בחיים, דלא ישלוט ביה טעמא דמותא, וכד אתפליג ליליא הוה דוד מתקיים באתריה, בגין דכד אתער פלגו ליליא, וכתרא קדישא אתער, בעא דלא לאשכחא ליה לדוד מתקשר באתר אחרא, באתר דמותא. בגין דכד אתפליג ליליא וקדושה עלאה אתער, ובר נש דנאים בערסיה ולא אתער לאשגחא ביקרא דמאריה, הא איהו אתקשר ברזא דמותא ומתדבק באתר אחרא, ועל דא דוד מלכא הוה קאים לאשגחא ביקרא דמאריה תדיר, חי לגבי חי, ולא נאים בשינתא לטעמא טעמא דמותא, ובגין כך הוה מתנמנם כסוס שתין נשמי ולא בשלימו". עכ"ל.

וכתב שם רבי מאיר פאפרש בפירוש **אור רב** וז"ל: ולעולם שישן ו' שעות שלימות פחות מעט דהיינו קרוב לחצות היה תיכף קם לקיים חצות לילה אקום, וז"ש דאשתכח תדיר חי לגבי חי. כל זה למדתי מגליון ספר הזהר של הר"מ לונזאנו ז"ל, וכך העידו משם מוהר"ר יעקב מלובלין ז"ל, שזמן הקימה בין בקיץ בין בחורף אחר שעה שישית, דהא דאתוספא דיממא נינהו וכמ"ש (בזהר ויקהל ח"ב קצה ע"ב), וא"כ התחלת הלילה תמיד שוה עם התחלת ברקיע, ולכן בכל המקומות בשעה שישית ממש אפילו שיהיה סמוך לאור היום, וכן איפכא שנשאר עדיין הרבה מהלילה כמו בקצווי הצפון,

• הערות וביאורים •

ז. רבי יעקב מלובלין, היה בתחלה אב"ד ור"מ בק"ק בריסק דליטא ושם הרביץ תורה בישראל, ולאחר זמן נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק לובלין והחליף תשובותיו עם הב"ח ועוד עם שאר גדולי זמנו.

אפי' הכי זמן התיקון אחר ו' שעות משיוצאין הכוכבים, כך הסכימו הרבה מחבירי, וכן דעתי הקלושה ג"כ נוטה. עכ"ל. והרי שהבין שזו גם דעת מהר"מ לונזאנו¹ ורבי יעקב מלובלין, ועוד שכך הסכימו הרבה מחבריו. מגדולי המקובלים בדורו ועוד שאת ספרו אור רב כתב ממש בסוף ימיו לאחר שהכיר את רבי יעקב צמח ורבי בנימין הלוי ועוד מגדולי המקובלים בירושלים ובחו"ל, וידוע שהר"מ לונזאנו ראה את תלמידי האר"י ז"ל בצפת ומהם למד כמו שמעיד על עצמו בספרו עדי זהב (כת"י) מובא בספר מצת שימורים (שער התפילין) לרבי נתן שפירא ובפרי עץ חיים (שער התפילין פרק ה').

מצאתי כתוב מהחכם לונזאנו בס' עדי זהב. וז"ל: "קשר זה נעלם מעיני רבים, ובבחרותי הוקשה לי כי הקשר שהיה לי היה כצורה ם זו והוקשה לי כי אלו הם ארבעה ם מרובעים, ואכן צורת דלי"ת בעיני ולא מנין הדלי"ת שהיא ארבעה, ועוד כי צורה זו יש שעושין אותה גם מבפנים, ואנן בחוץ דווקא אמרינן. ועוד כי בזוהר פ' פנחס (דף רנ"ח ע"א) אמרו ד' כפולה. ולא נתקרה דעתי עד שעליתי לא"י ועשו לי תלמידי האר"י זלה"ה קשר כצורת דל"ת כפולה "וקשר זה אי אפשר ללמדו אלא במראות העין" כי הוא צורת דלת כפולה מבחוץ כזה ם. ודע כי גם היו"ד של קשר דיד היא כפולה נמצא שיש בתפילין שני שד"י". עכ"ל. ופשוט שאם כתב כך הרב לונזאנו אזי לא ראה אחרת מתלמידי האר"י שראה בצפת.

• דעת רבי נתן נטע הנובר מחבר סידור שערי ציון •

לפני שאביא את דברי קדשו של הרב שערי ציון חובה עלי להודיע את יקר תפארתו וגדלותו, ממי למד וקבל בתורת הסוד, ואלה הם דבריו בהקדמה לסידורו (דף ב' ע"ב בדפוסים הראשונים):

"עד בואי אל ארץ איטליאה אל עיר מלאה חכמים וסופרים ושמה 'ליגור'א', בהיותי שמה כמו שנה תמימה שנת תי"ד לפ"ק אז האיר ה' את רוח

• הערות וביאורים •

ח. מהר"ר מנחם די לונזאנו, אביר בתורה בזמן מהרח"ו והרמ"ע ומהראנ"ח. חיבר סדר עבודה שנת של"ב. והפליא לעשות בס' אור תורה. ונדפס ספר שתי ידות להרב. וחיבר עומר מן. אמרי אמת. עדי זהב על לבוש. והיו נמצאים אצלו מדרשי רז"ל כ"י וספרי ראשונים. כגון אבי העזרי. שבלי הלקט. יראים. והיה משורר גדול ומדקדק עצום. (ספר שם הגדולים חלק גדולים מערכת מ אות נא).

קדשו ועבר עלינו איש קדוש הרב הכולל מהר"ר חיים ז"ל ה"ה תלמיד מובהק של הרב האלוקי מהר"ר חיים ויטל זלה"ה וקבלתי ממנו זאת החכמה מפוארה פה אל פה ומסר לי כמה וכמה ענינים טובים חידושים שקבל מרבו אשר לא עלה זכרונו בספר עץ החיים (א"ה, כוונתו לשמונה שערים), וכל דבריו ככתובין מסיני. ואחר זה בא אלי איש קדוש מירושלים תוב"ב ובידו חבילות חבילות מכתבי האר"י ז"ל ה"ה החכם השלם המקובל אלוקי כמהר"ר נתן שפירא, והלכתי אחריו לעיר וינציא"ה שתי שנים שנת תט"ו ותט"ז לפ"ק והביאני המלך חדריו, מאן מלכי רבנו, מהר"ר שמואל אבוהב"ג נר"ו והמקובל הנאמן כמהר"ר משה זכותא"י נר"ו אשר כל טוב הארץ בידם, ולא מנעו הטוב ממני. ומצאתי שם איש זקן ונשוא פנים המקובל אלקי

● הערות וביאורים ●

ט. רבי חיים הכהן, מארם צובא נולד במצרים, לימים, עבר עם הוריו ומשפחתו לגור בדמשק שם התגורר אז רבי חיים ויטאל, ורבי חיים הכהן ספג מרבי חיים ויטאל את תורת הסוד במשך שלש שנים. לאחר מכן נקרא לכהן כאב בית דין בארם צובא. ידוע ספרו "טור ברקת" המפרש את השולחן ערוך בדרך הסוד. נפטר בכ"ה ניסן תט"ו בונציה.

י. רבי נתן שפירא הירושלמי, נולד בקראקא, ונפטר ברג'ו שבאיטליה בא' אייר תכ"ד. חיבר את הספרים: מאורות נתן, מחברת הקודש, טוב הארץ, מצת שמורים, דרשות הנשי"א, ועוד. ערך את כתבי האר"י שנכתבו על ידי ר' חיים ויטאל.

יא. רבי שמואל אבוהב, נולד בשנת ש"ע בעיר המבורג שבגרמניה, שם קנה את ראשית תורתו. בגיל 13 נשלח לעיר ונציה שבאיטליה ללמוד תורה בבית מדרשו של חכם דוד פרנקו, ולימים נשא את בתו. בשנת שצ"ח עבר לעיר ורונה באיטליה, הקים בה קהילה ספרדית, ועמד בראש ישיבה חשובה שהקים. בשנת ת"י נקרא לעיר ונציה לשמש רב העיר וראש הישיבה. ספרו החשוב 'ספר הזכרונות', נדפס בעילום שם בונציה בשנת ת"י. נפטר ביום א' אלול תנ"ד. כן חיבר את ספר 'דבר שמואל' - שו"ת.

יב. רבי משה זפנת, נולד בשנת שפ"ה באמשטרדם שבהולנד. בשנת ת"ה עבר לוונציה, שם שימש בקודש כאחד מחכמי העיר, והקים בה ישיבה גדולה לחכמת הנגלה והנסתר. בשנת תט"ז הגיע בשליחות מצווה לעיר וורונה באיטליה חכם בנימין הלוי, מחכמי צפת, תלמיד רבי חייא רופא תלמידו של רבנו חיים ויטאל, אשר פתח בפניו את שערי לימוד קבלת האר"י, והוסיף חכמה על חכמתו. בשנת תל"ג נתקבל כרב העיר מנטובה, ובה ייסד ישיבה גדולה ללימוד תורה ולחכמת הקבלה, בה עסקו גם בהעתקת כתבי האר"י והפצתם ברחבי אירופה. נפטר בט"ז בתשרי תנ"ח.

כמהר"ר בנימין הלוי מצפת³ תוב"ב נר"ו, ולמדתי מכולם במישור איסור כולל ואיסור מוסיף על זאת שהעתקתי מהם עץ החיים והגהות הזוהר ותיקונים וזוהר חדש⁴.

ועוד כתב בהמשך הקדמתו וז"ל: "על כן אזרתי כגבר חלצי, ותיקנתי תיקונים אלו, מפי סופרים חכמי ארץ ישראל, אשר מימיהם אנו שותין, רבים שתנו ורבים ישתו, ומפי ספרים, ספר עץ החיים אשר ממנו שואבים באר מים חיים, וטועמיה זכו חיי עולמים, שחיבר הרב הגדול המקובל האלקי, כמהרר"ר חיים ויטאל זלה"ה, ומתקריא מהר"ר חיים קלפירז זלה"ה אשר יצק מים על ידי הרב הגדול קדוש, המקובל האלקי, אריא דבי עילאה, האר"י זלה"ה אשר נחה עליו רוח אליהו וכו". עכ"ל.

נמצאנו למדים שהשערי ציון למד וקיבל את חכמת הסוד מגדולי המקובלים בדורו, ומהם, רבי חיים הכהן תלמיד מובהק של הרח"ו, רבי נתן שפירא מגדולי המקובלים בירושלים ובחול⁵, רבי משה זכות מגדולי המקובלים באיטליה, רבי שמואל אבוהב, ורבי בנימין הלוי תלמיד תלמיד מהרח"ו, ואם כן חובה עלינו לומר שדבר פשוט ומעשי אימתי הוי זמן חצות לילה שכתב בסידורו הוא מה שקיבל מרביתו וביותר מרבי חיים הכהן תלמיד הרח"ו הנ"ל ובוודאי שלא ראה או שמע אחרת, כי אם כן היה כותב לפחות שיש עוד שיטה בזה, ולא יעלה על הדעת שיכתוב בסידורו הפך מה שראה את רבותיו נוהגים כן.

ואם כנים דבריו אזי נמצא בסידורו דברים שקיבל מהרבנים הנ"ל וראה בשערי ציון (נדפס תשע"ב עמ' ר') קינות מהרב אלשיך, מרבו רבי חיים הכהן, וקינות מירושלים, (עמ' יד) שיר ויכוח כנסת ישראל עם דודה מרבו רבי חיים הכהן, (עמ' כד) שירה חדשה מרבי משה זכותא שעוד היה בחיים חיותו בזמן שנתן שירו להרב שערי ציון, (עמ' לב) תפילות מהאר"י זלה"ה שקיבל כנראה מהרנ"ש כמו שמעיד בהקדמתו לסידור, (עמ' צא) וכן נוהגים בכל גלילות ארץ הקדושה, ותוגרמה, ואיטליאה שלומדים אנשי מעשה כל

• הערות וביאורים •

יג. רבי בנימין הלוי, נולד בצפת, ולמד אצל רבי חייא רופא מצפת, מתלמידיו של רבי חיים ויטאל. לימים נשלח כשד"ר על ידי קהילת צפת, ועסק בהפצת תורת האר"י ומשנתו בערי איטליה. סביב רבי בנימין התקבצו חכמים רבים אותם לימד את תורת הקבלה, ביניהם רבי משה זכות (הרמ"ז) ורבי נתן נטע הנוכר מחבר הסידור הקדמון שערי ציון. בסוף ימיו הוכרח לצאת מארץ ישראל, ובשנת תל"ב, בהיותו בדרך, נפטר בכפר סמוך לארם צובה.

ליל ו', (עמ' צד) והוא מקובל מפי רבנים גאוני ארץ זלה"ה, (עמ' קט) בכתבי האר"י מצאתי, והעתקתי מלה במלה באותיותיה ובנקודותיה, הובא מירושלים תוב"ב יע"א, (עמ' קל) אבל בק"ק ויניציאה בבהמ"ד של הרב הכולל החסיד מו"ה שמואל אבוהב למדנו וכו' ומכאן נלמד שכל מה שכתב לעולם אלו דברים שעולים בקנה אחד עם הדברים שראה וקיבל מרבותיו הנ"ל.

ועתה כאשר הוברר לנו שהשערי ציון למד וקיבל את חכמתו מתלמידי המהרח"ו, נביא מה שכתב בשער תיקון חצות, וז"ל: "וצריך אתה לדעת שזמן חצות לילה הוא שווה בין בחורף בין בקיץ" **זמנה אחר ו' שעות בלילה** וכן מוכח בזוהר ר"פ ויקהל (דף קצה ע"ב) וז"ל: בכה ר"א ואמר ת"ח עד השתא קב"ה אזדעזא תלת מאה ותשעין רקיעין ובטש בהו ובכה על חורבן בית המקדש ואוריד תרין דמעין לגו ימא רבה ואדכר לבנהוי מגו בכיה בגין דתלת סטרין אתפלג ליליא בתריסר שעתא דהוי רשימין ביה ואי איתוספן שעתא בלילא אינון שעתא דמתוספי דיממא אינון ולא אתחשבו מליליא בר תריסר דאינון דילה וכו'. **יוצא לנו מזה בחורף שהלילות ארוכין אינון נחשבים מן הלילה רק י"ב שעות והמותר שייך ליום, והוא הדין להפך בקיץ, נמצא שחצות לילה בכל פעם אחר ו' שעות בלילה, וחורף וקיץ זמנם שווה.** וכן משמע מספר עץ חיים (א"ה, כונתו לשמונה שערים, שער הכוונות) וז"ל: "ואם יקום בלילות הקיץ סמוך לבוקר שאז הלילות קצרים ואין שהות לעשות התיקון ולעסוק בתורה אח"כ, טוב יותר לעשות התיקון תחלה אע"פ שאין לו זמן ללמוד אח"כ, ע"כ. **משמע מזה שאף בקיץ זמנה אחר ששה שעות בלילה קודם אור הבוקר, דאילו היה זמן חצות לילה דווקא בחצות, אפילו בקיץ היה זמן רב לעסוק בתורה אחר התיקון יותר מב' שעות' וכו'.** עכ"ל. הרב שערי ציון.

המורם מן האמור, שלדעת הרב שערי ציון, זמן חצות לילה הוא תמיד לאחר שש שעות שוות מצאת הכוכבים.

וכן מובא בשו"ת **לב חיים** (חלק א' סי' ו') שכך נהג להלכה ולמעשה הרה"ג רבי רפאל חזן בעל **חקרי לב** זקנו של מהר"ח פלאגי, עד שהראה לו נכדו את דברי הרש"ש ושינה מנהגו וז"ל: גם בהיותי עומד ומשמש לפני התייר הגדול פאר הדור הוא הראש מרן זקיני בעל **חקרי לב** נר"ו, ראיתי לו שהיה מתנהג לומר התיקון חצות כסברת הרב שערי ציון ז"ל ודעימיה,

והראיתי לו דברי מהר"ש מזרחי ז"ל וחזר ונהג כדבריו". ואין לכחש שחזר בו הרב חקרי לב לנהוג כדעה השניה כדעת הרש"ש, אבל אין להתעלם שנהג כדעת הרב שערי ציון רבות בשנים ולא לחינם נהג ככה, שהנראה שכך היה מנהג העולם ע"פ גורי האר"י שכולם ינקו וקיבלו מהם באותו הזמן.

וראה לדוגמא סדר תקון חצות דפוס ויניציאה שנת תקנ"ד, שכתבו העורכים שזמן תיקון חצות שוה בין בחורף ובין בקיץ, שש שעות מתחילת הלילה. ויש עשרות סדרי תקון חצות שכתבו כך קרוב למאתיים שנה.

ועתה צא נא וראה כמה התחשב הרב חיד"א בדברי תלמידי, תלמידי הרח"ו להלכה ולמעשה בספרו ככר לאדן (סי' ה' בליקוטיוס אות ז') וז"ל: תיקון קריאת הפסוקים שמו"ת בכל יום, הוא מרבנו האר"י ז"ל. ושמעתי ממקובלים מופלגים אשר היו בעיה"ק ירושלם ת"ו ז"ל, כי קריאה זו לא תכון ביום טוב ומה גם שהרמ"ע ז"ל כתב שאין קורין תרגום ביום טוב. ומטעמים אלו נהגנו שלא לקרות הסדר הנזכר ביום טוב וכו' ואחר זמן רב בא לידי סדר כוונות לאדם גדול תלמיד הרמ"ז, שכתב שקבל מרבנו מהר"ם זכותו ז"ל, שקבל מרבו עיר וקדיש מהר"ר בנימין הלוי ז"ל, שלא לקרות פסוקים שמו"ת ביום טוב, ולהשלימם אחר כך. והאריך קצת בזה. ועלף לבי, **דידוע דרבו של הרמ"ז ז"ל מהר"ר בנימין הלוי ז"ל קבל מתלמידי מהרח"ו ז"ל וכו' עכ"ל**. ומהאמור לעיל נלמד איך התחשב הרב חיד"א ועלף ליבו בראותו דעתו, דעת עליון של רבי בנימין הלוי שקבל מתלמידי הרח"ו, ומכאן נלמד עוד יותר לנידוננו כמה יש להתחשב מעתה שנגלה לענינו דעתם של גדולי תלמידי, תלמידי הרח"ו. וידוע לכל הלומד בספרי הרב חיד"א כמה התחשב והכריע כדעתם של רבי יעקב צמח, ורבי חיים הכהן בעשרות מקומות ודו"ק.

דעת המגן אברהם, מחצית ההשקל, היד אפרים, והחתם סופר

כתב המגן אברהם (סי' א' ס"ק ד') וז"ל: "המקובלים האריכו בעניין תפלת חצות, וברקנטי פרשת בראשית כתב וז"ל: וי"א זמן בקשת רחמים הוא סוף הלילה, ואני אכריע כי בחצות ראוי לבקש רחמים על כנסת ישראל ועל בניה כו', ובסוף הלילה יבקש צרכיו, ובקשה זו צריכה להיות בנפילת אפים ע"כ. ובגמרא דילן לתירוץ הראשון דנתן סימן לאמצעיית דאמצעייתא והיינו חצות, משמע דעת רצון הוא, ולתירוץ השני לא משמע

כן. ועיין בזוהר ויקהל (עמוד שמ"ב) **דלעולם חשבינן הלילה לי"ב שעות הן בקיץ הן בחורף, אע"ג דלענין תפלה אינו כן כמ"ש סי' רל"ג ס"ק ד'. וכ"כ שיערי ציון.**

ובסימן (רל"ג ס"ק ד') כתב: "ואע"ג שכתבתי בסי' א' בשם הזוהר שלענין חצות לילה **חשבינן הלילה לי"ב שעות** שוות, דלגבי הקב"ה לילה כיום יאיר. ולכן **חושב לעולם י"ב שעות לילה ואנחנו צריכים לכונן העת שהוא רצון לפניו**, אבל התפילות נגד תמידין תקנום ומסור בידינו הכל לפי המקום והאופן מהלך החמה, וכן השבתות ומועדים, וכ"כ מהרי"ל בתשובה סי' קס"ג".

הנה דברי המגן אברהם ברור מללו שלעולם יהיה זמן חצות ככלות שש שעות שוות מזמן צאת הכוכבים כדעת השערי ציון.

והרב מחצית השקל (שם) הוסיף לבאר דבר המגן אברהם וז"ל: "ומשמע מדברי שערי ציון וכן משמע מדברי מגן אברהם לקמן סימן רל"ג דבין בקיץ ובין בחורף חשבינן תחילת הלילה משעת צאת הכוכבים, וכל י"ב שעה משעות ההשואה אח"ז הוי לילה. ואף בחורף שהלילה ארוכה יותר, השעות האחרונות מן הלילה נחשבים יום. ואם כן חצות לילה אינה שוה בקיץ לחורף, דבקיץ זמנה אחר חצות לילה שלנו ובחורף קודם חצות והאחרונים האריכו בזה וכו'". עכ"ל. ועוד מוסיף שהמנהג לקונן בחצות הוא על פי הזהר אם כן גם לענין זמן חצות יש לנהוג כזוהר.

וכן כתב והבין הרב יד אפרים בדעת המג"א וז"ל: הלילה לי"ב שעות. ר"ל שאחר שעברו י"ב שעות הלילה הוא נחשב ליום בחורף ובקיץ הוא להיפך, והיינו לענין חצות דאחר שעברו ששה שעות מתחלת הלילה הוא זמן חצות. עכ"ל.

וכן הבין בדעת המג"א הרה"ג רבנו החתם סופר בשו"ת (חלק א' אורח סי' קצט') וז"ל: ומ"מ לענין תיקוני משמורת קיי"ל כהזהר, ועיין לשון מג"א סי' א' סוף סק"ד דקצת מגומגם, וכך כוונתו, דלעולם חשבינן הלילה לי"ב שעות שוות הן בחורף, אע"ג דלענין תפלה הן זמניות ע"ש וק"ל.

• דעת הרמ"ז •

וראה דעת הרמ"ז בסידורו היקר (הוצאת קול בטחה עמ' לט) וז"ל: כל מי שיראת ה' בלבו יתגבר כארי ויקום מיד אחר ו' שעות בלילה בין בקיץ בין

בחורף ובפרט אם שורש נשמתו הוא מזווג יעקב וְלאה שהוא אחר חצות וכו' עכ"ל. וידוע שסידור הרמ"ז בכללותו הוא העתק מסידור רבי בנימין הלוי שהוא סידורו של רבי יעקב צמח, וסידור רבי יעקב צמח הוא העתק מסידור מורנו רבי חיים ויטאל, וסידור כוונות האר"י ז"ל הראשון ששמענו אודותיו, היינו הסידור שהיה תחת ידי קודשו של מורנו הרב המקובל רבי חיים ויטאל ז"ל כמו שמעיד הרב בנימין הכהן תלמיד הרמ"ז (אגרות רמח"ל אגרת ב') וז"ל: העיד הר"י צמח שראה בסידור של הרב חיים ויטל זלה"ה שבו היו מסומנים הכוונות בקצרה והיו שוות בכל התפלות בין ערבית בין שחרית בין מנחה וזה ראה ברורה שכל כוונות התפילה שוות. עכ"ל. סידור זה של הרח"ו לעת עתה נפקד מקומו ואינו בנמצא. אך די לנו לדעת שסידור הרמ"ז הוא העתק מסידור רבי יעקב צמח, וסידורו של רבי יעקב צמח (נמצא בכתב יד באוסף פרטי) הוא העתק מהרח"ו וזוהי לנו עוד ראה מדעתו של הרמ"ז שנסמך על רבי יעקב צמח והוא על הרח"ו.

וראה עוד בהקדמה לסידור הרמ"ז הנ"ל בהקדמת המו"ל שכל קטעי הסידור שמסומן בצידם אותיות א' או ב' הינם סידור כוונות להרמ"ז ז"ל שקיבל מרבי בנימין הלוי ז"ל תלמיד הרח"ו ז"ל וקטע זה המובא לעיל מסומן באות ב' בצידו וכמבואר, ואיך שיהיה קטע זה נעתק בודאות מסידור מוסמך של תלמידי הרח"ו או רבי יעקב צמח או רבי בנימין הלוי או שניהם כאחד טובים, מה שכך נראה לכאורה. ועוד שידוע שהסידור של רבי בנימין הלוי גם הוא נכתב ונערך על ידי רבי יעקב צמח כמובא בהקדמה לספר קול ברמה וז"ל: ואחר כך עשיתי סידור אחד קטן הכמות ובו כוונות קצרות מחול ושבת וראש חודש, ושלחתי אותו לקושטנדינא אל החכם השלם הדיין המצוין כמוהר"ר בנימין הלוי ושלח לי מתנת יד וכו' עכ"ל.

וראה עוד רמז נאה בפירושו ויגש רז ע"א וז"ל: בגין דכד (אתפליג) [אתער פלגו] ליליא וכו', כתב המד"ל (הרב מנחם די לונזאנו) וז"ל: "מכאן שהקם בחצות אעפ"י שישן מתחילת הלילה לא אתקשר ברזא דמותא ושתין נשמין לאו דוקא אלא שש שעות כנגד שש ספירות דזעיר כל אחת כלולה מעשר, עכ"ל. ולא דק יפה דשאני הישן אחר חצות הלילה שזה נקשר במיתה אבל שיתין נשמין אינו מתקשר בה אלא טועם טעמה לבד, והשתא ניחא מאי דאמרינן בפרק שני דסוכה (כו, ב) לישן יותר משתין נשמי, ולפי המד"ל יהא מותר לאדם לישן קרוב לחצי היום. ומה שהוקשה לו עוד שם דאיך אפשר לשער נ"ט נשמי, לא קשיא מידי דיכול למסור שינתו לאחרים. אי נמי ע"י כוונה באיזה שם או איזה ייחוד". עכ"ל.

וראה גם באגרות הרמ"ז אגרת (יא) שכתב וז"ל: "האמנם על דבר תיקון חצות אשר שאלת אם תוכל לעשות בימות הקיץ בתחלת הלילה, דע לך הבן יקיר כי אין שום אופן לעשות כן, כי אין לנו אלא הסדר הנמסר לנו וכשמו תיקון חצות כך הוא דוקא מחצות ואילך ולא קודם, כנזכר בזוהר בכמה מקומות ובפרט בפרשת ויקהל (דף קצ"ה ע"ב) ע"ש ותשכיל אמיתת הדבר. וגם שמה תמצא תשובת שאלתך הב', שאף בחורף לא יאות לעשות התיקון בראש משמרת שניה, שבפירוש אתמר שם בשירותא וארבע שעות אמצעיים וכו' עכ"ל. ומכל הנ"ל נלמד, שדעת הרמ"ז בברור שזמן חצות לילה הוא בו' שעות מהלילה ועוד שמביא פירוש הרמ"ד ל"ל ולא חולק על זמן השינה עד חצות לילה שהוא שש שעות כנגד שש ספירות דזעיר, ועוד שבאגרת מפורש סובר שתיקון חצות יהיה בארבע שעות אמצעיים ולא לפני.

• דעת רבי נפתלי כ"ץ בעל הסמיכת חכמים •

וכן כתב הרה"ק רבי נפתלי כ"ץ זצ"ל בשער ההכנה¹⁰ (בצוואות דף י' ע"א - ובדנמ"ח עמ' טז) וז"ל: "תיקון חצות יעשה כסדר התיקון הנדפס (כוונתו

• הערות וביאורים •

טו. רבי נפתלי כ"ץ, נולד בשנת ה'ת"ך באוסטראה נשא לאישה את בתו של ר' שמואל שמעלקא אב"ד אוסטרה ומונה על ידו כראש הישיבה וגבאי בית המדרש אותו בנה מכספו. עבר להתגורר בפוזנן וכיהן כראש החברה קדישא ואב"ד נודע כבקי בקבלה מעשית ובשימוש בקמיעות. קבע מחוץ לקירות ביתו ראש בולט של צבי עם קרניו, הטמין בתוכו קלף עם שמות קודש ומאז לא הייתה שריפה ברחוב זה. במהלך פרעות שנעשו ביהודים בשנת ה'תס"ד נפטר אחד מבניו. עבר להתגורר בפרנקפורט ולכל מקום שהלך לקח עמו תיבה ובה תכריכים, טלית, קיטל ומעט עפר מארץ ישראל על מנת שלא יתעטף בטלית שאינה שלו, יזכור תמיד את יום המיתה ובעת קבורתו יפזרו על גופו מן העפר. שקד על לימוד חכמת הקבלה וגילה 11 פרקי תהילים שבקריאתם ישנה סגולה לישועה.

בכל הליכותיו התנהג בשררה והידור, לבש שלושה לבושים: העליון - יאה ונקי אולם מסוג בינוני, אמצעי - משובח יותר אולם לא רק עשירים לבשו כמותו, פנימי שעל גופו - יקר מאוד ונדיר ביופיו והסביר כי הלבוש העליון הינו לראווה למען הבריות והינו פטור מלהתהדר לפניהם, הלבוש האמצעי עשוי למענו ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול לכן הינו זקוק לבגד משובח יותר ואילו הלבוש הפנימי כולו קודש לה' ולכן ראוי שיהיה שיא היופי והתפארת.

בשנת ה'תע"ז נפטר בנו (ר' בצלאל) ובשנת ה'תע"ח מונה כנשיא ארץ ישראל. בשנת ה'תע"ט הגיע עם זוגתו לקושטא (טורקיה) על מנת לעלות לארץ ישראל אך לפתע

לשערי ציון) ואין צריך יותר וכו' וזמנה בין בקיץ בין בחורף מיד אחר ששה שעות מתחילת הלילה כי לענין זה אין חושבין רק יום ולילה כל אחד לי"ב שעות על פי הסוד". עכ"ל.

דעת הרב משנת חסידים

וכן כתב הרה"ק המקובל רבי עמנואל חי ריקי בעל המשנת חסידים^{טו} במסכת חצות (פרק א' משנה א') וז"ל: "ומיד אחר שש שעות בלילה ישתדל לקום משנתו בין בקיץ בין בחורף" וכו' עכ"ל. (ובפרק ז' משנה ו') וז"ל: "ובימות החמה שאין אחר שש שעות בלילה פנאי לעשות התיקון וללמוד קודם שיאיר היום, מוטב שיניח הלמוד משיניח לעשות התקון חצות לעולם". ועיין בהערה" מגדולת הרב משנת חסידים וממעלת חיבורו.

הערות וביאורים

חלה וגילה לקרוביו בדיוק באיזה זמן יפטר. במועד שנקב רבים מאנשי הקהילה נהרו לביתו ולכל אחד אמר מאיזה גלגול נשמה הינו, מינה את האנשים שיתעסקו בקבורתו. גזר בחרם לא להספידו, לא לשבח אותו בתואר 'צדיק' או 'חסיד' וכדומה רק שהיה למדן, לא לחקוק על מצבתו שום שבח אלא רק 'פה נטמן הרב מוהר"ר נפתלי הכהן בן הרב הגדול המופלג בדורו מוהר"ר יצחק הכהן זלה"ה משלשלת היחס כמה גאוני ארץ ראשי משפחתו מכל הצדדים ויחס הכהונה עד אהרן הכהן לא-ל עליון'. סגר את דלת חדרו וציווה לכתוב על החלונות ועל הפתח שמות קדושים, כאשר הבחין כי נפלה חרדה גדולה על הנוכחים בחדר ביקש שיצאו מביתו ורק הסופר והשמש שהינו בגיל 110 יישארו עמו ואז אמר 'ברוך הבא אבי, ברוך הבא זקני רבי נפתלי, ברוך הבא אבי זקני רבי מענדל, ברוך הבא אבי זקני רבי משה חריף' וכן לצדיקים נוספים ולמלאכים, לפתע נעשה רעש חזק ואש גדולה סביב מיטתו, ביקש מהסופר והשמש לצאת מהחדר והשיב את נשמתו ליוצרה. מספריו: סידור בית רחל, סמיכת חכמים, פי ישרים, קדושה וברכה, שער ההכנה.

טז. רבי עמנואל חי ריקי, חיבר משנת חסידים. אדרת אליהו. חושב מחשבות. מעשה חושב. יושר לבב. חזה ציון. הון עשיר. והיה בכמה שנים בעה"ק ירושלים ת"ו. ובהקדמת חזה ציון מזכיר גלגולי ישוביו. ושמעתי שהיה עשרים ושתים שנים כל ימי החול בתענית ומתנהג בחסידות וקדושה. (שם הגדולים מערכת ע אות יח).

יז. ואלה הם דבריו בהקדמה שניה למשנת חסידים וז"ל: "ועתה אדבר אליך קורא נעים ואודיעך קושט אמרי אמת כי טוב מאד לשמור ולעשות ככל הכתוב בספר הזה, כי אצלתיו מפי האר"י זלה"ה ותלמידו הרח"ו ושאר תלמידיו המפורסמים, בקראי בספר הדרושים וספר אדם ישר וספר מבוא שערים, וספר גלגולים חלק ראשון הנדפס וחלק שני כתיבת יד, וספר הכוונות הנדפס ואותו של כתיבת יד, וספר נגיד ומצוה הנדפס

דעת ספר לקט שושנים על הזהר

ועוד הראני ידידי הרה"ח רבי בן ציון שפירא הי"ו מפירוש על הזהר לקט שושנים שחיברו רבי יעקב פינטו ורבי ישעיה הכהן ובו הרבה מדברי רבם רבי אברהם אזולאי"מ ממראכש והם מגדולי המקובלים במרוקו

הערות וביאורים

ואותו של כתיבת יד כי הוא גדול מאד מהנדפס, וספר לחם מן השמים, וספר שלחן ערוך של האר"י, וספר זאת חקת התורה וספר מצת שמורים וקצת מספר הלקוטים הנמצא אתי, ומספר אחד של לקוטים שבו כמה עניינים מספר כנפי יונה ועל כל ענין מסומן ממי הוא אם מהאר"י אם מהרב ישראל סרוק תלמידו אם מהרמ"ע, ואני לקטתי ממנו ממה שהוא מהאר"י ותלמידו הרב ישראל והשאר הנחתיו במקומו, ומסידור האר"י זלה"ה שהרבה ממנו נמצא בס' הלקוטים הנזכר בשם האר"י, ומספר עץ חיים כולו אשר זכיתי לקרותו פה ירושלים עיר הקדש, וספר שערי קדושה מהרח"ו זלה"ה, על המסמרות הנטועים האלה תמכתי יתדות הס' הזה ולא על זולתם כלל ועיקר, ואפילו מדברים הכתובים בזהר מפורש לא העתקתי אם לא נתפרש בין הכתבים האלה מקומם הראוי שלא לטעות בהם, עכ"ל. ומכאן מובן מעט כמה יגע אותו צדיק לברר וללבן את ספרו, וגם כאן פשוט שלא היה כותב דבר אם היה רואה כתוב או נהוג אחרת.

יח. הרב החסיד המפורסם המקובל האלקי מהר"ר אברהם אזולאי. הוא הקדוש א' מרבני עיר מארוויקוש, תלמיד רב המובהק מהר"ר יצחק די לוייה חברו של הרב המפולפל והמפורסם מהר"ר שלמה עמאר. שמעתי שהרב מהר"א הנזכר הי' קרוב חמו"ה חסד לאברהם אשר ישא את שמו, והפלא לכתוב בפ"י הזהר וכיצא הכל על דרך אמת ותלמידיו המובהקים מהר"ר יעקב פינטו ומהר"ר ישעיה הכהן ונדפסו קצת באוריו בספר מקדש מלך ושמענו נפלאות ממעשיו וחכמתו וחסידותו. ושמעתי מפי מגידי אמת שהרב שמע שהיו אומרים כי חניכת אוזולאי הוא ר"ת אשה זונה וחללה לא יקחו והחרים הרב על זה שעוד לא יאמרו כן והאומר ילכד בחרם ושמעתי מזקן אחד מופלג ודחיל חטאין ששם נמצא ושמע מפי הרב החכם שהחרים ע"ז. והרב הנז' היה מלומד בנסים ודבריו נשמעים בשמים ותפלתו אינה חוזרת ריקם זי"ע. ושמעתי מהרב המופלא ח"ק מהר"ח ה'ן עטר שהוא הכיר להרב ז"ל וכשהיה אדם חולה שואל ממנו קמיעא לוקח מעט נייר וכותב עליו בכתב רש"י יהי רצון שתשלח רפואה לפכ"פ מחולי פ' א"ם ותו לא בלי שום שם ותולה זה הקמיעא עליו ומתרפא והן לעניינים אחרים ואמר הרב מהר"ח הנזכר שהוא הי' לו איזה קמיעות כתובות מהרב כאמור. ושמעתי שפעם אחת נחלקו בלשון הזהר הוא והרב מה' שלמה עמאר חברו. ומהר"ש עמאר נפטר שנת תצ"ח קודם להרב ואחר שנפטר בא לו בחלום ו"א שבמתיבתא דרקיעא אמרו לו שלשון הזהר שנחלקו מה שפירש הוא מהר"ש הענין אמת בחכמת הקבלה אך כונת רשב"י הי' כמו שפי' הרב מהר"א עכ"ל. (שם הגדולים, מערכת גדולים אות א' אות טז)

(הנמצא בהכנה לדפוס מכת"י ע"י מכון אהבת שלום ותודתי נתונה להם על הרשות לפרסם מתוכו) וז"ל: ולא אתחשיבו מליליאי בר תריסר, כתב הרב ר' נתן בספר שערי ציון (בהקדמתו לסדר תיקון חצות) מלשון זה יראה, בחורף שהלילות ארוכים אינם נחשבים מן הלילה רק י"ב שעות והמותר שייך ליום, וה"ה להפך בקיץ, נמצא שחצות לילה בכל פעם אחר ששה שעות בלילה, וחורף וקיץ זמנם שוה, עכ"ל. ולפי דבריו בחורף שהלילות יש הם י"ח שעות וביום ו' שעות כמ"ש בגמרא (עיין ראש השנה דף כד א, וברש"י ד"ה כאן בימות החמה) אין אנו חושבים רק י"ב שעות בלילה, והו' שנתוספו מיממא אינון, ואם כן יקרא התיקון בשליש הלילה אחר ו' שעות הראשונים, ובו' האחרונים של לילה לא יקרא לפי דמיממא אינון. וכן בקיץ שהוא להפך שביום י"ח שעות ובלילה ו' שעות לא יקרא התיקון בחצי הלילה, שהרי הוא אחר שלש שעות, ואין אנו חושבים רק י"ב בין בקיץ בין בחורף, לכך לא יקרא התיקון רק סמוך לבוקר שהוא אחר ו' שעות. ודווקא לענין זה הוא דאמרינן דאתוספן שעתו בליליאי מיממא אינון, אבל לענין ק"ש לא יוכל האדם לקרוא ק"ש של שחרית בו' שעות האחרונים של חורף אע"פ שמיום נחשבים, וכן כיוצא בזה, ודו"ק. דאינון דילה נ"ב י"ב אותיות אדנ"י. עכ"ל. והדברים פשוטים ומאירים ויש לזכור שאין זה פירוש רעיוני בדברי הזהר אלא ממש עדות חיה וקיימת על מנהג עירם ומקומם בערי המערב ובפרט בדבר מעשי ויום יומי כזה ודו"ק.

• דעת רבי שלום בוזגלו - בעל המקדש מלך על הזוהר •

וכן דעת הרה"ק המקובל רבי שלום בוזגלו^ט בספרו מקדש מלך (ויקהל דף קצה ע"ב) וז"ל: "כתב הרב רבי נתן בשערי ציון, מלשון זה נראה בחורף שהלילות ארוכים, אינם נחשבים מן הלילה רק י"ב שעות, והמותר שייך ליום. והוא הדין להיפך בקיץ. נמצא שחצות לילה תמיד אחר שש שעות בלילה, חורף וקיץ זמנם שוה. ולפי דבריו, בחורף שיש בלילה י"ח שעות וביום ו' שעות, אם כן יקרא התיקון חצות בשליש הלילה, אחר שש שעות הראשונות. אבל בשש שעות אחרונות הלילה לא יקרא, דמיממא אינון. וכן בקיץ שהוא להיפך, שהיום י"ח שעות והלילה שש שעות, לא

• הערות וביאורים •

ט. רבי שלום בוזגלו, (הרש"ב) מחבר הספר "מקדש מלך" ועוד. מגדולי מקובלי מרוקו.

יקרא התיקון בחצי הלילה, כי אז הוא אחר שלש שעות, ואין אנו חושבין רק י"ב שעות בין בקיץ בין בחורף. לכן יקרא התיקון סמוך לבוקר, שהוא אחר שש שעות" וכו'. עכ"ל.

דעת הרב בעל יפה שעה

וראה עד דברי הרה"ג מגדולי המקובלים **רבי שלמה הכהן** בספרו **הוראת שעה** (עמ' כד) וז"ל: "מבואר שהסתלקות מוחין של הלילה הוא קודם הנץ החמה, ומעת הסתלקותם כלה ממשלתם ומתחיל מההיא שעתה ממשלת היום, וי"ב שעות של היום מתחילין מהנץ החמה קודם מעט, שהרי הותיקין היו קורין ק"ש קודם הנץ החמה ולא היה להם טורח להחזיר המוחין, כי כמעט שלא עבר רגע קטן שנסתלקו. ובודאי הגמור הותיקין היו מקיימין מצות עשה דקריאת שמע בכל יום, וכיון שהיו מקדימין לקרוא ק"ש קודם הנץ החמה והיו עושין כן למצוה מן המובחר, בודאי קודם הנץ החמה מתחילין הי"ב שעות דיום זה. ובימות הקיץ שהימים ארוכים, כשתמנה מקודם הנץ החמה י"ב שעות, אותם שעות המתוספים ביום יתר על י"ב שעות, דלילה הבאה הו, ולפ"ז אם שני שעות מתוספים ביום, **יבא חצות לילה בארבע שעות של לילה**, ואם שלש הם שעות המתוספים ביום, יבא חצות לילה בג' שעות בלילה. וכן להפך בימות החורף שהלילות ארוכות, על כרחין, כיון דחזינן מאן גברא רבא מעיד על הותיקין שהיו קורין ק"ש קודם הנץ החמה, ובודאי היו עושים זווגין עלאין באו"א בפסוק שמע ישראל

הערות וביאורים

כ. הרב שלמה בן יהודה הכהן, היה רב, פוסק ומקובל. רבי שלמה הכהן נחשב אחד המקובלים החשובים וספריו עמוקים ורחבים. אחד מחיבוריו החשובים הוא פירוש "שעת רצון" על ספר תיקוני הזהר של רבי שמעון בר יוחאי. חיבור זה עוסק בהתאמת סודות תורת האר"י עם התיקונים על ידי הסבר רחב המראה כיצד ניתן להבין את הרעיונות העמוקים של תורת האר"י מתוך המילים הפשוטות של התיקונים. פירושו לכתבי האר"י "יפה שעה" על שער הכוונות ודרך עץ חיים הוא אחד מהפירושים המודפסים על גיליון ספרו של רבי חיים ויטאל בשמות ספריו כלל את המילה שעה העולה בגימטריה כשמו שלמה. בכמה מקומות הוא מצביע על רעיונות קבליים מסוימים שאין להבינם בכח השכל אלא רק על ידי קבלה איש מפי איש. במקום אחד כתב, "הונח בצריך עיון, ואני אומר כי לא עיון צריך שאם יעיין בה כל ימות עולם יעלה חרס בידו, כי אם קבלה נקבל ואם לאו אנו ליה וליה עינינו"

ומולידין מוחין גדולים ועצומים לזו"ן והם מוחין דגדלות, מוכרח שכבר הוא יום גמור, וכבר התחיל ממשלת היום י"ב שעות שלו מקודם הנץ החמה ואם מחשיך ונעשה לילה ביו"ד שעות אותם שני שעות ראשונות דלילה מיום שעבר הם ובשמים ממעל עדין יום גמור הם ולא כמו שכתוב להפך, ולפ"ז יבא חצות לילה בשמונה שעות בלילה. את זה נראה לי בעוניי מדברי רבינו ז"ל אלה שכתבתי בענין הותיקין ברור ופשוט עד שאין להטריח יותר ומ"ש בזוהר אינון שעתי דמתוספן בלילה דיומא הו"ר מיום שעבר". עכ"ל.

וביאור דברי הרב הוראת שעה הם שבימות הקיץ שהימים ארוכים אז השעות שיותר מי"ב שעות של היום הם יחשבו מהלילה הבאה ואז אם מתוספים שני שעות מהיום ללילה אז יבא חצות לילה בעוד ארבע שעות מהלילה שהרי כבר יש שתי שעות מהיום שיתרים מי"ב שעות והם כבר נחשבים מהלילה, ואם יתוסף מהיום שלוש שעות שיחשבו מהלילה אז אחרי עוד שלוש שעות יבא חצות, ובחורף שנעשה לילה ומחשיך אחרי י' שעות אז אותם שני שעות דלילה הם מיום שעבר וחסרים שתי שעות מהלילה שהרי שתי השעות האחרונות הם מיום שעבר ואז רק אחרי שמונה שעות יבא חצות לילה ויוצא שתמיד לאחר שש שעות מהלילה זהו זמן חצות לילה כך נלע"ד להסביר ולבאר דבריו ובפרט שאין מקום לפרש דבריו כשיטות האחרות.

דעת הרבנים בעל מזבח אדמה ובעל דגלי אהבה

וכן דעת הראשון לציון הרה"ג רפאל בכר מיוחס"י בספרו **מזבח אדמה** (דף נא ע"א) וז"ל: דתנן רבי יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות שית דליליא ותרת דיממא הוו להו שתי משמרות עכ"ל. (ברכות דף ג ע"ב) רש"י ד"ה שית דלילה חצות לילה הוו שש שעות, **מכאן נראה לענין חצות לילה בין לטבת בין לתמוז בשש שעות דלילה הוי חצות לילה**, כמ"ש ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד".

הערות וביאורים

כא. רבי רפאל בכר מיוחס, נולד בשנת ה'תנ"ה בירושלים עמד בראש ישיבת "בית יעקב". בשנת תקי"ח התמנה לראש ישיבת ר' יעקב פריה שבה למד וגדל בתורה, בשנת תקט"ז התמנה לראשון לציון וכיהן עד שנת תקל"א שבה נפטר. מספריו: מזבח אדמה, מנחת בכורים, פני האדמה, פרי האדמה.

וראה זה פלא דעת אחיו המקובל הקדוש רבי אברהם מיוחס²² בעל דגלי אהבה פירוש על הסה"ק עץ חיים (חלק ג עמ' תתכט) וז"ל: גם בתיבת הוא דפסוק וישכב עמה בלילה הוא, בה נרמזו ג' זיוגים שיש ללאה בלילה, בג' אותיות הו"א כי זיווג דתפילת ערבית היא בסוד אות א' שהוא זיווג ראשון דלילה בתחילת הלילה וזיווג דחצות נרמז באות ו', ו"ל שהוא בשש שעות מן הלילה כי בחצות ממש הוא הזיווג לסוף ו' שעות בין בזמן הקיץ בין בזמן החורף, כמ"ש בזהר (ח"ב דף קצ"ה ע"ב) כי השעות הנוספים בלילה מיממא אינון, וכן בחסרונם, באופן כי לעולם יהיה חלק הלילה י"ב שעות, וכן תיבת הו"א עולה בגימט' י"ב כי בבא תשלום י"ב שעות דווקא אז יש זיווג פעם ב' וזהו הזיווג דקדרותא דצפרא, ולכן אמר קרא בלילה הוא וכו', עכ"ל.

דעת רבינו נחמן מברסלב בעל הליקוטי מוהר"ן

וכן כתב רבינו רבי נחמן מברסלב בליקוטי מוהר"ן (קמא סימן קמט) וז"ל: "ועיקר חצות הוא תמיד אחר ששה שעות מתחילת הלילה הן בקיץ והן בחורף, ואז מתחיל זמן חצות. ונמשך עד גמר אשמורה שניה, דהינו שתי שעות".

וראה עוד ליקוטי עצות (ערך חצות אות ו' ושיחות הר"ן שא) וז"ל: עקר עבודת איש הישראלי הוא בחורף, לזהר לקום בחצות לילה. ובקיץ בעת שהלילה קצרה מאד פחות משש שעות, שאז אין עומדין בחצות אז יזהר לעמד בבקר השכם כעלות השחר.

ועוד יש מעלה חשובה שחצות מסוגל כמו פדיון ליקוטי מוהר"ן (קמא סימן קמט) וז"ל: חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך (תהלים קי"ט). חצות הוא מסגל כמו פדיון, כי הוא המתקת הדינים. כי צדק דינא, ומשפט רחמי. וזהו, על משפטי צדקך, הינו שצדק גובר על משפט. התקון לזה, חצות לילה אקום. עכ"ל. ועל פי רבנו הקדוש רבי נחמן דייקא השעתיים האלו מלאחר שעה שישית מתחילת הלילה והלאה זהו זמן המועיל כמו פדיון והוא המתקת דינים. ומובא בספר שיח שרפי קודש (חלק ד אות קמא) שכך נהגו למעשה חסידי ברסלב בשאר המצוות שקשורים לענין חצות לילה וז"ל: "אנשי שלומנו היו נוהגים בזמן חצות שקבע לנו רבנו בליקוטי

הערות וביאורים

כב. רבי אברהם מיוחס, נולד בשנת תע"ח בירושלים. למד תורה מפי חכם ישראל מאיר מזרחי, ובישיבת 'בית יעקב' מיסודו של חכם יעקב פרירה. חיבר: 'שדה הארץ' - דרושים על התורה, חידושים על התלמוד, רמב"ם וטור. 'דגלי אהבה' - פירוש על ספר 'עץ חיים' ועוד. והיתה מנוחתו יום כ"ט לחדש כסליו תקכ"ח.

מוהר"ן (סי קמט) דהיינו ששה שעות מעת צאת הכוכבים גם לשאר המצוות והסגולות התלויים בחצות כאכילת אפיקומן בלילי פסח" וכו'. (ולגבי מעלת הנהגותיו ושיחותיו עיין בהערה²²).

וידוע מאנ"ש ששמעו מרלוי"צ ז"ל, שאמר בפירושו בשם רבי אברהם ב"ר נחמן, שזמן חצות שקבע לנו רבינו - אינו חסיד"ישער חצות, אלא הלכה'דיגער חצות.

דעת רבי אביגדור עזריאל - בעל זמרת הארץ

וכן דן באריכות והעלה למסקנא, תלמידו המובהק של הרש"ש, הרה"ק המקובל רבי אביגדור עזריאל²³ בעל ספר זמרת הארץ, (עמוד כו' סימן פד')

הערות וביאורים

כג. ואמר בפרוש בזה הלשון: "כל הנהגה והנהגה שאני מצוה לעשות הוא סגולה, ותקון. ומועיל על מה שעבר, ועל העתיד, ולאחר ההסתלקות של האדם, ולימות המשיח, ולתחית המתים, ולעתיד לבוא. וכל הנהגות שצוה אפילו ההנהגות שהיו נראים כדברים פשוטים, לא היתה שום הנהגה על פי פשוט כי היה לו, זכרונו לברכה, בזה כמה וכמה סודות נסתרות ונוראות מאד. אבל לנו לא גילה שום דבר. רק צוה לעשות הדבר בפשיטות והוא עשה בזה מה שעשה". (שיחות הר"ן סימן קפה). ומכאן נבין שלא לחינם אמר רבינו ז"ל שזמן התיקון חצות הוא דוקא אחרי שש שעות מזמן צאת הכוכבים לא פחות ולא יותר, ובכך דייקא נעשים כל התיקונים והבידורים.

כד. רבי אביגדור עזריאל, שקד על לימוד התורה בבית מדרש "בית אל" בירושלים. כיהן כדיין ונמנה על חכמי ירושלים. מגדולי תלמידי הרש"ש הקדוש, ומגדולי המקובלים בדורו, כתב הגהות על ספר "עץ חיים" לר' חיים ויטאל.

וראה מה מעיד הקדוש הזה הובא בהקדמה לספרו זמרת הארץ וז"ל: ועתה חסדי ה' אזכיר תהלות כעל כל גמולות, כי בחורף זה הקשה שעבר עלינו בח' טבת נפלתי למשכב על ערש דוי בחולי כבד לתקפ"ץ, והארכתי בחוליי עד הפסח, אכן ביום ט' לח' שבט הכביד עלי חוליי והייתי כפסע ביני ובין המות רח"ל, נזכרתי כי ביום י' שבט הוא יום פטירת מאור עינינו עט"ר וצניף תפארתנו איש האלקים נורא מאוד מוריני הרב שר שלום מזרחי שרעבי ז"ל, הוא אשר ייסד הבית הקדוש והטהור אשר אין תורה פוסק משם יומם ולילה הנקרא בשם קהל חסידים היא "בית אל" יב"ץ להתפלל שם עפ"י כוונות רבינו האר"י הקדוש ז"ל, ואמרתי אני אל לבי הנני בסכנת מות אין לי להשען אלא על רחמי אבי שבשמים, ועל זכות האלקי הקדוש השמ"ש ז"ל אשר זה לי ששה שנים אני משמש בבית מדרשו ושליחותיה דמר קעבידנא לעבור לפני התיבה להתפלל בשם כל ישראל עפ"י סידורי כוונותיו, כי כן מטיבותיהו דרבנן חסידי עליון כל החברים שיחל"א עשו את שאינו זוכה כזוכה ושמר המשרה על שכמי ונעתרתי לבקשתם לקיים מאמר

אשר זמן חצות הוא שש שעות מזמן צאת הכוכבים, ונביא את כל לשונו במלואה יען אין ספרו מצוי לכל אחד, וז"ל: "אגיד לך, שיש מחלוקת בענין חצות לילה, אימת הוי. א) אי הוי בשש שעות דוקא, בין בקיץ בין בחורף. ב) או לפי זמן הלילה, מה שהוא חצות לילה ממש, דהיינו בקיץ דהוי הלילה שמונה שעות, יהיה חצות לילה ארבע שעות. הרי לך שני סברות. ג) ועוד בה דעת שלישיית, שמתחיל למנות מחצות היום, שהצל

• הערות וביאורים •

חז"ל מצוה לשמע דברי חכמים, ועל זכות מוה"ר הקדוש הנזכר אור השמ"ש ז"ל נשענתי כי זיע"א, ועתה כי הנני בצרה גדולה אין לי מנוס אלא לתלות בזכותו ולהיות כי מנהגינו בכל שנה בליל י' שבט אנו עושים לימוד גדול שם בבית אל אתריה דמר לעילוי נשמתו אשרי עין ראתה הלימוד הנזכר, הכל ברזין עלאין וממש נרגש השראת שכינה, כי זכות הרב הקדוש חופף עלינו והבית מלא ריחין ובוסמין טבין כריח שדה אשר ברכו ה' חלק תפוחין קדישין, ולכן צויתי לבני ובני ביתי יצ"ו שילכו למקדש ה' בית אל יב"ץ לעת המעריב שכבר כל החברים יצ"ו מקובצים שם להלולא הנזכר שילכו וישתטחו שם בבכייה ובדמעות שלישי לבקש רחמים עלי וידליקו נרות לעילוי נשמת מוה"ר הקדוש ז"ל הנ"ל, ולבקש מלפניו שיבקש רחמים עלי לפני אבינו שבשמים ובזכותו יפדו נפשי משחת, וכן עשו בני ביתי יצ"ו הלכו לשם וגעו בבכייה והדליקו נרות, וכל החברים יצ"ו נבהלו והתפללו עלי בכל נפשם ועשו פדיון נפש ישלם ה' פעולם אורך ימים ושנות חיים לעבוד את ה' בשמחה כיר"א, ובני ביתי יצ"ו חזרו לביתי ואני באותה הלילה הייתי נרדם כאבן דומם כמעט לא הייתי מכיר שום אדם. ויהי בחצי בלילה והנה נגלה אלי איש תוארו כמלאך ה' ועמד לפני בפנים צוחקות, אמרתי לו מי אתה אדוני, השיב לי אני שלום מזרחי, ממש נבהלתי, באותה שעה שאל אותי בפנים שוחקות בזה הלשון, שמעתי שאתה מדפיס ספר א' השבתי לו כן אדוני עטרת ראשי מאשר חנן אליקים את עבדו לפי קוצר השגתי הנני מעלה על מזבח הדפוס קונטרס קטן קראתיו בשם "כפי אהרן" לזכות את עצמי ולקטנים אשר כגילי, אמר לי מדוע אתה חותם אענ"ה, השבתי לו כי שם רמז שמי הקטן ומשפחתי ושם מר אבי ז"ל, אמר לי בפנים שוחקות עוד יש טעם אחר לחתימה בשם אענ"ה, אהרן עזריאל גיסי ה' ותיכף הלך מלפני, ואני נתעוררתי מתרדמתי וישבתי על המטה והשתוממתי על המראה הגדול הזה ולא ידעתי פירוש נסי ה' מהו, עד שנתישבתי מעט ונזכרתי כי לישנא דקרא הוא, ויקרא לו ה' נסי גם נזכרתי פי' רש"י ז"ל ה' העושה לי נס אז אמרתי אין ספק כי יום בשורה היום הזה ומוה"ר השמ"ש התפלל עלי ובזכותו נתבטל הגזר דין הקשה שהיה עלי מן השמים עשו לי נס ופדו משחת חיי וכו' עכ"ל. בשנת ה'תקנ"ח השיב את נשמתו ליוצרה

על ראש כל אדם, ומשם מונה והולך שנים עשר שעות. באופן שיבא בקיץ בארבע שעות וחצי, ובחורף בשבעה בקירוב.

ולע"ד נראה שסברא הראשונה עיקר, שעליה דשו בה רבים. ואני מביא לשונם אות באות, ומה שנראה לע"ד והבוחר יבחר. זה יצא ראשונה, גרסינן **במסכת ברכות** (דף ג' ע"ב) "אמר רב אחא בר ביזנא אמר רב חסידא, כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו, ומנגן מאליו. מיד היה עומד ועוסק בתורה" וכו'. ופירש"י ז"ל בד"ה כנור היה תלוי, למעלה ממטתו, ונקביו לצד צפון. כיון שהגיע חצות לילה, רוח צפונית מנשבת בו, דאמר מר ארבע רוחות מנשבות בכל יום ויום, שש שעות ראשונות של יום מנשבת רוח מזרחית מהלוך החמה, ושש שעות אחרונות רוח דרומית, ובתחילת הלילה רוח מערבית, ובחצות לילה רוח צפונית, עד כאן. וכבר ידוע, שביום ברא אלהים מעשה בראשית, תחילה ברא לילה, כדכתיב "ויהי ערב ויהי בקר", והתחיל לשמש בשש שעות ראשונות רוח מערבית, וכשנשלמו השש שעות, התחיל לשמש רוח צפונית שש שעות אחרות, וכן על דרך זה. **צא וחשוב ותראה, שמוכרח שבין בקיץ בין בחורף רוח צפונית משמש בשש שעות אחרונות של הלילה.** ואם יהיו הלילות קצרות, הולך ומשמש בתחילת היום עד שיושלמו השש שעות של השירות שלו. וכן להיפך בחורף שנשלמים השש שעות שלו בלילה, ומתחיל בלילה באשמורה אחרונה רוח אחרת, ומכאן היה יודע דוד המלך ע"ה. זה נראה לענ"ד שהיא ראייה טובה, ובאופן שיבא חצות לילה בין בקיץ בין בחורף בשש שעות.

וכן סוברים כת המקובלים, וז"ל ספר **מקדש מלך** (בח"ב) שכתב על דברי הזוהר הקדוש בפרשת ויקהל (דף קצ"ה ע"ב) וכו' [הובא לעיל].

וכן כתב הרב שער ההכנה [הרה"ק **רבינו נפתלי כ"ץ** זצ"ל בעל סמיכת חכמים] [בצוואות דף י' ע"א - ובנדמ"ח עמ' טז] וז"ל, "תקון חצות יעשה כסברת התיקון הנדפס ואין צריך יותר, רק שלא לישן אחרי כן, רק לעסוק בתורה, ובתהלים מי שאינו יכול ללמוד, ויקשר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום. וזמנה בין בקיץ בין בחורף מתחלת אחר שש שעות מתחילת הלילה, כי לענין זה אין חושבין רק יום ולילה, כי אם לי"ב שעות על פי הסוד" עכ"ל.

וכן כתב הרב **משנת חסידיים** [פרק א אות א ובפרק ז אות ו], וז"ל, "ומיד

אחר שש שעות בלילה ישתדל לקום משנתו בין בקיץ בין בחורף, ובפרט אם שורש נשמתו הוא מזווג יעקב ולאה הנעשה אחר חצות לילה" עכ"ל.

וכן כתב הרב **מגן אברהם** (סי' א ס"ק ד) וז"ל, ועיין בזוהר ויקהל (דף שמ"ב) דלעולם חשבינן הלילה לי"ב שעות, הן בקיץ הן בחורף, אף על גב דלענין תפילה אינו כן" עכ"ל. ועיין מה שכתב גם כן בסימן רל"ג. ועיין בספר **עולת תמיד** (סי' א'), שכתב שמדברי הזוהר נראה שדווקא כשהלילות ארוכות חשבינן הלילה לי"ב שעות, אבל להפך לא. ולא דק, שכל הגדולים הבינו דברי הזוהר הקדוש, שבין כשהלילות קצרות או ארוכות חשבינן לי"ב שעות. באופן שכל אלו הגדולים סבירא להו שחצות לילה הוי בשש שעות מן הלילה, בין בקיץ בין בחורף.

ועוד נראה לע"ד ראייה מדברי מרן הקדוש האר"י זצוק"ל, מספר הכוונות בדרושי הלילה וז"ל: "וצריך להזדרז בכל יכולתו לקום בחצות הלילה ממש. ואם הוא בלילי הקיץ הקצרים, אף אם קם ממטתו קרוב לעמוד השחר, אל תחוש לעסוק בתורה, רק שתעשה סדר הבכיה הנזכר, ואחרי כן אם ישאר זמן תעסוק בתורה" וכו'. הרי לך שסבירא ליה שזמן חצות הוי בשש שעות, ומשום הכי לא נשאר שהות לעסוק בתורה. ואל תשיבני שכונת הרב ז"ל הוא לומר, שמחמת שהן לילות קצרות אין אדם יכול לקום בחצות לילה שהוא בארבע שעות כפי סברת הסוברים כן, חדא, שהוא איירי בחצות ממש, והוא קמזהיר מאד מאד בחצות. ועוד, שזה שלמדנו הרב, שאם קם קרוב ליום וכו', למה לי ללמדנו בלילות הקיץ, יאמר סתם שאם נאנס אדם ולא קם בחצות, וקם קרוב ליום, שיעשה הסדר וכו'. **מדנקט** האי דינא לקיץ, שמע מינה דאיירי בחצות לילה של לילות הקיץ, שהלילות קצרות, והוי בשש שעות ולא נשאר שהות בלילה לעסוק בתורה, וזה פשוט ולא צריכא לפנים, זה נראה לע"ד להלכה ולמעשה.

אמנם מה שיש להסתפק הוא מאימת מתחילין שעות של הלילה, שהרי ידוע הדבר ומפורסם, שלכל מילי דשייכי בלילה, צריך שימתין עד שיצא שלשה כוכבים, כגון לענין תענית, וקריאת שמע, ושבת, וכמו שפירש מרן בשמיני עצרת יעויין שם, ועיין בספר מנחת כהן באורך. ואי לא מסתפינא אומר אני, שלפי השעות שלנו שאנו מתחילין למנות הי"ב שעות של הלילה רביע אחד מעלה מטה קודם צאת הכוכבים, צריך להמתין לומר תקון חצות בששה שעות ורביע מן הלילה, בין בקיץ בין בחורף. ובזה הרביע ספוקי מספקא לי, אפילו שכולם יעידון יגידון שלילה לא הוי כי אם עד צאת הכוכבים, ואפשר שיותר טוב לאחר זה הרביע ולא

להקדים, זה נ"ל יותר טוב, והבוחר יבחר. הנלע"ד כתבתי, צעיר אנכי נבזה, וחדל אישים מרום אנשים שפל, אביגדור עזריאל נר"ו. עד כאן לשון הרב זמרת הארץ במלואה.

וכעת נעתיק חכמים נוספים אשר כתבו כדברים האלו:

ראשית יש להבהיר כלל חשוב בכללי הפסיקה המובא בספר **כל החיים** למורנו רבי חיים פלאג"י (מערכת פא אות יט' בנדפ"מ עמ' שב) וז"ל: פוסק שמביא מפוסק אחר ולא ערער עליו שמע מינה דהכי סבירא ליה. וכו' עכ"ל.

והדברים פשוטים ואין צריך לפנים, אך בכל זאת הבאתי דבריו אלו של רבי חיים פלאג"י מפני הפוסקים שהביאו דברי הרב שערי ציון, והמג"א ולא העירו דבר וחצי דבר ושמע מינה שכך גם דעתם נוטה להלכה ולמעשה.

• דעת רבי ישראל בעל שם טוב ותלמידיו •

ונראה שכך גם נהג קדוש ישראל רבינו ישראל בעל שם טוב זיע"א, וכידוע בשנת תשפ"ב פורסם על ידי ספריית ליובאוויטש סידור כוונות האר"י ז"ל של מורנו הבעל שם טוב"י וכך כתוב (עמ'

• הערות וביאורים •

כה. בקיץ תשמ"ה, בעת משפט הספרים, התייחס לכך הרבי מלובֿבֿיץ' ואמר: "נוסף על האמור לעיל בנוגע לכל הספרים השייכים לספריית ליובאוויטש של כ"ק מו"ח אדמו"ר ניתוסף הדגשה יתירה בנוגע לספרים יקרי ערך, כולל ובמיוחד סידורו של הבעל שם טוב, אשר, גם על סידור זה שמו עין למצוא דרכים ותחבולות כיצד להוציאו ולקחתו, חס ושלום, מרשותו של כ"ק מו"ח אדמו"ר! "כ"ק מו"ח אדמו"ר לא היה נותן לאף אחד להתקרב ולגעת בסידור קדוש זה, ורק במקרים נדירים היה נותן לגשת ולנשק את הסידור, וזאת לאחר הכנה הראויה, טבילה במקוה וכו' בין כתבי חוקרי החסידות נכתב רבות על סידור זה שבו ערך הבעל שם טוב את תפילותיו, ערך עליות נשמה, המתיק דינים וזרע הרהורי תשובה בלבבות. לפי ההשערה הרווחת, את הסידור כתב הרה"ק רבי גרשון מקיטוב גיסו של הבעש"ט. מרתקות במיוחד הן ה'הזכרות' שבסידור זה. בתוך תפילת שמונה עשרה רשומים שמות בכתב ידם של התלמידים הגדולים, הרה"ק רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב שמבקש עליו על זוגתו ועל בתו, והבקשה היא "שיחזק הקב"ה לבו

(טז) וז"ל: זמן הקימה בין בקיץ בין בחורף הוא אחר שעה שישיית וכו' עכ"ל.

ועוד שכן כתוב בסידור רבי שבתי מראשקוב תלמיד הבעש"ט (עמ' ה') ועל מעלת סידור רבי שבתי מראשקוב כתב **רבי אשר זעליג מרגליות** בספרו הילולא דרשב"י (עמ' קנג) וז"ל: וידוע אשר הוא (רבי שבתי מראשקוב) היה מתלמידי הבעל שם טוב וכל מה שכתוב הדר בסדור הוא אשר שמע מפי **רבו הקדוש** קדוש ה' קדוש ישראל הבעל שם טוב זי"ע.

ועוד אביא שכן כתוב בסידור רבי אברהם שמשון בן רבינו התולדות יעקב יוסף (כת"י בכוונות הקימה) וידוע שסידורו כולל את כוונות האר"י והבעש"ט וחלקו הראשון של הסידור נשלם בכ"ז בסיון תקי"ט וחלקו השני של הסידור הסתיים בי"ט סיון תק"כ יג' יום לאחר פטירת הבעש"ט.

וזוהי עוד ראייה שהרי כידוע נמנה בין תלמידי הבעש"ט וכמו שמזכירו הבעש"ט במכתבו אל אביו בעל התולדות יעקב יוסף וז"ל: ואפריון נמטייה לבנו יחידו הרבני המופלג הידיד כבוד מ' שמשון עכ"ל. וחובה עלינו לומר שלא היה כותב דבר כה פשוט אם אין זה דעת הבעש"ט ופשוט, ועוד מי לנו גדול מאביו שהיה מגדולי המקורבים למורנו הבעש"ט ואיך לא היה יודע דבר פשוט כזה שיש בו נפקא מינא לכל לילה ולילה.

ולאחר שהתברר שיש סידור המיוחס לבעש"ט ועוד שני סידורים לתלמידיו שכן כתבו מפורש שזמן הקימה הוא לאחר שש שעות הן בקיץ והן בחורף חובה עלינו לומר שזו היא דעת הבעש"ט בברור וללא עוררין,

• הערות וביאורים •

לעבודתו ויחי' זרעו". גם הרה"ק רבי נחום מטשרנוביל ה'מאור עיניים' מזכיר את שמו וכן רבים. בסידור ישנם כתמי דם ודמעות בדפים של כוונות תקיעת שופר והפסוקים שלפניה ולאחריה. ישנה גם גירסה שהסידור ניצל משריפה באחת מתחנותיו, ומשמשו של הבעש"ט הרה"ק רבי נחמן מהורודנקא הוסיף את החסר בכתב ידו. בכוונות של ספירת העומר מצורף כתב יד שהינו שונה מהכתב של כל הסידור והוא כנראה כתב היד של מרן הבעש"ט בעצמו. צדיקים רבים בדורות מאוחרים יותר חפצו להשיג את הסידור הקדוש, וסיפרו שהרה"ק מטשורטקוב הציע עבורו אלף דולרים, סכום עתק באותם ימים. במכתב של אדמו"ר הרשב"ב מליובאוויטש שאותו כתב לבנו הרבי הרי"צ ששהה בקייב הוא מציע לו לנסוע לקאמינקא בכדי לראות את סידור הבעש"ט ולרשום היכן הם כתמי 'הדמעות הידועות', מה כתוב בכתב יד קדשו של הבעש"ט עצמו וציונים חשובים נוספים מהסידור המפורסם.

ויבוא זה ויעיד על זה.

ועוד שכידוע הסכים על הסידור של רבי יעקב קאפיל, כמובא בהסכמה על הספר מהרבנים הגאונים ר' אריה לייב אשכנזי, ר' בצלאל סג"ל הורוויץ, ור' צבי הירש זלה"ה, אשר כתבו וז"ל: "וכבר נודע ביהודא ובישראל גדול שמו הוא הבעש"ט זלה"ה, כי כולם יודעים שהכתבים של המחבר הנ"ל היה למראה עיניו של הבעש"ט זלה"ה ועצר כח לדבק בזרועותיו הכתבים של המחבר הנ"ל, כי היה עבד נאמן ומקובל גדול וחכם גדול בחכמה הזאת' וכו'.

דעת מחברי סידור האר"י רבי אשר מרגליות, קול יעקב קאפיל, וסידור אור השנים, ועוד

וכן כתבו בסידורים הקדושים, סידור רבי אשר מרגליות (דף ט ע"א), וחשובה במיוחד עדותו של האדמו"ר הרה"ח רבי רפאל מברשיד שנודע במיוחד במידת האמת עד שאמרו עליו שאם יתנו לו את כל חללו של עולם לא ישנה מדיבורו. וכה העיד רבי רפאל מברשיד: "הסידור שלנו היה סידור האריז"ל דפוס לבוב תקמ"ח (סידור ר' אשר מרגלית), ולא רצו להתפלל בסידור אחר, כי גם הרב (רבי פנחס מקוריץ) התפלל בסידור הזה והיה חשוב אצלו מאוד", וכן כתב בסידור "קול יעקב" להרה"ק רבי יעקב קאפיל (דף ד ע"א, ובנדמ"ח עמוד עו), וכן כתב בסידור אור השנים לבעל הפרד"ס הרה"ק רבי אריה לייב הלוי עפשטיין (עמ' ה בהוצאת אהבת שלום, וידוע שהיה כמעט היחיד מבני דורו שזכה לקבל הסכמה מרבנו הגר"א) וז"ל: "כשקם משינתו אחר שש שעות בלילה בין בקיץ בין בחורף, תכף בהקימו יאמר מודה אני" וכו'. והנה שלושה נביאים מתנבאים בסגנון אחד שלאחר ששה שעות מתחילת הלילה הן בקיץ והן בחורף זהו זמן חצות לילה.

וכן כתוב בסידור האר"י זולקווא (עמ' לב) הודפס בשנת (תקמ"א).

וכן כתוב בסידור לב שמח (עמ' 64 בסדר עמידת האדם ונטילת ידיים) לרבי חנוך העניך אב"ד דק"ק אלעסק כפי מה שקיבל מרבו המובהק וחמיו רבי שלום רוקח מבעלזא.

ועתה הזדמן לידי בס"ד מרובה סידור האר"י לכל השנה מכתב יד משובח, שנראה על פי כמה סימנים שהוא העתק מסידור אור פני מלך לרבי מאיר פאפרש, והסידור הוא מאוסף הרב שרגא יעקב הופמן הי"ו, ושם (עמ' 19)

⁽³⁸⁾ וז"ל: בזהר בראשית משמע שאפילו בקיץ חייב לקום מדקאמר מאן דלא מצפה לדא בכל יומא, זמן הקימה בין בקיץ בין בחורף הוא אחר ו' שעות וכן פי' בזוהר פ' ויגש דפ' שיתנן נשמין היינו ו' שעות כנגד ו' דזעיר. עכ"ל מהכתב יד.

ויש עוד הרבה סידורי כוונות האר"י ז"ל מכתבי יד³⁹ שכך כתוב במפורש, חלקם הם העתקות המיוחסות שהועתקו מסידורי רבי יעקב צמח, רבי מאיר פאפרש, ורבי חיים הכהן תלמיד הרח"ו.

• דעת רבי אלכסנדר זיסקינד - היסוד ושורש העבודה •

וכן נראה מדברי הרב יסוד ושורש העבודה⁴⁰ (בשער שני פרק חמישי) וז"ל: "ואחר הח"י ברכות אלו יעורר האדם לסדר תקון חצות כפי שמסודר בשערי ציון ובסידורים" וכו'. ומסתימת לשונו נראה לומר שס"ל כדעת רבו בסידור אור השנים כמובא לעיל, ועוד שלא העיר מאומה על הסדר תקון חצות כפי שמסודר בשערי ציון ובתוכו הדעה שזמן חצות הינו שש שעות מצאת הכוכבים והביא הדברים בשתיקה, אם כן נראה שגם דעתו מסכימה לזה. **ויש עוד הרבה מגדולי הצדיקים שהביאו בספריהם לומר תיקון חצות כמו שמסודר בשערי ציון ולא העירו כלל ועיקר על מה שכתב שזמן חצות לילה הוא שש שעות מתחילת הלילה ונראה לומר ששתיקה כהודאה דמיא.**

• דעת רבי יעקב יוסף - בספר רב ייב"י •

וכן כתב הרה"ק רבי יעקב יוסף⁴¹ בספרו רב ייב"י (פרשת מטות) וז"ל: "ומפרש במה יזכה לבוא לידי כך שידור הש"י עמו, כשאדם עובד להש"י בשבע

• הערות וביאורים •

כו. בס"ד הבאתי כמה צילומים מהסידורים הנ"ל בתחילת הספר, ויש עוד יותר ממה שהבאתי אך חטה אחת פוטרת את כל הכרי.

כו. תלמיד בעל הפרד"ס.

כח. רבי יעקב יוסף, תלמידו של המגיד ממזריטש ומקורב גם לתלמידים נוספים של הבעל שם טוב. ספרו: 'רב ייב"י' - חידושים על התורה ועל נ"ג פרקי תהילים ופירושים על הש"ס ועל האגדות שבו.

כמו שכתוב שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך, וכשאדם עובד להש"י בחצות לילה שהוא אחר שש שעות בלילה שהוא שעה שביעית, ואח"כ כשהאיר היום צריך להתפלל תפלת שחרית שהיא שעה שביעית מחצות הלילה. ואחר חצות היום שהוא שעה שביעית משהאיר היום, הוא זמן מנחה. ותחילת הלילה שהוא שעה שביעית מחצות היום, הוא זמן תפלת ערבית, נמצא שמקדש בכל יום ארבע שעות לעבוד להש"י, ומכל ששת ימי החול מקדש כ"ד שעות שהוא יום שבת קודש שהוא שביעי לימי החול".

• דעת הרב אליה רבה •

וכדבריהם פסק הרב אליה רבה (סי' א' סעיף א') וז"ל: "וזמן חצות, דעת שערי ציון (ריש שער תי' חצות) בשם הזוהר (ח"ב קצה ע"ב) דבין בקיץ דלילות קצרות, ובין בחורף דלילות ארוכות מן י"ב שעות, זמן חצות אחר ו' שעות מהתחלת הלילה ממש. וכן מסתבר, דלעולם הלילה מתחלת דוקא לכולי עלמא מתחלת הלילה ממש, דכתיב (בראשית א, ה) ויהי ערב ויהי בוקר".

• דעת רבי שלמה חלמא - בעל שולחן תמיד •

וכן פסק הרה"ג רבי שלמה חלמא (בעל מרכבת המשנה) בספרו שולחן תמיד (סי' א' סעיף ב' עמוד ב) שכתב: "וחושבין בין בקיץ ובין בחורף הלילה ליי"ב שעות לענין זה (מ"א ס"ק ד)". וממה שהביא דברי המג"א ללא שהעיר עליו פשוט שכך גם דעתו נוטה.

• דעת רבי אליקים גץ - ספר אבן השהם •

וכן דעת הרה"ג אליקים גץ בעל אבן השהם^כ (סי' כב) שכתב: "בני אדם שנדרו לקום בחצות לילה להתפלל ולבקש רחמים, כוונתם על חצות לילה, על פי הדין ויש לחשב חצות אחר שש שעות מתחילת כניסת הלילה הן בלילות ארוכים או קצרים", והובא גם בשערי תשובה סי' א' (סעיף ב אות ו).

• הערות וביאורים •

כט. רבי אליקים גץ, מגדולי חכמי אשכנז ראש ישיבה ואב"ד בפוזנא ופראג. נפטר בשנת ה'תס"ה.

• דעת רבי רפאל טריביס - ספר צח ואדום •

וכן דעת כמהר"ר רפאל טריביס¹ זלה"ה בספרו צח ואדום (דף יז ע"ב - יח ע"ב) וז"ל: "ונמצא שחייב הקמת בחצות לילה לעולם אחר שש שעות מתחילת הלילה"².

• דעת רבי צבי סגל - ספר אספקלריא המאירה •

וכן דעת מהר"ר צבי סגל³ הורוויץ בספרו אספקלריא המאירה (עמוד סא ע"ב פרשת ויקהל).

• דעת בעל הספר חמד משה ואהל ברוך •

וכן כתב בספר חמד משה למו"ה גדלי' משה⁴ במוהרצ"ה (סי' א ס"ק ב) וז"ל: "ומ"ש דלעולם חשבינן הלילה ליי"ב שעות וכו', קיצר בדבריו והמכוון הוא דחשבינן לילה עד י"ב שעות שכל אחד חלק א' חלק כ"ד ממתע לעת,

• הערות וביאורים •

ל. רבי רפאל טריויש, (טריביס) נולד באיזמיר והיה תלמידו של ה'שכט מוסר'. עלה לארץ ישראל והתיישב בירושלים, שם התחבר לרבה של העיר חכם יעקב אלגאזי. נפטר בט' אלול תקל"ג.

לא. והוסיף שכן דעת בעל המשנת חסידים.

לב. רבי צבי סג"ל הורוויץ, אב"ד דג' גלילות דמדינת זאמוט. בן הגאון מהר"ר יהושע משה אהרן. אחי הגאון מהר"ר חיים חייקא אב"ד דק"ק הוראדנא. חיבר ספר גאון צבי קצת שו"ת וחידושי גפ"ת ונדפס בפראג שנת תצ"ז:

ושם בהקדמת נכד הגאון המחבר הוא הרב מהר"ר דוב בער מעתיק קצת חלומות שהיו להגאון זקנו המחבר שהיו אומרים לו מן השמים כמה תקונים וענינים ע"י איש זקן עוטה מעיל הנראה עליו ע"ש ותראה נפלאות. ועוד חיבר הרב ספר אספקלריא המאירה פ"י על הזהר ונדפס מצורף עם כמה חידושים ממנו שהביא המסדר ע"ש. (שם הגדולים מערכת צ' אות ג').

לג. רבי גדליה משה, הכינוי וגם חקרו כמוהר"ר גדליה משה במהור"ר צבי הירש הלוי ז"ל אשר ישב על כסא הוראה בק"ק יאנווא דליטא ואח"כ נתקבל לראש ואב"ד בק"ק לאשיץ במדינת מעהרין נין ונכד כמוהר"ר יונה נחום אחיו של הש"ך [ר' שבתאי כהן] וחתן מוהרר שמואל קייאדנבור.

ואף בקיץ שהלילה קצרה לא מקרי חצות עד אחר שעברו ששה שעות כהנה מתחילת הלילה, וזה מבואר בזהר ובשערי ציון, וכ"כ המגן אברהם עצמו סימן רל"ג ס"ק ד' ע"ש טעמו ונימוקו". וכן כתב בספר אהל ברוך"י להרה"ג הרב ברוך גרינפלד (עמוד רא).

• דעת רבי יוסף כנפו - בספרו זך ונקי •

וראה עוד שכן כתב הרה"ק רבי יוסף כנפו"י מחכמי מרוקו מרבני מוגאדור בספרו זך ונקי (עמ' ה) שהביא את דברי הרה"ק הרב מקדש מלך שזמן חצות לילה הוא בשש שעות מהלילה, ועוד הביא כמה מטעמים ופרפראות לחזק דברי הרב מקדש מלך.

• דעת רבי חיים בנימין פונטרימולי בספר פתח הדביר •

וכן דעת הרב פתח הדביר"י (סימן א סעיף ב בנדמ"ח) וז"ל: "כתב הרב מג"א (ס"ק ד) משם זהר ויקהל (קצה ע"ב) דלתיקון חצות חשבינן הלילה ל"ב שעות

• הערות וביאורים •

לד. רבי ברוך גרינפלד, תלמיד מובהק מיחידי סגולה של הגה"ק בעל "ערוגות הבשם" שימש מורה צדק בק"ק שעבעש, פוטנאק, הערמאנשטאט (הונגריא) ואח"כ רב ק"ק בניו יורק ארה"ב יצ"ו ובעירוב ימיו עלה ונתעלה לארה"ק קבע משכנו והקדיש ימיו לתורה ועבודת הבורא בעיה"ק ירושלים ת"ו ושם חלקת מחוקק ספון. לה. רבי יוסף כנפו, מחכמי המקובלים בעיר מוגאדור, מרוקו. מספריו: זך ונקי, יוסף תהלות, ועוד.

לו. רבי חיים בנימין פונטרימולי, נולד לרב חייא פונטרימולי, מחבר הספר צפיחת דבש. נישא ללאה בתו של רבי יהושע אברהם קריספין, גיסו היו הרבנים שמואל ואהרן קריספין. היה חבר בבית דינו של רבי חיים פלאג"י. חיבר את סדרת הספרים "פתח הדביר", ארבעה כרכים על שולחן ערוך אורח חיים, פרי עטו, מצוטטים רבות בספרי השו"ת וההלכה. הוא היה מוערך מאד בעיני חכמי דורו, הדבר בא לידי ביטוי בהסכמת רבני איזמיר לספרו פתח הדביר, חמיו, רבי יהושע אברהם קריספין, ורבי חיים פלאג"י מתארים אותו: "ארי שבחבורה" "בר אבהן ובר אוריין" "שלם בכל מדות טובות שמנו חכמים". בעל ה"שדי חמד" כותב עליו: "הרב פתח הדביר כל רז לא אניס ליה, והרגיל בספרו הקדוש יודע ומכיר שדרכו בקודש חופש

הן בקיץ הן בחורף, הגם דלענין תפילה אינו כן ע"ש, ועיין להגאון בן יוחאי ז"ל (שער ז דף קס ע"ג) שנתן טעם מאי שנא הא מהא, חוץ ממ"ש הרב מג"א"י ז"ל (סי' רלג ס"ק ד)."

דעת רבי יהודה אשכנזי - באר היטב, ורבי שמעון יאיר חיים בכרך - חוות יאיר

וכן גם דעת הבאר היטב (סי' א ס"ק ה) שכתב: "ובענין תפלת חצות עיין בספר הכוונות. ובזהר ויקהל משמע דלעולם חשבינן הלילה ליי"ב שעות הן בקיץ או בחורף אע"ג דלענין תפלה אינו כן עיין סימן רל"ג מ"א ועיין ע"ת".

וכן דעת החוות יאיר בספרו (סי' א סעיף ב עמוד ג) וז"ל: "בזהר מקץ דאפילו הלילות ארוכים לא יחשבו מן הלילה רק י"ב, וצ"ע בלילות קצרים, עו"ת".

ואף שגם הרב באר היטב והרב והחוות יאיר הסתפקו לגבי הלילות הקצרים, שאז ייתכן שלא יבוא זמן חצות כלל כיון שהלילה הוא פחות משש שעות במדינות אירופה הצפוניות, הסכימו עם השיטה הזאת לגבי לילות החורף הארוכים, ועל מה שהסתפקו אפשר לפשוט בשני תירוצים: **ראשית**, כדברי הרב זמרת הארץ שהשיב על דברי העולת תמיד שאם היה רואה שכך הבינו כולם לא היה מחלק בין לילות הקיץ הקצרים ללילות החורף הארוכים¹⁸.

שנית, ראה בסמוך דעת רבנו יהונתן איבשיץ בספרו יערות דבש, והיעב"ץ במור וקציעה שלשיטתם תמיד הולכים אחר ארץ ישראל, וכאן בארץ

• הערות וביאורים •

כל חדרי תורה בעניין שעוסק בו דברי הפוסקים ראשונים ואחרונים". נפטר ב' בניסן תרל"ג ונטמן באיזמיר.

לז. וכאמור לעיל שדעת המג"א היא שש שעות משעת צאת הכוכבים.

לח. וז"ל: ועיין בספר עו"ת (סימן א) שכתב שמדברי הזהר נראה שדווקא כשהלילות ארוכות חשבינן הלילה ליי"ב שעות, אבל להפך לא. ולא דק, שכל הגדולים הבינו דברי הזהר הקדוש, שבין כשהלילות קצרות או ארוכות חשבינן ליי"ב שעות. באופן שכל אלו הגדולים סבירא להו שחצות לילה הוי בשש שעות מן הלילה, בין בקיץ בין בחורף. עכ"ל.

ישראל בכל הלילות כאשר מחשבים שש שעות מצה"כ יש עוד זמן חצות לילה אפילו בלילות הקיץ הקצרים ביותר, לכל הפחות שעה וחצי עד שעתיים.

אתה הראת לדעת, שכדעה רווחת זאת יש מנהג קדום שהתפשט בכל תבל, והמה עשרות מגדולי הפוסקים והמקובלים דור אחר דור שכך סוברים מחכמי ירושלים^ט, איטליה^מ, מרוקו^{מא}, טריפולי^{מב}, איזמיר^{מג}, רבני אשכנז^{מד}, גדולי החסידות^{מה}.

ועוד שמע נא ודע לך, שעלה לנגד עינינו לראשונה להוכיח שיש מסורת שמשלתלשלת מהרח"ו דור אחר דור, הראשון רבי יעקב צמח שקיבל מהרש"ו ומתלמידי הרח"ו, השני רבי מאיר פאפרש שקיבל מרבי יעקב צמח ומרבי בנימין הלוי וכו' כמובא, השלישי רבי נתן נטע הנובר שקיבל מרבי חיים הכהן ורבי בנימין הלוי ומעוד גורי האר"י ז"ל, הרביעי הרב מנחם די לונזאנו המובא באור רב להרב מאיר פאפרש שראה וקיבל מתלמידי האר"י ז"ל ועוד דעתו של הרח"ו עצמו בפירושו על הזהר כעדות הרב חיד"א ומהר"ח פלאג"י. ונוסף עוד מסידור הרמ"ז שהעותק מסידור רבי יעקב צמח, שהעותק מסידור הרח"ו. ועוד כמה ראיות שחזי לאצטרופי לשאר הדברים הנ"ל.

ואסכם אחת לאחת את הראיות שיצאו מדברי האר"י והרח"ו ומתלמידיהם

● הערות וביאורים ●

לט. הרח"ו, רבי יעקב צמח, רבי מאיר פאפרש, הרב מזבח אדמה, הרב דגלי אהבה, והרב זמרת הארץ, הוראת שעה.

מ. הרב שערי ציון, והרב משנת חסידים, הרמ"ז, רבי מנחם די לונזאנו.

מא. ספר לקט שושנים, הרב מקדש מלך, והרב וזך ונקי.

מב. הרב שמעון לביא בעל הכתם פז.

מג. צח ואדום, וכך נהג החקרי לב עד ששינה מפני דברי הרש"ש, פתח הדביר.

מד. הרב מג"א, מחצית השקל, היד אפרים, החתם סופר, רבי יעקב מלובלין, רבי יעקב קאפיל, הרב אספקלריא המאירה, רבי שלמה חלמא, הרב אבן השהם, רבי נפתלי כץ, אור השנים, אליה רבה, אהל ברוך, חמד משה, באר היטב.

מה. סידור רבי אשר, רבי שבתי מראשקוב, רבי אברהם שמשון מראשקוב, סידור האר"י של הבעש"ט, סידור האר"י זולקווא. סידור לב שמת, סידור האר"י כת"י, רבי יעקב יוסף, רבי נחמן מברסלב, יסוד ושורש העבודה.

א. נוסח שער הכוונות לילי הקיץ הקצרים מכאן הוכיחו הרב שערי ציון והרב זמרת הארץ. ב. משער רוה"ק מיחוד אחר ראש חודש אלול כשתשכב בשש שעות ראשונות עד חצי הלילה. ג. דעת הרח"ו בפירושו על הזהר כעדות החיד"א והגר"ח פלאג"י. ד. דעתו של רבי חיים הכהן תלמיד הרח"ו מהעתקות בכתב יד מסידורים המיוחסים אליו, ומדעת תלמידו הרב שערי ציון שקיבל ממנו הרבה מפה אל פה. ה. דעתו של הרמ"ז מסידורו שהוא נעתק מסידור רבי בנימין הלוי, ורבי יעקב צמח, שהם תלמידי, תלמידי הרח"ו שהיו בדמשק וצפת וירושלים. ו. דעת רבי מאיר פאפרש תלמיד רבי יעקב צמח, ורבי בנימין הלוי. ז. דעת רבי מנחם די לונזאנו שקיבל מתלמידי האר"י בצפת. ח. עשרות סידורי כוונות האר"י מכתבי יד שמקורם מסידורי רבי יעקב צמח, רבי מאיר פאפרש, ומסידור משנת חסידים.

ומעתה לאחר שנגלה לעניינו עד כמה מבוססת שיטה זו הן ברוב מנין, והן ברוב בנין, מגדולי הפוסקים המקובלים ומאורי החסידות מדור לדור אזי פשוט לכל שאם היו יודעים גדולי הפוסקים המקובלים שדנו וכתבו בסוגיא זו את דברי הגדולים הנ"ל אז היו מתיחסים אחרת לשיטה זו, ומתחשבים הרבה יותר להלכה ולמעשה בדברי הגדולים הנ"ל.

רבי יונתן אייבשיץ, ורבי יעקב עמדן לענין הלילות הקצרים פחות משש שעות

ואם תשאלני מה יהיה על חצות לילה בכמה מקומות בחו"ל, שבכמה מלילות הקיץ אחרי שש שעות כבר נגמר הלילה, על זאת אענה ואומר, צא וראה מה שכתב הגה"ק **רבי יונתן אייבשיץ** בספרו **יערות דבש** (דרוש טו) וז"ל: "אמנם להבין מה ענין כנור שרוח צפונית מנשבת ונוגעת הכנור, הוא בשנבין מ"ש (ברכות ד ע"א) למה אמר משה כחצות, שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא. ויש להבין מהיכי תיתי יטעו ומה טעותם בזה, הלא כל איש נבוב ילבב לדעת רגע חצות הלילה מענין חצות יום ע"י כלי שעות וכלי מים וכדומה, ומה יועיל באומרו כחצות, אולי יטעו כשיעור מרובה. אבל הענין כבר אמרו (יבמות עב ע"א) אין לך חצות לילה שאין רוח צפונית מנשבת בו בעת רצון מה', הוא שנאמר ויהי בחצות הלילה וה' הכה כל בכור, הרי בחצות הוא עת רצון לה', ולכך באותו עת ורגע פקד עמו לגאלם ולייסר למצרים. **והנה** לפ"ז דעת רצון הוא למעלה, וכמ"ש בזוהר ג"כ (ח"ג ס"ח ע"א) דחצות

לילה אתעורר רעותא למעלה, ויש לדקדק כי חצות לילה בכדור ארצי סובב בסבוב הכדור באופן שאין לך מדינה ומדינה שלא ישתנה בו עת חצות, ומה שהוא חצות בצרפת אינו חצות בספרד, וא"כ למעלה דעת רצון הוא לגבי הקב"ה, וכדאמרינן (זוהר ח"א ע"ז ע"א) הקב"ה נחית לשעשע עם צדיקים שבגן עדן, אין ספק שאין כל חצות לכל מדינות, דא"כ כל מעת לעת זימנא הוא למעלה שיהיה עת רצון, וברור ופשוט שרגע אחד מן כ"ד שעות הוא לבדו עת רצון למעלה.

וע"כ דחצות שהוא בארץ ישראל הוא רצון למעלה, כי למעלה הכל נדון לפי ארץ ישראל, היא הארץ אשר תמיד השגחת ה' בה ועץ חיים למעלה, וזה השער לה' להשפיע בו כלל האמצעי, והכל נדון לפי ארץ ישראל, וכל התורה ומצות הכל בארץ ישראל הם עיקר, ושם ה' יקרא על ארץ ישראל: וא"כ ה' שאמר בחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, כי אז עת רצון מילתא, כוון על רגע חצות של ארץ ישראל, אבל אם יאמר סתם בחצות, יטעו אצטגניני פרעה ויחשבו דמחצות של ארץ מצרים דיבר, ובאמת במצרים לא היה אז חצות, כי יש הבדל בין מצרים לארץ ישראל ברוחב מעלה כנודע למפות הארץ, וא"כ יאמרו משה בדאי, ולכך אמר כחצות, שבמצרים אינו חצות ממש רק רגע סמוך לחצות" וכו'. עכ"ל.

וראה עוד דברי היעב"ץ במור וקציעה (סי' א') וז"ל: "והנה יקשה מאד, כי הלא אין עת ורגע בכל כ"ד שעות היום שסובב הגלגל היקף אחד, שלא יהא חצות לילה באיזה מקום, ויתחלף לפי מצב המקומות והמדינות בכדור הארץ לארכו, כמו שנודע היום הזה גלוי לכל רואי השמש, באופן שאי אפשר להכחיש עגולת הכדור, וסבוב הגרמים השמימיים. גם הזוהר עצמו מודה בו. א"כ איפה במה יוודע שעת החצות האמיתי. ואיך ובמה יבדל רגע אחד מחברו בבחינה זו, אחר שכל חלקי הזמן שוין באופן זה, עת שבמקום אחד הוא חצות לילה ואפלה, במקום אחר המקבילו הוא חצות היום ואור, וכל ישראל פזורי הגולה, אין חצות לילה אחד להם. **לכן לא מצאתי מקום בשכלי להכיל דבר זה. אם לא על פי מה שכתב הכוזרי (סי' י"ח ו' משני) בענין קדוש החודש ושמירת שבת, ששבתות ה' ומועדי ה' תלויים בנחלת ה', שהיא העיקר, ושאר ארצות טפלות** (עם שנדחק מאד בהתחלה משתתפת לכל הישוב יע"ש), וכן הוא דעת הרמב"ן בפירוש התורה וכמה מחברים עמו. והוא ודאי דבר מוכרע מעצמו, שאם לא כן לא מצאנו ידינו ורגלינו בשמירת שבתות ומועדים בכל חלקי הישוב. וכן יראה דעת המקובלים, שכל שאר מקומות יונקים מנקודת ציון. א"כ מה שעושים תקון חצות

בשאר מקומות בחו"ל, אינו רק זכרון בעלמא, על דרך אם אשכחך ירושלים, וציון היא דורש אין לה, מכלל דבעיא דרישה.

ולכן יראה לי עיקר שספר הזהר לא הטיל חיוב זה אלא לשוכני הארץ הקדושה, ולתלמידי חכמים דווקא, דחשיבי לאתאבולי על ירושלם. עם שבודאי כל הרוצה לעשות עצמו ת"ח לענין זה עושה, ולית בה משום יוהרא לכל אדם ובכל מקום, אשרי לו המקדש עצמו בכך, ודאי מקדשין אותו מלמעלה הרבה. וביחוד נאה הוא לת"ח (הבריא דמצי לצעורי נפשיה) מ"מ, ביחוד בדור הזה, שיצאו בני בליעל מקרבנו להדיח יעפי הגלות אחר צבי מודח, לטמא בתולת ישראל, למען לא תוסיף לקום ח"ו, באמרם שכבר יצאה שכינה מן הגלות, ואין לזכור עוד אבלות ישנה, ולעשות קנים והספד, לא עת ספוד, אך עת רקוד, במחול עם שוע קוע פקוד, הנה ככל הגוים בית יהודא לאכול קדלי דחזירי ובשר נחירה, ולהתיר להם עריות בפרהסיא, ניחא להו בהפקירא, להשביע יצרא דעבירה, ולהחיות המת דמעיקרא, הוא ניהו יצרא דעבודה זרה, דקטלוה אנשי כנסת הגדולה אשר החזירו ליושנה העטרה, קמו אנשים חרשי משחית הציבו להם למטרה, ועשו להם מסכה צרה, להשתחות לבע"ל ולאשרה, כי היכי דלא תיהוי להו כפרה. יתמו חטאים מן הארץ. כן יאבדו כל אויבך ה' נזכה ונראה בנחמת ציון מהרה. אכי"ר עכ"ל.

• מתי זמן שינה ביום ובלילה •

ובעניין זמן שינה בלילה וביום לדעת רבנו האר"י ז"ל הנה לפי פשט דברי רבנו האר"י ז"ל יש לישן רק אחר שלוש שעות מצה"כ, ואז נשאר לישון כמה שעות בודדות, ובפרט לפי הדעה שאומרת שחצות לילה הוא שש שעות מצאת הכוכבים, כך שנשארו שלש שעות בודדות לישון. ועוד שלדעת רבנו האר"י ז"ל גם ביום אין לישון יותר משינת הסוס כמבואר בשער המצוות פרשת ואתחנן (דף ג ע"א) ע"ש. ויוצא לנו לכאורה מפשט דברי האר"י ז"ל שאין לישון בלילה עד שיעברו שלוש שעות מתחילת הלילה וגם ביום אסור לישון שמא יאבד את הריווח שהרוויח בלילה ע"י שינת היום ואת נשמת הצדיק שבאה לסייעו בסוד העיבור. ונפל פיתא בבירא, ומה יעשה האדם החפץ לקום בחצות לילה לומר תיקון חצות ולעסוק בתורה, כאשר ישן רק שלוש שעות בכל היממה. ועוד יותר, לדעת הרש"ש, בשעון קיץ יש שעה וחצי לישן ולא יותר עד חצות לילה. וכבר כתב לתרץ על

כך בכף החיים (סי' רלח ס"ק ט) שאותם שלש שעות ראשונות של הלילה הם לאו דוקא וז"ל: "ונראה לי דאלו שלש שעות אינן צריכות להיות שלימות אלא שעה שהתפלל בה ערבית אפילו נשאר בה קצת תחשב לאחת ושעה שניה שלמה ושעה שלישית מקצתה ככולה ועיין ברכי יוסף אות ג' שכתב בשם מהר"י צמח דבאלו השלש שעות צריך לעסוק בתורה".

ולגבי שינת היום כתב רבי יוסף חיים בשו"ת רב פעלים (חלק ב' סוד ישרים סימן ט) וז"ל: "אשר שאלתם על הבאים בסוד ה' איך ישנים שעה או שתים ביום, ולא חיישי לדברי רבינו האר"י ז"ל, הנה הבאים בסוד ה' אין ישנים אלא מחמת הכרח שהיו נעורים בלילה בעסק התורה, ואי אפשר להם בלי שינה ביום, מיהו ודאי דאין חוששין להפסד נשמות העיבור, היינו דעתה בדורות אלו, אין מחזיקים עצמם לצדיקים גדולים שזוכים לבא להם נשמות בסוד העיבור, כדי שיהיו חוששין להפסידם, והאומר בזה הזמן שהוא חושש לכך מחזי יוהרא, על דרך שאמרו בענין התכבדו מכובדים דבטלה אמירה זו בזה הזמן מהאי טעמא, והאומר כן מחזי כיוהרא, וגם אין חוששים פן בשינתם ביום החול יתלוה עם נשמתם מנשמות הרשעים הסובבין באויר, יען כי בזה הזמן נחלש כח הסטרא אחרא, וגם דבר זה נחלש ואין ממנו חשש, וכאשר תראה שבזה הזמן נתמעט מהלך הרוחין והשידין המשוטטין בעולם, ולא נשאר בדבר זה ממה שהיה בזמן הראשונים אפילו שיעור אחד מאלף, וכל זה מחמת חולשת הסטרא אחרא ומיעוט הקליפות, כי הא בהא תליא כידוע.

ובזה מתחדש אצלנו טעם אחר בעבור אותה חששה אשר צריך לחוש בשינת היום פן יתחבר עם נפשו נשמת רשע כנזכר לעיל, והוא, דאם הוא ישן ביום מחמת שהיה ניעור בלילה בעסק התורה, יש בשינה זו מצוה, כי נחשב זה בכלל עבודת הקודש, וכיון שהוא דבר מצוה תגין עליו זכות המצוה ולא יפגעו בנפשו כוחות טומאה, ולא יתחברו עמה, כי כח המצוה של לימוד הלילה דוחה אותם ממנו, וככתוב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, וכן הוא אומר יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש, ואמרתי בס"ד, על זה רמזו רז"ל כל העוסק בתורה בלילה, הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי, והכונה, כיון שעסק בתורה בלילה דעביד מצוה רבה, כי תורה של לילה עריבה היא לפני הקדוש ברוך הוא, אז הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד ביום, דאף על פי שהוא על ידי כן מוכרח לישן ביום,

לא יהיה נזוק מחמת דבקות הכוחות רעים בו, וגם לא יהיה מפסיד עיבור נשמות הצדיקים, כי זכות המצוה יגין בכך, ובזה ידענו טעם מספיק לכל הבאים בסוד ה' דהם ישנים ביום, ואין חוששים לא בעבור הפסד נשמות הצדיקים, ולא בעבור נזק דבקות כוחות רעות וטמאות, מפני שהם אינם ישנים ביום אם לא היו נעורים בעסק התורה בלילה, וכל כהאי גוונא מצות עסק התורה של הלילה תגין עליהם לשמרם בזה, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע, מאחר שהשינה של היום, היתה להם מחמת נדוד שינה שהיה להם בלילה בעסק התורה, ונראה בכלל זה, גם אדם הישן ביום מחמת חולי, גם שינה זו בכלל מצוה ויהיה שמור בכך, ורק הישן ביום לתענוג בעלמא, זה יש חשש בשינתו מה שכתב רבינו האר"י ז"ל, וזה ברור". עכ"ל.

והמורם מן האמור שכאשר מוכרח לישן ביום ובפרט כאשר למד תורה בלילה, נמשך עליו חוט של חסד ביום ולא יפסיד את נשמות הצדיקים להם זכה בקימת הלילה. ועיין מה שכתב הרבי מקאמרנא בשלחן הטהור (סי' רלט בזר זהב אות ב') ז"ל: "כללו של דבר לאנשים כערכנו טוב לישון ביום איזה שעות שיהיה שינתו קלה בלילה ויעמד בחצות לילה להלל את קונו ובוראו במוח צח ויפה וכיון שכוונתו לשמים עולה נשמתו לצרור החיים גם ביום וכך נהגו כל רבותי הקדושים מורי מו"ה יעקב יצחק מלובלין ז"ל (החזנה מלובלין) ומורי אברהם יהושע העשיל (האוהב ישראל) ומורי דודי רבינו צבי מזידיטשוב ומורי רבינו נפתלי מראפשטיץ וכל תלמידי מרן הריבש"ט וכל שתפסו לו גסות הרוח אינו ישן ביום שסובר שאין כמותו צדיק בעולם עכ"ל. ולעניין ההמתנה שלוש שעות מתחילת הלילה נתחייב לתרץ כדברי הרב כף החיים המובאים לעיל.

עוד יש לציין שבמקום אחר בשער הכוונות (דרושי הלילה דרוש ד') מצינו בדברי רבנו האר"י ז"ל שישנם שני דרגות לזמן השינה בחצות הלילה, דרגה ראשונה והיא המעולה שלא יפסיק בשינה כלל מחצות לילה עד שיעלה עמוד השחר וילך להתפלל, דרגה שניה שיקום חצות ויבכה על החורבן ויעסוק בתורה ויחזור לישון ויקום כמו חצי שעה קודם עלות השחר.

שיטה שניה שתיים עשרה שעות שוות מחצות היום

כתב מורנו הרש"ש הקדוש בנהר שלום (דף יט ע"ב) וז"ל: "ומיד אחר ו' שעות מי"ב שעות של הלילה שהוא **אחר י"ב שעות מחצות היום** כשהחמה בראש כל אדם שאז הוא חצות היום ודאי בכל מקום בג"ע ובכל האיקלימים כנודע כי בג"ע היום והלילה שוים בקיץ ובחורף". ומשיתחילו לנטות **צללי ערב עד תשלום י"ב שעות** אז הוא ודאי חצות הלילה ממש כי בחורף הלילה לוח שעות מתחילת היום ומסופו כמו שתי שלישי התוספות בקירוב מתחילת היום ושליש התוספת בקירוב בסוף היום וכמו כן בקיץ היום לוח מן הלילה שעות שלישי התוס' בקירוב מתחילת הלילה ושני שלישים בקירוב מסוף הלילה, וכנזכר בזוהר ויקהל (קצ"ה ע"ב) כי אינון שעתי דמתוספאן בחורף דלילה דיממא אינון ולא אתחשיבו מליליא בר

הערות וביאורים

מו. כתב המעתיק כתבי הרש"ש: "ובנקודת המרכז דגן עדן עומד עץ החיים כמש"ה ועץ החיים בתוך הגן ובתוכו מלובש קן היושר דכל העולמות יורד ונוקב ומתפשט עד קרקעית עיגולי הפנימי דעגולי עתיק מצד מחציתם התחתון המתעגלים תחת כל מעשה בראשית, וסביבות עץ החיים הוא העדן וסביביו הוא הגן וכל זה הוא שעור נקודת המרכז דכל העולם בכללו ושם היום והלילה שוים בקיץ ובחורף כמ"ש הכתוב ויהי ערב ויהי בוקר ואין היום לוח מן הלילה ולא הלילה מן היום, ואין היום נכנס בגבול הלילה ולא הלילה בגבול היום, מה שאין כן בשבעה האיקלימים אשר כולם עומדים בקרן מזרחית צפונית דכל העולם בכללו כנודע ושם היום והלילה לויים זה מזה בכל איקלים כפי שיעור רחוקו מנקודת המרכז דכל העולם כך הוא שעור איחור או קרוב זריחת השמש ושקיעתו וכפי אותו השיעור כך הוא שיעור שינוי היום והלילה דאותו האיקלי' מאיקלים אחר, אמנם בחצי היום כשהחמה בראש כל אדם אז הוא ודאי חצות היום בכל מקום ובכל איקלים כפי אותו השיעור", כ"י מהרב ש"ש זלה"ה, כך קבלתי מהרב היר"א.

תריסר דאינון דילה וכמו כן אינון שעתי דמתוספן בקיץ ביממא דלילה אינון ולא אתחשיבו מיממא בר תריסר דאינון דלילה, וכן היה זמן קרבן תמיד של בין הערביים מכי ינטו צללי ערב בין בחורף בין בקיץ, הרי לנו מעשה גדול דזמן קרבן התמיד כנזכר ואע"פ שבקיץ משינטו צללי ערב עד שקיעת החמה יש יותר מ' שעות, אותו הזמן העודף על ה' שעות הוא מתחילת הלילה הבאה, וכן בחורף להיפך. באופן שאחר ו' שעות מ"ב שעות של הלילה כנ"ל אז הוא חצות הלילה ממש".

ואלה דברי רבנו שניאור זלמן בשו"ע הרב (סי' א' סעיף ח') וז"ל: זמן חצות לילה הוא שוה בקיץ ובחורף, לעולם י"ב שעות אחר חצי היום, שהוא אמצע הלילה ממש, והיא עת רצון למעלה בכל זמן ובכל מקום. ואף שהימים והלילות משתנים לפי האקלימים וריחוק המדינות זו מזו ממזרח למערב, אין בכך כלום, וכמו זמן קריאת שמע ותפילה וזמן כניסת שבת ויו"ט שהוא ג"כ בכל מדינה ומדינה לפי זמן הימים והלילות שלה (כי עת רצון שלמעלה ויחודים עליונים שבקריאת שמע ותפילה וקדושת שבת ויום טוב הוא למעלה מגדר המקום והזמן, רק שמאיר למטה לכל מקום ומקום בזמנו הראוי לו. וזהו ג"כ הטעם ששורה קדושה עליונה בחוץ לארץ ביום טוב שני של גליות. ולכן גם בני ארץ ישראל הבאים לחוץ לארץ חייבים בקדושת היום, אף שדעתם לחזור, כמו שנתבאר בהלכות יו"ט). עכ"ל.

ועוד ראיתי בספר נהר שלום והקדמת רחובות הנהר (הנד"מ עמ' רמג') שהביא מספר מעיל אליהו לרבי אליהו מני מכת"י הרש"ש זיע"א וז"ל: וכנזכר בספר התכונה למהרח"ו זיע"א ובספרי כל התוכנים, במרכז דכל העולם בכללו שם היום והלילה שוים בקיץ ובחורף כמו שכתוב ויהי ערב ויהי בוקר ואין היום לוח לוח מן הלילה ולא הלילה מן היום, ואין היום נכנס בגבול הלילה ולא הלילה בגבול היום מה שאין כן בשבעה האקלימים אשר כולם עומדים בקרן מזרחית צפונית דכל העולם בכללו כנודע, ושם היום והלילה לויים זה מזה בכל איקלים כפי שיעור איחור או קירוב זריחת השמש ובשקיעתו, וכפי אותי שיעור כך הוא שינוי היום והלילה דאותו האקלים מהאחר, אמנם בחצי היום כשהחמה בראש כל אדם אז הוא ודאי חצות היום בכל מקום ובכל איקלים כפי אותו השיעור. עכ"ל.

ועתה אביא את דברי הרח"ו שאליהם כיוון הרש"ש מספר התכונה (שער א' פרק ג' ובנד"מ עמ' עד') וז"ל: "ונבאר עתה הקו השני הנקרא חצי היום ממש, וסיבת קריאתו כך הוא לפי שבהגיע שם השמש יהיה חצי היום ממש, כי כפי השיעור שיש מן האופק המזרחי עד זה הקו של חצי היום, כן הוא שיעור מרחק אשר מקו חצי היום לאופק מערבי, ונמצא כי בהגיע השמש

לאופק המזרחי הוא תחילת היום ועת זריחת השמש, ובהגיע אל קו חצי היום הוא חצי היום ממש, ובהגיע השמש אל אופק מערבי הוא תחילת הלילה, ובהגיע השמש אל קו חצי היום שתחת לארץ הוא חצי הלילה, וזהו אלינו השוכנים בזה חצי העליון של הכדור, אבל לאותם העומדים בחצי התחתון של הכדור כנזכר בפ"א הנה שם הוא הפך ממש ממה שהוא אלינו, כי רגע הזריחה שלנו הוא עת השקיעה שלהם והשקיעה שלנו היא עת הזריחה שלהם, וחצי לילה שלנו היא עת חצי היום שלהם וחצי היום שלנו הוא חצי לילה שלהם, כי הם בכל הדברים הפך ממנו". עכ"ל.

ועתה קמה וגם נצבה לנגד עינינו סתירה בדברי רבנו הרח"ו בין מה שכתב בפירושו על הזהר כעדות החיד"א, ומה שכתבו תלמידיו ותלמידיהם, לבין מה שכתב בספר התכונה וראשית יש לזכור שספר התכונה נכתב עד שנת שמג' עת שהה וגר הרח"ו בירושלים ת"ו כמוכח בספר התכונה (הנדפ"מ תשפ"ג) בהקדמה ופירושו על הזהר נכתבו עד שנת שס' עד זמן שגנזם בגניזה בצפת ונלע"ד שאין בידינו ברירה אלא ליישב ולהכריע על פי מה שכתבו להלכה ולמעשה גדולי מקובלי בית מדרשו של הרח"ו ותלמידי תלמידיו שקיבלו וראו מעשה רב, מרב לתלמיד, ומהם רבי חיים הכהן תלמיד הרח"ו לתלמידו רבי נתן נטע הנובר בעל השערי ציון, רבי יעקב צמח תלמיד הרש"ו ותלמידי הרח"ו בדמשק, רבי מנחם די לונזאנו שקיבל וראה את תלמידי האר"י ז"ל בצפת, רבי מאיר פאפרש תלמיד רבי יעקב צמח. ועוד שאר גדולי הפוסקים והמקובלים שסברו ופסקו להלכה ולמעשה שיטה זו שחצות לילה הוא לאחר שש שעות שוות מצאת הכוכבים הן בקיץ והן בחורף, וגדולה שימושה יותר מלימודה ומי לנו גדולים מהם שהיו קרובים בזמן הסמוך להרח"ו ותלמידיו ובפרט בדבר כזה מעשי כל לילה ולילה פשוט שכך קיבלו אחד מהשני ועוד שכתבו כך ללא שום מקום לספק ועוד ראה בכתבי יד של סידורי כוונות האר"י שהבאתי שנעתקו מסידורי תלמידי הרח"ו ואעפ"כ נלע"ד כי מחמת חומר איסור ברכה לבטלה וכללי הסב"ל הידועים יש להחמיר ולחכות לברך ברכות השחר רק כשיגיע זמן חצות לילה לכולי עלמא. ומה יום מיומים שהרי כבר היה לעולמים שהיו גדולי עולם שלא הסכימו לזוז זיז כלשהו מפשט דברי האר"י וגוריו וכן להפך היו גדולי עולם שלא שינו כל דהו מדברי הרש"ש, וכל אחד יעשה כהוראת רבותיו ואלו ואלו דברי אלוקים חיים.

ואגב אורחא ראה דברי רבנו יוסף חיים בשו"ת רב פעלים (חלק ב' סי' א') וז"ל: "גם עוד תדע, כי מהלך השמש והירח וכל הכוכבים והמזלות ותנועתם ועניינם וסדרן לחודשי השנה, כל מה שכתבו בהם חכמי התכונה,

הן בדברים שהסכימו כולם בהם, הן בדברים שנחלקו בהם לדיעות שונות זה אומר בכה וזה אומר בכה, אל תחשוב ששום אחד מהם עמד על נקודת האמת לאמיתו והשיג העניינים כמו שהן באמיתות, אלא הכל מדומין במדמה וכו". עכ"ל.

העולה מדברי הרש"ש שזמן חצות לילה הוא י"ב שעות מזמן חצות היום, וכדעת הרמ"ק, המהר"א אזולאי (אור החמה), הרב שב יעקב (אור"ח סי' א), שהובאו לעיל. הרב חיד"א בברכי יוסף (אות ה) ובשו"ת יוסף אומץ (סי' מב') וז"ל: ואתיא הא דהרב הלבוש שכתב על פי החכמה של תכונה כי הא דכתב רבינו מהר"ם קורדובירו זצ"ל לענין תקון חצות דזמנו הוא י"ב שעות אחר חצות היום וזה פירוש במאמר הזוהר הקדוש (חלק ב, דף קצה ע"ב) דקאמר ואי אתוספן שעתי דיממא אינון. ואסברא ניהלן כי הכל הולך אחר משמרות הרקיע והדעת נותן דהוא כשעות גן עדן הארץ דהוא תחת קו השוה דשם יום ולילה שוו בשעוריהן קיץ וחורף. ועל חשבון זה יתנהג האדם בתקון חצות עכ"ל. ושם בסימן (נד') וז"ל: ואגב אודיעך כי בספרי הקטן ברכי יוסף ריש א"ח כתבתי משם הרב עיר וקדיש רבינו מהר"ם קורדובירו ז"ל כי זמן תקון חצות הוא י"ב שעות אחר חצות יום ועיין מ"ש הרב הלבוש א"ח סימן תכ"ח ומשם בארה עכ"ל. וכן דעת הרב בית עובד (אות ב') שערי תשובה (אות ד), עיקרי הד"ט (סי' א' אות ב), הגר"ח פלאג"י (שו"ת לב חיים חלק א' סימן ו) ובספרו כף החיים (סי' ג סעיף לג') וז"ל: זמן תיקון חצות בקיץ ובחורף הוא שתיים עשרה שעות אחר חצי היום, וסברא זאת היא היותר מוסכמת מהש"ס והפוסקים והמקובלים, כמו שהבאתי בספרי הקטן לב חיים (ה"א סימן ו), ובספרי הקטן רוח חיים בא"ח (סי' א') יע"ש בס"ד עכ"ל. וכן דעת הבא"ח (ש"א וישלח אות ד'), הכה"ח (סי' א ס"ק ז), משנה ברורה (סי' א' ס"ק ט') הרב אור לציון (ח"ב דף מב) ועוד. וראה גם דברי הרב מנחת אהרן (סי' א') ורבי יעקב רקח בספרו שערי תפלה (סי' א' אות א') שאסף איש טהור עוד רבים וטובים הסוברים שיטה זו, ואין ברצוני להאריך עוד בשיטה זאת שהרי היא ידועה וכבר דשו בה רבים ונהגו כמותה להלכה ולמעשה והדברים ידועים.

וכמובן שהרוצה לסמוך בכל כוחו על אחת מהשיטות האלו אין מי שימחה בידו, שלכל שיטה יש צדדים וראיות וגדולי עולם שנהגו כך להלכה ולמעשה, וודאי שלומר תיקון חצות בכל אחת מהשיטות זה יותר קל שהרי אין בזה ברכות ואין סב"ל. אבל הרוצה להחמיר לשתי השיטות קדוש יאמר לו, ולא יברך ולא יעשה תיקון חצות עד שיגיע הזמן לכולי עלמא, כי אפ"ה מידי ספק לא יצאנו.

האם מצינו מהפוסקים ההולכים בעקבות הרש"ש שחלקו עליו

ואם יאמר האומר, שאחר שכתב הרש"ש מה שכתב, אין לסטות מכל דבריו כמלוא נימא. שאולי דבריו הם דברי האר"י ממש ללא חילוק, לאיש הזה נוכיח שמצינו שחלקו על הרש"ש כאשר היתה מילתא דמסתברא, וידוע שהגאון הרב חיד"א חלק על הרש"ש בכמה מקומות על אף שלמד בחבורתו, לדוגמא בדין אמירת מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, דעת החיד"א (בשיורי ברכה סי' תרמ"ב) שאין לומר ברכת מעין שבע. ולדעת הרש"ש יש לומר, וכידוע שהרב אג"ן הסה"ר שהיה ראש ישיבת בית אל שינה ממנהג בית אל ופסק שאין לומר ברכת מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, ולאחר פטירתו חזרו לנהוג כדעת הרש"ש.

וכן בענין זמן ספירת העומר בליל שני של פסח בחו"ל, מרן החיד"א הביא בשם הרש"ש שיספור אחר ערבית קודם הסדר (חיים שאל ח"ב י"ד ב), והחיד"א פסק שיברך בגמר כל ההגדה כדעת הרמ"ע והרמ"ז, וכן פסק להלכה ולמעשה רבנו יוסף חיים בספרו ידי חיים (סי' תפט ס' א'), בשם זקנו מהר"ר משה חיים ז"ל: "והנה כפי מה שידוע (נהר שלום דף כה ע"ב ובסוף עץ חיים דף לב ע"ב) רבנו מה"ר שלום שרעבי ז"ל קפיד מאד על פי הסוד לספור בחוץ לארץ אחר תפלת ערבית בצאת הכוכבים מיד קדם קדוש וסדר הלילה בהגדה וכוסות ואכילת מצה אך הרב משה זכות ז"ל באגרות הרמ"ז (סי' כב) לא סבר כן משום דלא עבדינן תרתי דסתרי כי אחר שברכנו העמר עשינו אותו חול המועד בהמשכת האורות והתקון ואיך נחזר ונגעשה המשכת האורות והתקון בסדר הלילה שהוא עודנו יום טוב גמור ודעת מרן הגאון חיד"א ז"ל (מחזיק ברכה סי' תפט אות ב, לב דוד פרק ל, טוב עין סי' ת, חיים שאל ח"ב סי' י אות ב) נוטה כסברת הרב משה זכות ז"ל לברך העומר אחר הסדר כולו ורב העיר פה עירנו בגדאד נוהגין לברך אחר תפלת ערבית כסברת רבינו הרש"ש ז"ל אך עטרת ראשי הרב מר זקני מה"ר משה חיים זלה"ה היה נוהג כסברת הרב משה זכות ז"ל לברך ולספור אחר הסדר כולו יען כי בכל מלי דמר היה נגרר בתר דעתו של הגאון חיד"א ז"ל אך לא רצה לקבע מנהג זה לאנשי העיר גם כן מפני כי היה חושש להם מן השכחה פן ישכחו אחר השתיה של ארבע כוסות והסדר כולו ולא יספרו ויברכו בלילה ראשון ורק יש עד עתה משפחות שהיו נוהגין כמותו בזה וכן עתה בביתנו אנחנו עושין כמנהג מרן זקני זלה"ה לברך ולספור אחר הסדר ואלו דברי אלהים חיים ובלבד שיכון אדם את לבו לשמים עכ"ל. ולמדנו מכאן שדעת רבי משה

חיים זקנו של הבא"ח להכריע כהחיד"א בכל מלי דמר, ואע"פ שהיה מנהג בגדאד כהרש"ש לא שינו ממנהגם רבנו משה חיים ונכדו הבא"ח והמשיכו לנהוג כדעת החיד"א.

וכן בדין הנחת תפילין לאחר מוסף בראש חודש, פסק החיד"א שאם רוצה להניחן ללמוד יכול להניחן (מורה באצבע אות קפא), דלא כהרש"ש שדעתו להניחן רק במנחה. וכן בדין ברכת המפיל לאחר חצות לילה, פסק החיד"א שצריך לברך (ברכ"י סי' רלט ב), דלא כהרש"ש שפסק שאין לברך לאחר חצות לילה. וכן בדין הנחת תפילין דר"ת לאבל דעת החיד"א (שיו"ב י"ד סי' שפח) שאין להניח שלא כדעת הרש"ש שכתב להניח.

ויותר מזה אוסיף ממה שכתב רבנו יוסף חיים בשו"ת רב פעלים (חלק ד סי' א) וז"ל: ואע"פ שמצינו שיש חולקים על דבריו וכמ"ש הרב אמת ז"ל (בדף ק"ו ע"א) וז"ל: "ואנכי שאלתי את פה קדוש הרב החסיד כמהר"ר דוד זידיע מאג'ר בעברו דרך פה בשנת התקנ"ו על פתגם דנא איך הוא מנהגם של מקום העומדים בבית ה' בכל הלילה ההוא, אמר דמנהגם כפשט דברי רבינו האר"י זלה"ה דמי שלא ישן כל הלילה שמברכין בשחרית כל הברכות חוץ מברכת ענט"י ואשר יצר אם עשה צרכיו, ואולי מ"ש הרב הקדוש מהרש"ש דבהגיע חצות צריך לברך לגרמיה הוא דעבד מסוד הכמוס עמו, אלו תורף ד"ק של הרב החסיד הרד"ם, וכן שמעתי מפי מורי הרב המופלא רב"י נר"ו בעברו דרך העיר הזאת לעה"ק צפת תוב"ב". עכ"ל. וראה בהמשך שדעתו של רבנו יוסף חיים שיש לנהוג כהרש"ש והביא דעת נכד הרש"ש הרב דברי שלום שלהרב הרש"ש שמעינון ושידוע שהרב דוד מאג'ר חלק על הרש"ש בכמה דברים, ואין בדברים אלו כח לדחות דעת הרש"ש.

וראה עוד מה שכתב רבנו יוסף חיים בהגדה של פסח אורח חיים (עמ' ריח) בשם זקנו, שלא היה רוצה לזוז מדברי מרן החיד"א גם כשחולק על הרש"ש. וכן העיד רבי חיים חזקיהו מדיני בשדי חמד שבני ספרד נגררים בהוראותיהם אחר הכרעתו ופסקיו של מרן החיד"א, ובפרט בכל הקשור ונוגע לתורת הסוד והקבלה מכתבי האר"י ז"ל.

עוד מצינו שגם רבי חיים פלאגי בשו"ת לב חיים (ח"ב סימן צה) כתב שאפשר לחלוק על הרש"ש אם ימצא ראייה מדברי הזוהר ורבנו האר"י ז"ל: "דהגם כי אין לי עסק בנסתרות, עכ"ז אמינא ולא מסתפינא כי כנגד גדולת

תורתו של הרש"ש ז"ל בנגלה ויותר ויותר בנסתר, מי הוא זה ואיזהו אשר יחלוק עליו אם לא שימצא עזר כנגדו מדברי הזוה"ק והאר"י ז"ל, הא לאו הכי להרה"ג הרש"ש שמעינן שהוא בקי טפ"י.

אתה הראת לדעת שגם החיד"א, ורבי משה חיים, ומהר"ח פלאג"י, והשד"חמד, והבא"ח הבינו שאפשר לחלוק על הרש"ש, וכן עשו להלכה ומעשה כמובא. ונראה פשוט שהבינו שאין לרש"ש את אותו תוקף כמו שיש לרבנו האר"י.

וכך גם דעת הבא"ח כמובא בשו"ת רב פעלים (חלק ב סימן ב) וז"ל: "אמנם עכ"ז אנא עבדא מזהיר לאותם המנדדים שינה מעיניהם כל הלילה לתיקון כרת, וכן בליל הושענא רבה וחג השבועות שדרכם לומר ק"ש קודם חצות סמוך לחצות ע"פ סברת רבינו הרש"ש ז"ל, שיהיו נזהרים לאומרה קודם נקודת חצות הראוי להיות ע"פ סברת הרב בית דוד, וכן מי שירצה לדקדק להיות נעור ולא ישן בנקודת חצות, ג"כ צריך לזהר להיות נעור בנקודת חצות ע"פ סברת הרב בית דוד, שהוא שיעור י"ב שעות מזמן שחמה בראש כל אדם". וידוע ששיעור זה הוא חצי שעה עד ארבעים דקות לפני זמן שיטת הרש"ש.

וכן כתב בספרו בן איש חי (שנה א' וישלח אות ד') וז"ל: "והמדקדק על עצמו להיות ניעור בנקודת חצות, יזהר גם לפי סברת בית דוד ז"ל, וכן המדקדק בעונה אחר חצות, די לנו ללכת אחר סברת בית דוד ז"ל וכו'. ומכאן רואים להדיא שאפילו שוודאי הרב בא"ח סמך ופסק כדעת הרש"ש לגבי זמן חצות לילה, עכ"ז עדיין הורה לחשוש לסברת הרב בית דוד כשירצה להיות ניעור בחצות ועוד יותר, שיכול לסמוך עליו לגבי זמן עונה, מפני שאין זו דעת רבנו האר"י ז"ל באותה קנה מידה. ועוד שאם הרב בן איש חי חשש לשיטת הבית דוד כמובא, פשוט שהיה חושש גם לשיטה הזאת שהבאנו שמבוססת על ראיות ולהקת אחרונים שכך פסקו להלכה ולמעשה. ועיין מה שכתב בספרו מקבציאל (ש"א נח סעיף ח) וז"ל: "וידוע שכל מה שאפשר לתקן הדבר שלא יהיה בה מחלוקת עבדינן ובפרט בקיום מצוה עשה".

וכן כתב בכף החיים (סי' קנח אות כה) וז"ל: "ועל כן יש חסידים הנזהרים ללכת אחרי דברי המחמיר אף על גב דלפום דינא הוא מותר וכל איש כפי גבורתו וכל אשר נשמתו זכה ביותר תאוה נפשו לעשות חומרות

וחסידות ביותר, וכל אשר אין נשמתו מתוקנת כל כך תאוה נפשו לילך אחר הקולות, וסימניך בתר עניא אזלא עניותא, ובזה יוכל האדם להבחין את עצמו כמו שכתבו בעלי המוסר.

והיחיד ומיוחד שעליו אין לחלוק או לומר לעשות סב"ל כנגדו, הוא רבנו האר"י ז"ל, כמובא בספר מראית העין לחיד"א (דף קל"ב ע"ג) שכתב: "כבר נודע תוקף קדושתו וחסידותו (של רבנו האר"י), ומאחר דהוא לא היה חושש מי יחוש יותר ממנו דרוח אלהין קדישין ביה". וכן כתב במחזיק ברכה (יו"ד סי' ס"ו ס"ק ט) וז"ל: "ובהגלות נגלות אמרי קודש רבנו האר"י זצ"ל אין לחוש לחומרא הנזכרת".

וכתב רבנו יוסף חיים בשו"ת בתורה לשמה (סי' ריב) וז"ל: "וזה רוצה לעשות עצמו חסיד יותר ממרן האר"י ודאי לא נכון לעשות כן". ובעוד יוסף חי (תולדות סעיף ז) כתב: "שאפילו אם כל הפוסקים החמירו ורבינו האר"י מיקל אין אנו חוששים להחמיר כלל".

וכן כתב בספר אור לציון (חלק ב במבוא ענף ה בכללי הפסיקה), שדברי רבנו האר"י הם ודאי גמור ואין אומרים ספר ברכות להקל נגדו, ואף במקום שיש מחלוקת בין מרן להאר"י ז"ל נקטינן כדברי האר"י ז"ל, ועיין בהערה 10.

• הערות וביאורים •

מזו. "והנה לאחר שנתבאר לעיל קבלת פסקי מרן, יש להוסיף שלגבי דברי האריז"ל אין הדבר כן, אלא נוהגים כדבריו כאילו הם ודאי גמור. ולכן קי"ל שלא אומרים ספק ברכות להקל נגד דברי האריז"ל, וכמ"ש החיד"א בשו"ת ברכה (או"ח סי' תכ"א) וכן כתב בשו"ת רב פעלים (חלק ד' סי' ח) ואף במקום שיש מחלוקת בין מרן להאריז"ל, נקטינן כדברי האריז"ל, וכמ"ש החיד"א בברכ"י (בסי' מ"ו אות י"א) לענין ברכת הנותן ליעף כח, וראה גם בשו"ת ברכה (בסי' תכ"א אות א') ע"ש. וכן כתב רבנו יוסף חיים בשו"ת רב פעלים (ח"ד סימן ח'), כי נגד דברי רבינו האר"י שדבריו הם ברוה"ק ע"פ אליהו זכור לטוב אין הולכין בתר מרן ז"ל. ע"ש. וראה גם בספר ארץ חיים (או"ח סי' מ"ו סעיף ח) שכתב שמנהג ארץ ישראל ללכת אחר הכרעת רבינו האריז"ל אפילו נגד פסק מרן ז"ל, ע"ש. וראה עוד בכה"ח (סי' כ"ה אות ע"ה) ע"ש וכו'. אולם נראה דהיינו דוקא בדבר המפורש בדברי האריז"ל, אבל דבר הנרמז או המובן מדבריו, אין לקבוע הדברים כודאי, כיון שיש מקום לפרש את דבריו באופן אחר, ואפילו אם אנחנו לא יכולים לפרש, אולי יבוא אחר ויפרש, ויש לילך אחר דברים מעין אלו כפי מה שאנו נוהגים בדברי מרן, דאזלינן בתר דבריו כאילו הם שיטת רוב הפוסקים, ויש לפסוק כדבריו, אך כיון שאין זה בתורת ודאי, שהרי מיעוט פעמים אין הפירוש כן, אמרינן בהם ספק ברכות להקל וכדומה, ולכן אעפ"י שברב פעלים שם כתב שמדברי האריז"ל משמע שזמן ברכות השחר כל היום, ולכן רצה לומר שמברכים

עוד ראה גם ראה מה שכתב לחלק ברב פעלים (חלק ג סוד ישרים סימן ד) לגבי גילוי אליהו של הרש"ש לבין גילוי אליהו של רבנו האר"י ז"ל: "ואשר שאלת ששמעת שהיה לרבינו הרש"ש ז"ל גילוי אליהו זכור לטוב, ובקשת להגיד לך השערת שכלי בדבר זה איך הוא, דע כי יש הזהרה לנו מדברי קבלה אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו, על כן אין לנו לדבר באנשים גדולים ועצומים בהשערת השכל שלנו, ורק רשאי אני להגיד לך דבר אחד בגילוי אליהו זכור לטוב, דודאי בענין שיזכה האדם לדבר עמו פנים בפנים כמו שהיה לרבינו האר"י ז"ל, דבר זה קשה המציאות אפילו בדורות הראשונים וכל שכן בדורות האחרונים, ברם בזאת אפשר להאמין שיהיה גילוי אליהו זכור לטוב בהשכל של הצדיק, דהיינו יתלבש ניצוץ מן אליהו זכור לטוב בעין השכל של הצדיק ויורה לו האמת, והצדיק אינו מרגיש בגילוי אליהו זכור לטוב בשכלו, אלא חושב שהוא משיג האמת בשכלו, ובאמת אינו כן אלא הוא משיג הדבר על ידי התלבשות ניצוץ מן אליהו זכור לטוב בשכלו. ודבר זה נזכר בדברי מהרח"ו ז"ל בהקדמתו לשער ההקדמות שכתב וזה לשונו, גם נזכר בהקדמת התיקונים בכתיבת יד וזה לשונו, ואנת אליהו עתיד לאתגלייא בסוף יומי, ואית מאן דעתיד לאתגלייא אפין באפין ואית מאן דעתיד לאתגלייא ליה בטמירו בעין השכל דיליה וכו', עד כאן דבריו, עיין שם. על כן חשבתי דרכי לומר כי אצל רבינו הרש"ש ז"ל היה גילוי אליהו זכור לטוב בטמירו בעין השכל דיליה, ועל ידו השיג הכללים בחכמה היוצאים ומוכרחים מדברי רבינו האר"י ז"ל עצמו שעליהם בנה כל הבנין שלו שבנה בנהר שלום ובסידור, ולפי זה מה שכתב בתיקונים הנזכרים לעיל אית מאן דעתיד לאתגלייא ליה אפין באפין, היינו כמו גילוי אליהו זכור לטוב לרבינו האר"י ז"ל, ומה שכתב ואית מאן דעתיד לאתגלייא ליה בטמירו בעין השכל היינו כמו גילוי שנגלה לרבינו הרש"ש ז"ל וא"ש את"ם. וה' יתברך ברחמיו יאיר עינינו באור תורתו אמן כן יהי רצון".

אתה הראת לדעת שאצל הרש"ש היה הגילוי אליהו בעין השכל ועל ידו השיג את הכללים בחכמת הקבלה, מה שאין כן אצל רבנו האר"י שזכה לגילוי אליהו פנים אל פנים שזה דרגה הרבה יותר גבוהה, וממילא דבריו הם הרבה יותר מבוררים ומזוככים, ולכן כתבו שדבריו הם ודאי גמור ואין לחלוק על דבריו.

• הערות וביאורים •

עליהם כל היום, מ"מ נראה שכיון שאינו אלא מובן מדברי האריז"ל, הדרינן לכללא דספק ברכות להקל, וכמו שיחבאר באורך להלן. עכ"ל.

ביאור החתם סופר בדין גילוי אליהו

והנה כתב החתם סופר (שו"ת חתם סופר חלק ו סימן צח) לבאר החילוק בין גלוי אליהו כשמתגלה בגופו שאז הלכה כמותו והרי הוא כאחד מגדולי חכמי ישראל, לבין גילוי אליהו כמלאך שאז אינו חייב במצוות שהרי הוא כמלאך וז"ל:

"אבל האמת יורה דרכו כי מעולם לא עלה אליהו בגופו למעלה מיו"ד טפחים אך נפרדה נשמתו מגופו שם והנשמה עולה ומשמש למעלה בין מלאכי שרת וגופו נתדקדק ושורה בגן עדן התחתון בעוה"ז, וביום הבשורה במהרה בימינו תתלבש נשמתו בגוף הקדוש הלז ואז הוא ככל אדם מחכמי ונביאי ישראל והוא מוסמך מרבו אחיה השילוני או ממרע"ה אם הוא פנחס והוא יסמוך את חכמי ישראל ואז יש לו דין ככל בני ישראל, וכן בכל פעם שמתגלה ומתראה בעוה"ז מלובש בגופו הזך אך כשמתגלה בנשמתו כמו ביום המילה אז איננו מחויב במצוות במתים חפשי כתיב ועוד שיורד ממטה למעלה לא שייך שם תחומין, וכשמתגלה על אופן זה הרי הוא מלאך אעפ"י שלומד תורה ומגלה דינים אין לקבוע הלכה עפ"י דבריו דה"ל רק כמו חלום ורוח נבואה ואין משגיחין בבת קול, אך כשמתגלה בלבוש גופו הרי הוא מגדולי חכמי ישראל ותשבי יתרץ קושיות ואיבעיות ואלי תשמעון כי מי כמוהו מורה". עכ"ל.

ועל פי זה אפשר לומר שזה החילוק בין גילוי אליהו שהיה להאר"י ז"ל שהלכה כמותו בין להקל ובין להחמיר, שהרי זכה לגילוי אליהו פנים בפנים בגוף כאחד מגדולי ישראל, מה שאין כן הבאים אחריו שזכו לבחינת גילוי בדמות מלאך שאין חיוב שהלכה כמותם וכמתבאר מדברי הבא"ח לעילמ"ח.

הערות וביאורים

מח. וכן כתב בספר אהבת שלום (עמ' קמה והלאה). וראה עוד בספר אהבת שלום (עמ' קפד) שהרש"ש חזר בו בסדר הכוונה בשנת השמיטה ממה שכתב בנהר שלום (דף י"ג ע"ג) כמו שהעיד הרב הגדול חק"ל מוהר"ר יום טוב אלגאזי ז"ל. ועוד (בעמ' רג), שסידורי הרש"ש נתחברו במשך שנים רבות בכמה מהדורות ומהדורא בתרא תכריע (ובעמוד רט) במשך כל ימי חייו היה הרש"ש מתקן מוסיף ומוחק בסידורו עד שהגיע למסקנתו במהדורא בתרא כן דעת הרה"ק היר"א.

מהרש"ו הוא גלגול האר"י ז"ל

וידועים דברי ספר שער הגלגולים (הקדמה לט') וז"ל: סיפר לי הרב יצחק הכהן ז"ל כי בעת פטירת מורי ז"ל כשיצאתי מאצלו נכנס הוא אצלו, ויבכה לפניו ויאמר, וכי זו היא התקוה שהיינו כולנו מתאווים בחיך לראות טובה ותורה וחכמה גדולה בעולם וכו' ויאמר תאמר לחברים משמי שמהיום והלאה לא יתעסקו כלל בחכמה זו שלמדתיים וכו' ואמנם הרח"ו לבדו יעסוק בה לבדו בלחישה בסתר. ויאמר וכי חס ושלום אין עוד תקוה לנו, ויאמר אם תזכו אני אבוא אליכם ואלמדכם ויאמר לו איך תבוא ותלמדנו אחר שאתה נפטר מהעולם הזה, ויאמר **לך אין לך עסק בנסתרות איך תהיה ביאתי לכם בחלום אם בהקיץ אם במראה** ותיכף אמר לו קום צא מהר מזה כי אתה כהן והגיע זמני כי אין פנאי להאריך בשום דבר, ויצא מהר, וטרם שיצא ממפתן הבית פתח פיו ויצאה נשמתו בנשיקה זלה"ה עכ"ל.

ואוסיף נוסחה נוספת ומאלפת למעשה זה מהספר החשוב דברי יוסף רבי יוסף סמברי מחכמי מצרים מלפני שלוש מאות חמשים שנה (עמ' קצט') וז"ל: "ויהי בחוליו בירך לחברים כל אחד נוסח ברכה הראויה לו כפי ניצוץ נשמתו. והרח"ו לא היה שם עמהם בשעת הברכה, כי היה הולך עם הנשים ועם החכמים מבית הכנסת לבית הכנסת להתפלל על הרב. והרב שאל לחברים אנה הלך הרח"ו, שאני צריך לברכו ככם ולסמוך את ידי עליו, כי מה שהוא עושה עכשיו לא בשביל זה יכול לבטל הגזירה, כי היא גזירה שיש עמה שבועה, שאי איפשר לבטלה, לכן שלחו אחריו, וכן עשו החברים. ובבאו לפני הרב ז"ל אמר לו **צר לי עליך בני חיים איך אתפרש ממך, אבל מה אעשה כי אין שלטון ביום המות, ועתה בני שב לפני ושאל מה שתמצא ממני קודם הסתלקותי** שמה שתחרט אחר כך למה לא שאלת כל הספיקות שיש לך וכל אשר אתה מתקשה בו עכשיו. התיאש מלהתפלל עלי כי אז לא יועיל שום דבר, אז החזיק בו ונשקו וברכו ברכה מיוחדת לניצוץ נשמתו וצוה לחברים שישבו לפניו והוא ישב על המטה, ויצום לאמור הזהרו שיהיה שלום ביניכם מכאן ואילך ונהגו כבוד זה בזה ואם תזכו אבא בגלגול אחר ללמוד עמכם ואגלה לכם רזין מה שלא ניתן רשות לגלות אותם עכשיו והזהרו בכבוד הרח"ו כי תורת חיים בקרבו וממנו תצא תורה לישראל כי **עבד נאמן הוא לי**, ופתח פיו ודרש להם סודות ורזין ובאמצע הדרוש פתח עיניו ונסתכל בכותלי הבית ואמר, חברי, מה טוב ומה נעים היום הזה אשר הבית הזה מלא אשר אין מקום להניח אפילו גרגיר חטה וכל המתבינות אשר ברקיע ננעלו והצדיקים באו לכאן ומלאכי השרת אין מספר ומלכם

בראשם ללוות נשמתי עד מקומה הראוי וכו' עכ"ל. וידוע שממעשה זה דיקן הגר"ח פלאג"י (שו"ת לב חיים ח"ב סי' צה' ובספרו תוכחת חיים פרשת תצוה) והרב השד"ה (ישב רוחו דף ד') ומהר"א פירירא (אפר יצחק המובא בסוף ספרו תולדות אהרן ומשה) ועוד שהרש"ש הקדוש הוא גלגול או עיבור האר"י ז"ל ומכאן יש שרצו לחדש דעה שאין לחלוק על הרש"ש בדיוק כמו שאין לחלוק על האר"י. אך ראה לעיל דברי הרב חיד"א ודברי הגר"ח פלאג"י ורבנו יוסף חיים שיש בכמה מקומות שסברו אחרת להלכה ולמעשה.

ועוד אוסיף ואומר, שידוע גדולתו ותפירתו של המקובל האלקי רבי **שמואל ויטאל** זיע"א וכמבואר שזכה מהרש"ו לצקת מים על יד אביו הקדוש מהרח"ו עשרים שנה ועוד שזכה שהיה גלגול נשמת רבינו האר"י ז"ל כמובא בספר החזיונות (עמוד רכג) וז"ל: "י"ד לאדר א' ראה רבי פֶּלֶב בחלום את בני שמואל שהיה לו זקן ארוך ואדום והיה תמה בעצמו, ואמרתי לו הנה בני זה הוא גלגול מורי ז"ל האשכנזי, ונתגלגל עתה בו כדי שאלמד לו חכמה זו לשלם לו מה שהוא לימדני", ואעפ"כ לא שמענו ולא ראינו שנמנעו או אסרו מלחלוק על מהרש"ו בכמה נושאים בהלכה ובקבלה על אף שהיה גלגול האר"י ז"ל שהוא מי שזכה להפיץ לראשונה את תורת האר"י המדויקת מכתובת יד אביו הרח"ו לעם ישראל.

ואביא שלש דוגמאות, בבחינת חטה אחת פוטרת כל הכרי.

א. לדעת רבי שמואל ויטאל יש לומר בברכות השחר - "ה'מלביש ערומים" בתוספת אות ה', ומעיד שכך קיבל מאביו מהרח"ו (בסידור חמדת ישראל עמ' ט).

ב. על מה שנהגו לומר בכל מוצאי שבת סדר האלפא ביתא של אשרי תמימי דרך וכו' קודם תפלת ערבית, כתב מהרש"ו: "לא היה מורי ז"ל (האר"י והרח"ו) נוהג לאומרה ולא לאותם המזמורים וכו', ונלע"ד שמואל שאין הפסד לאומרם, האמנם כונת הרב ז"ל היא לומר שאין בהם שום כוונה ותועלת אל הנשמה במוצאי שבת" עכ"ל. (חמדת ישראל חלק שבת ומועדים עמ' ג).

ג. בנוסח ברכת חונן הדעת בשער הכוונות (דרוש ו' בהגהות ובאורים אות יא עמ' לו ע"א) כתב מהרש"ו שיש לחתום "חכמה בינה דעה והשכל", ולא מצינו שהסכימו איתו רוב המקובלים כמובא בסידורים.

ואעפ"כ לא ראינו שהנגררים אחר מהרח"ו ומהרש"ו אומרים המלביש ערומים בתוספת אות ה', או חותמים בברכת חונן הדעת כדעת המהרש"ו, ומאידך רואים שמקפידים מאוד שלא לומר האלפא ביתא במוצאי שבת כדעת רבנו המהרח"ו. אתה הראת לדעת, שכך הבינו רוב מנין ורוב

בנין של גדולי המקובלים והפוסקים שאך ורק על האר"י ז"ל אין לחלוק, אבל אין זה נוגע רק אליו עצמו ולא לזולתו. והדברים מובנים וברורים וודאי שאין לחלוק על גדולתו ותוקף גבורתו של שר בית הזוהר והקבלה הרה"ק המקובל האלוקי רבי שלום שרעבי זלה"ה. ומי יתן ונזכה להיות עפר הנרמס תחת כפות רגליו הקדושות וראה בספרים הנפלאים "אהבת שלום" וספר "ייראוך עם שמש" עוצם גדולת קדושתו וגבורתו של אותו צדיק. ובאמת אומר אל מחבבי ואוהבי תורת הרש"ש שגם אני נמנה עמהם, "אל נא אחי תרעו" לחשוב חלילה וחס שיש בכוונתי או כוחי חלילה להרהר אחרי דברי מורנו הרש"ש, אלא רק לברר דבר ה' זו הלכה באמת ודי בזה. ושוב אוסיף שפשוט וברור שהנהוג כדעת הקדוש הרש"ש יש ויש לו על מה לסמוך לכתחילה והוא אילן גדול חזק ונפלא לסמוך עליו.

• אזהרת הרש"ש לברך ברכות השחר מיד בחצות לילה •

עוד מצינו על דברי הרש"ש בנהר שלום (דף כ ע"א) שכתב לברך ברכות השחר בחצות לילה דווקא וז"ל: "ויברך ברכות השחר ... וזמנם מחצות הלילה ואילך וצריך להזהר לאומרם כולם בקומו בחצות הלילה כדי להחזיר המוחין שנסתלקו קודם חצות ... ואם לא יאמר אותם כולם בקומו בחצות מונע המשכת השפע והמוחין לפרצופים העליונים וגורם להשאיר אחיזת הקליפות במקומות עליונים ובנרנח"י שלו ובחוששים שלו נשאר התפשטות הקליפות והוא משתמש בהם עם אחיזת הקליפות שבהם וילכו בלא כח בעת ובזמן שהיה לו כח להפרידם ולבטלם והיא סיבה לכמה רעות ח"ו לכן ראוי להזהר לאומרם כולם בקומו בחצות ואפילו שהוא רוצה לישן אח"כ אין בכך כלום והוה ליה כישן ביום". עכ"ל. (בדילוג).

ונכדו לעומתו הרא"ש שרעבי זצ"ל בספרו **דברי שלום** (דף ס"ז ע"ג) כתב על עצמו שהיה זמן ששינה מנהגו מלברך ברכת השחר מיד בחצות לילה אלא היה מניחם לבוקר, וז"ל: "ומה ששמע כת"ר דמנהגי הוא שלא לברך ברכות השחר עד אחר הקימה, האמת דכך היה מנהגי, אבל לא היה ח"ו לעשות הפך הרמ"ז ז"ל, אלא כונתי לשמים, דיען דפעמים כשהייתי מסדר הברכות בחצות הייתי שוכח והייתי אומר ברכות התורה, ולפעמים כשהייתי מניחם לבוקר הייתי שוכח מלאומרם, וכדי שלא נכשל בעון ברכה לבטלה, גמתי בדעתי להניח כל הברכות עד הבוקר. אך עתה אני מסדרם בחצות, והקב"ה יעזור לי לקיים מילי דאבות". עכ"ל.

ומכאן נלמד שאין איסור לחוש לשיטה עיקרית, שהרי להדיא מצינו מעשה רב מנכד הרש"ש שעמד מלברך ברכות השחר עד הבוקר כדי שלא יכשל בעון ברכה לבטלה, ולא רמז וחשש מהפגם שכתב הרש"ש, במקום שהבין שיכול להגרם מזה חשש ברכה לבטלה^מ.

ועוד ראייה מביא הרב דברי שלום שם וז"ל: "ואנכי הרואה שדברי הרב הקדוש מהרח"ו ז"ל מסייע ליה ממ"ש מנהגי הרב הקדוש האר"י ז"ל בסדר העונה דאחר כך היה קורא קריאת שמע ושוכב ולא השמיענו דהיה מברך ברכות השחר שהוא חידוש גדול והוא כמ"ש מהרח"ו ז"ל בריש שער הכוונות ... ומכאן עוד ראייה ממרן האר"י ז"ל שבלילות העונה אחר כך היה קורא ק"ש ושוכב לישון ולא בירך ברכות השחר עד שקם שוב פעם שנייה", עכ"ל. (בדילוג).

ושמעתי עצה נאה מהרה"ח המקובל הרב שמואל עהרנפלד הי"ו למי שלא רוצה לעבור על אזהרת הרש"ש הקדוש שציווה לברך

• הערות וביאורים •

מט. יען דכוונתו לשמים להינצל מברכות לבטלה, ואין במעשהו זה לעשות היפך זקנו אלא פשוט כמו שכתב שכוונתו לשמים, וזאת על פי כל מה שהתגלה לעניינו מהשיטה הראשונה שהיא שיטה המבוססת על סברות חזקות שאין להשיב עליהם כלאחר יד ועוד על להקת גדולי האחרונים בקבלה ובפשט וראיות מהזוהר הקדוש וכתבי מרן האר"י ז"ל ומהרח"ו כמובא לעיל וכן פסק האור לציון (חלק ב' עמוד מא) וז"ל: ברכות השחר אפשר לאומרם מחצות הלילה ואפילו לא ישן עדין ומכל מקום אם חושש שכשיקום בבוקר ישכח שכבר בירך יברך ברכות השחר כשיקום משנתו עכ"ל. ופשוט.

ואוסיף ואומר שכידוע אין לברך ברכות אלא בגוף נקי כמובא בבא"ח (ש"א דרוש פרשת ויצא) וז"ל: אדם צריך להיות נקי מבפנים כבחוז, שנאמר וכל קרבי את שם קדשו, שלא יהיה בקרביו טנופת, לכן קודם שיתפלל וקודם אכילה ושתייה, שהוא צריך לברך, יעשה צרכיו וכו'. עכ"ל. וכל נבון לחש יבין, שאפילו אם הגיע זמן חצות לילה לדעת הרש"ש ויש לאדם צורך לנקביו, לא נאמר חלילה שאין ברירה שאם לא יברך יגרם פגם וכו', אלא ודאי ילך ויפנה אפילו כמה פעמים רק שיברך בקדושה וטהרה. והוא הדין לנידוננו כאן, שאם מחכה לשם שמים מחשש ספק ברכה לבטלה, על אף שעדיין לא הגיע זמן חצות לילה ומחכה לברך הברכות בזמן שלכולי עלמא הגיע זמן חצות לילה, אין בזה שום פגם, אלא רק אם יש בידו לברך ברכות השחר כתקנן ויושב בטל וסתם לא מברך, אז יש חשש לפגם כדברי הרש"ש.

דייקא מיד כשמגיע זמן חצות לילה לעשות תנאי שבאמת הוא מקבל עליו את אזהרת וקפידת הרש"ש הקדוש לברך ברכות השחר מיד כשמגיע זמן חצות לילה, אבל בזמן חצות לילה יסבור כשיטה אחרת משיטת הרש"ש, ובאמת כך נראה לומר שאין קפידת הרש"ש על בני ישראל קדושים שהולכים בשיטה אחרת משיטתו שהרי כמו בכל סוגיא בהלכה אלו ואלו דברי אלוקים חיים, ולא עלה על דעתו להכריח למי שמנהג אחר בידו ממוריו ורבותיו לשנות פסקו ומנהגו אלא שמיד שיגיע זמן חצות לילה לכל אחד ע"פ מנהג רבותיו אזי יברך סמוך ככל האפשר לזמן חצות לילה דילה, ולא יתמהמה לחינם מחמת הפגם שמתהווה מאיחור ברכות השחר בזמנם הראוי כמובא לעיל בדברי קודשו באריכות.

שיטה שלישית שעה קבועה בשעות ההסכמות

והנה מלבד שני הדעות העיקריות המובאות לעיל ישנה עוד שיטה שלישית שזמן חצות לילה בארץ הקודש הוא תמיד בשעה שתיים עשרה שלושים ושבע וחצי בלילה בזמן שעון קיץ שעות שוות ולא משתנות כל הקיץ, ובשעון חורף יבוא חצות בשעה אחת עשרה שלושים ושבע וחצי גם שעות שוות ולא משתנות כל השעון חורף, וכך פסקו הלכה ולמעשה תוספות הרא"ש (ברכות ג'), תרומת הדשן (סי' קכ"א וקס"ז, הובא בבית יוסף), פני יהושע (ברכות מהדו"ב דף ג'), ש"ך יו"ד (סי' קפ"ד ס"ק ד'), וכדעה זו נקט היעב"ץ במור וקציעה (או"ח סי' א' וסי' תמ"ג), וכן פסק מוהרצ"ה מזידיטשוב בספרו סור מרע (דף יב ע"א), וכן דעת תלמידו מוהרי"א מקאמרנא (שולחן הטהור סי' א' ס"ד וסי' נ"ח סק"א).

ואביא את דברי הרב יעב"ץ בספרו מור וקציעה (סי' א') שמבאר שיטה זאת מהחל ועד כלה וז"ל: "ולענין קימת חצות לילה אימת. במקום ובזמן שאין יום ולילה שוין, דבר פשוט הוא שאין החצות זו ממקומו האמיתי לעולם, שהוא בנקודה המחלקת היום והלילה לחצאין שוין, וכמו שהארכתי בספר לחם שמים בס"ד, יע"ש פ"ק דברכות מ"ב. וביארתי טעות הספר קטן שערי ציון, בהבנת כונת ספר הזהר (ויקהל קצה, ע"ב) בענין זה, שחושב שש שעות מתחלת הלילה לעולם, עד חצות. שנמצא חצות לילה של ספר הזהר פעמים לפני חצות האמיתי, ופעמים לאחריו. ופירשתי דברי ספר הזהר, שחושב לעולם י"ב (שעות) שוות ללילה וכן ליום, ומה שמעדיף היום לפעמים, נחשב ללילה שלפניו ואחריו בשוה, וכן כשמעדיף הלילה, המותר נחשב לימים שלפניו ואחריו בשוה, באופן שיי"ב שעות אמצעיות בלבד הן נקראות יום וכן לילה

לענין זה, והחצות עומד לעולם במקומו האמיתי, בנקודה המחלקת לחצאין שוין, היום או הלילה. וכ"מ בהדיא בעירובין (נו, א) שאין התלמוד חושב לעולם יותר מי"ב שעות ליום, וכן ללילה, ובזה סרה תמיהת ר"י בתו' שם, כמ"ש בחידושי שם בס"ד. ודחיתי גם דעת הר"מ ז"ל בענין שעות זמניות שהיא סברת עצמו, לא קבלה מרבתי, שכן אין אחד מפוסקי הלכות שלפניו זכר את זאת, ואין לה על מה להשען, ויתבאר עוד בחבורנו זה בעזה"י במקומו בהל' ק"ש ותפלה, ולענין ביעור חמץ וזולת יע"ש.

וכן יש להוכיח עוד מן הגמרא (ברכות ג, ב) דרמינן קראי אהדדי, דכתיב חצות לילה אקום, וכתיב קדמו עיני אשמורות, ודחיק תלמודא לשנויי בכמה גווני, ואם איתא דיש שעות גדולות וקטנות, והכל לפי זמני השנה, לישני דעדיפא, ונימא האי קרא דכתיב חצות לילה אקום, אינו סותר למ"ש קדמו עיני אשמורות, אלא הא בלילות שוות, ואידך בלילות ארוכות, דאיכא שני משמרות, במחציתו של לילה, ולעולם בחצות האמיתי היה קם, ויתקיימו שני מקראות הללו בידינו יפה באופן אחד, ומשום דאין מדת לילה שוה בכל זמן, הלכך נקט תרי גווני. אלא על כרחך פסיקא ליה לתלמודא, שאין מדת לילה אלא י"ב שעות שוות לעולם. ומכאן תשובה מוצאת ג"כ לדעת שערי ציון הנ"ל, דאי איתא דמתחלת הלילה מנינן שיתא שעי, ובתר הכי מיקרי חצות, א"כ לא הוה צריך תלמודא לדחוקי בשינויא דקראי דדוד, דאי הכי הא ודאי משכחת לה זימנין דליכא אלא אשמורה אחת אחר חצות, וזמנין תרי, אלא ודאי כדאמרן.

ולא תקשה עלי מהא דפריך תלמודא (ברכות ג, א) מאי (קסבר) [קחשיב] ר"א, אי תחלת משמרות קחשיב, תחלת משמרה ראשונה סימנא למה לי אורתא היא, והא לדידי אליבא דזוהר, זמנין יממא, זמנין ליליא. וכן תקשי נמי דקאמר תו, ואי סוף משמרות קחשיב, סוף משמרה אחרונה סימנא למה לי יממא הוא, והא זמנין טובא דלא הוי יממא, וזמנין משיך כמה שעות על היום (וקושיא זו גם לדברי ספר קטן הנ"ל במקומה עומדת, וסותרת דעתו ודאי).

וכמדומה שעל זאת נשען גם הר"מ בסברתו דשעות זמניות שחדש והוסיף משה מדעתו, מדחזי לתלמודא דמקשי הכי בפשיטות וקחשיב תחלת לילה וסוף לילה ממש, ללילה של תורה ג"כ.

וכן יש לסייעו עוד לכאורה, מדדייק תלמודא מאי קסבר ר"א, אי קסבר שלש משמרות הוי הלילה, נימא עד ד' שעות כו', הא קמן דפשיטא ליה לתלמודא דחשבינן שעות זמניות, דהא ודאי אין כל הלילות שוות.

לפום ריהטא מוכחא הך סוגיא כדעת הר"מ. איברא לכי מעיינינן בה ודאי ליתא. אלא הכי הוא עיקרא דמילתא, אשמורה ודאי אינו אלא חלק זמני מהלילה, אם שלישו או רביעו בין גדול בין קטן. והיינו דקשיא ליה לבעל הסוגיא, מיכדי כל שיעורי דרבנן שוין הן, ולא נתנו דבריהם לשיעורין חלוקין, לשער בשיעור בלתי שוה, ומשתנה לפי העת והזמן המתחלף בשיעורו וכמותו, ופשיטא ליה משום הכי נקט תנא בכל דוכתא שיעור שעות שהן ודאי שוות, וליכא למטעי בהו, א"כ הכא נמי הוה ליה למיהב שיעורא בשעות. ולפום מאי דפסיקא ליה נמי, דאין הלילה יותר מ"ב שעות בשום פעם, וגם לא פחותה מהן בשום זמן, אלא מדת הלילה ומדת היומם שוין הן לעולם, כמו שבארנו. להכי מיבעי ליה למנקט מילתא פסיקתא, עד שלש שעות או עד ארבע שעות (כדתנן דכותה גבי ק"ש דשחר) והוה מפרשינן ג' או ד' שעות מהלילה, המתחשבת ששה שעות לפני חצות שלה, וששה לאחריו, כמ"ש כי היכי דלא ליתי למטעי כהשתא דנקט משמרה דמשמע לכאורה חלק מהלילה נערך לפי הזמן, קטן או גדול, מאי דלא מסתבר לגמרי כדאמרן. הא הוא דאיכא דקשיא לבעל הסוגיא, ומשנינן דר"א לא קבעי אלא לאשמעינן מילתא אגב אורחא, דאיכא משמרות ברקיעא, ולא תידוק מידי דליבעי ר"א חלק שלישי או רביע זמני, ולעולם אימא לך שאין המשמרה חלוקה, אלא לפי חלוק י"ב שעות שוות של לילה על הדרך שאמרנו כמה פעמים. ודקא פריך תו מאי קחשיב ר"א אי תחלת משמרות לילה הוא כו', המקשן הוא דקטעי בהכי נמי מטעמא דאמרן, ומסקנא לא סלקא הכי, אלא סוף משמרות קחשיב. וסוף משמרה ודאי כמשמעו. ואצטריך ליה למאן דגני בבית אפל, ולא ידע זמן ק"ש אימת. וליקום וליקרי דקאמר, לא לסיים זמנו של ק"ש בדיוק הוא, אלא להזמין עצמו לכך, כמ"ש תו'. אבל לעולם פעמים הוא לילה, ופעמים כבר הוא יום. כך צריך לפרשה לסוגיא זו על כרחנו. וכך חובתנו כך יפה לנו, כדי שלא לדחות דברים מבוארים מעצמן בכמה מקומות שאינן סובלים כלל דעת הר"מ. והשתא דעת הזוהר סלקא לן שפיר, לפום מאי דפרישנא ליה. ומאן דמפרשה לן אליבא דספר קטן הנ"ל, מובילנא מאניה לבי מצות"א, וקמצווחי עלה בבית מדרשא. ותו לא מידי.

אבל מ"מ כבר אמרנו שאין חובה מוחלטת, ענין תקון חצות על הכל. אלא הכל לפי מה שהוא אדם. ואם הוא חלוש שאינו יכול לשמור עת ולכוין שעת חצות לילה, ודאי לא עדיף מהא דאמר רב נחמן לדרו עבדיה מפסוקא קמא ואילך לא תצערן (ברכות יג, ב) **אך יתפלל מ"מ ויתחנן ידאג**

ויתאונן, על החורבן והגלות בכל לילה בטרם ילך לשכב ולישן. ורחמנא לבא בעי". עכ"ל.

והנה לך דברי האדמו"ר מקאמרנא בספרו שלחן הטהור (סי' נח) וז"ל: זמן ק"ש משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת, ברחוק ארבע אמות וכירנו, ונמשך זמנו עד שלש שעות בשעות היום זיגער נאן (9) שלש שעות שוות קודם חצות היום בין בקיץ ובין בחורף עכ"ל. ובזר זהב (אות א') וז"ל: עד שלש שעות: שעות שוות כן הוא בזהר כמו שהארץ הגאון רבינו יעקב יעב"ץ בסתירת דברי הרמב"ם שאין שיטה בש"ס המדברת בענין השעות עולה יפה לשיטת הרמב"ם הן בענין טעות העדים שתי שעות, והן בכ"מ ע"ש שהארץ בספר לחם שמים, ואין זה אלא כאב לב לשער בכל יום השעות, ובפרט שכבר פסק הזוהר כך ומבואר בתשובת משאת בנימין, אם יהיו כל חכמי ישראל שאחר סתימת הש"ס בכף אחת והזהר בכף שניה מכריע את כולם, שהזהר הקדוש תנא לא יכריע דעת פוסק אחד זה אינו מתקבל על לב נפש טהורה וכך פסק הגאון בעל סמ"ע, ופני יהושע, והש"ך, והקדוש אור החיים וכו' והוא הלכה פסוקה לא יערער על זה אלא חסר דעת ותבונה ודי בזה עכ"ל. ועיין עוד בשו"ת מנחת אלעזר (חלק א' סי' ט"ו) וז"ל: ומה שכתבתי לעיל דהינו עד זיגער 9, מצוה להזהיר דזהו לפי המורה שעות של המקום שלנו (כמו שהיה מקודם מסודרים המורי שעות איש על מקומו) אבל במדינתנו במקומות שהמורי שעות מסודרים לפי חוק הממשלה אחרי מורי השעות של נתיב הברזל [א"ה הנקרא השעון הארופאי המקובל היום בעולם] על כן צריכין לידע בכל מקום ההפרש שבין הזמן ההוא של המורה שעות החודש הכולל הלז, לזמן של המקום אשר חונה שם כל אחד ואחד, דרך משל במקום שההפרש בשיעור 43 מינוט צריך להיזהר לומר קריאת שמע עד שעה 8 עם 17 מינוטין שזהו שעה 9 באמת, וכן בכל מקום לפי חשבון ההפרש כמובן וזה פשוט אך צריכין להזהיר ההמון שלא יטעו בזה עכ"ל. וראה עוד בספרו נימוקי אורח חיים (סי' תקמ"ט סעיף א').

וראה מה שכתב בסידור היכל הברכה קאמרנא (עמוד א' בהערת הרב העורך) וז"ל: "מן הראוי להעיר דכל הזמנים שרבנו מביא לענין קר"ש ותפילה ושאר הדברים, בירושלים (ווא"י) שהשעון הוא לפי אופק קהיר, יוצא עשרים ושתים וחצי דקות קודם, (ה"ה מעודכן תשפ"ג) ובכל מקום ומקום לפי האופק שלהם". ולפי זה יוצא שחצות לילה בארץ ישראל בשעון החורף הוא תמיד בשעה "אחת עשרה שלושים ושבע וחצי", ובשעון קיץ "שתים עשרה שלושים ושבע וחצי", וכך נוהגים ההולכים לאור הפוסקים הנ"ל להלכה ולמעשה.

ויש מי שרצה להשוות דעה זו עם דעת הרש"ש, אך אין זה אפשרי כלל ועיקר, שדעה זו מבטלת מכל וכל את שיטת השעות הזמניות שעליה נסמך הרש"ש והבאים אחריו שהרי לפי דעתם חצות לילה משתנה כל כמה לילות, אך על פי שיטה זו פוסקים שיש רק שעות שוות וזמן חצות אינו משתנה כל זמן השעון חורף או שעון הקיץ ותו לא מידי.

סיכום להלכה ולמעשה

ידוע שיש בכלל זה של ספק ברכות להקל כמה וכמה תשובות בפוסקים והצד השווה ביניהן שלא הולכים אחר רוב הפוסקים לברך כאשר ישנם שני פוסקים האומרים שלא לברך. **ופשוט שבנושא זה כאשר התברר בפירוש שפירושו וחידושו של הרח"ו על הזהר נכתבו לאור תורת רבו האר"י ז"ל ובטח ובטח שלא ימצא דבר הנוגד דעת רבו**, ועוד ישנם פוסקים רבים שכך פסקו ונהגו להלכה ולמעשה כגון: רבי שמעון לביא בכתם פז, מהרח"ו בפירושו על הזהר, רבי יעקב צמח, רבי מאיר פאפרש, רבי מנחם די לונזאנו, רבי יעקב מלובלין, שערי ציון, מגן אברהם, הרמ"ז, רבי נפתלי כץ, המשנת חסידים, ספר לקט שושנים, המקדש מלך, הוראת שעה, הרב

הערות וביאורים

ג. בספר דמשק אליעזר (עמ' לד) ערך ברכות כתב: "בענין ברכות לא אזלינן בתר רוב פוסקים לברך דאיכא למיחש לספק לא תשא הרב דבר משה (ח"ג סי' טו), ועיין מה שהאריך הרב זכור לאברהם (ח"ג דף כב), והרב חסד לאברהם אלקלעי (סי' חי דף לה ע"ג) כתב דאפילו ביחיד נגד שלשה פוסקים אמרינן ספק ברכות להקל, ולא כהרב אות אמת. ולא מברכים אם איכא שתי פוסקים שלא לברך דחיישינן לספק ברכה אפילו נגד כולי עלמא וכקים לי דממון וגם הרב אהל יצחק במהדורא בתרא (דף א ע"ג) כתב כן דלא אמרינן קים לי וגם ספק ברכות להקל אפילו בשנים לגבי מאה אבל בסברת יחיד לא אמרינן ספק ברכות להקל וכן מהרשד"ם (סי' יז) סבירא ליה לחוש באיסור שבועה כסברת יחיד טהרת המים (ערך ב אות ו) "עכ"ל.

ובחסד לאלפים (סי' קיד ס"ק ט) כתב: "לפי חומר איסור ברכה לבטלה נקוט כללא בידך ספק ברכות להקל וכל מידי דתליא בפלוגתא אפילו אם דעת מרן ורוב הפוסקים סבירא להו לברך חיישינן למיעוטא ושב ואל תעשה עדיף חוץ מאם פשט המנהג לברך הלך אחר המנהג והטוב והישר אם יוכל לתקן כדי לצאת ידי כל הדעות" עכ"ל. וראה עוד בספר ברכת ה' (חלק א פרק ב' אות ד ואות ט) להרה"ג הרב משה לוי באריכות וז"ל: "גם כשיש ספק בברכה מחמת מחלוקת פוסקים שייך הכלל ספק ברכות להקל, ואסור לברך, ואפי' אם דעת רוב הפוסקים לברך צריך לחוש לדעת המיעוט ולא לברך" עכ"ל.

מזבח אדמה, הדגלי אהבה, רבי נחמן, זמרת הארץ, סידור הבעל שם טוב, סידור רבי אשר מרגליות, קול יעקב קאפיל, סידור רבי שבת, סידור רבי אברהם שמשון מראשקוב, סידור האר"י זולקווא, סידור לב שמח, עשרות סידורי האר"י מכת"י, סידור אור השנים, יסוד ושורש העבודה, רב ייב"י, אליה רבה, רבי שלמה חלמא, אבן השם, צח ואדום, אספקלריא המאירה, חמד משה, אהל ברוך, זך ונקי, פתח הדביר, באר היטב, חוות יאיר.

לבין השיטה השניה של הרש"ש, רמ"ק, המהר"א אזולאי, הרב שב יעקב, הרב בית עובד, ברכי יוסף, שערי תשובה, עיקרי הד"ט, מהר"ח פלאגי, הבא"ח, הרב מנחת אהרן, רבי יעקב רקח, המשנ"ב, הכה"ח, הרב אור לציון ועוד.

ואף אם תרצה לומר שיש סתירה בין דברי הרח"ו בפירושו על הזהר כעדות החיד"א והגר"ח פלאגי לבין דברי הרח"ו שהביא הרש"ש בספר התכונה עדין מספק לא יצאנו ובפרט שכנגד דברי הרח"ו בספר התכונה יש לנו חוץ מפירושו בזהר גם מעשה והוראה מגדולי תלמידי תלמידיו כדוגמת רבי יעקב צמח, רבי מאיר פאפרש, השערי ציון תלמיד מהר"ח הכהן ורבי בנימין הלוי ומעוד שהיו סמוכים לזמנו כרבי מנחם די לונזאנו ועוד משאר גדולי הפוסקים והמקובלים שפסקו כשיטה זו להלכה ולמעשה.

במקרה כזה נלע"ד שיש לומר ספק ברכות להקל לשתי הדעות, ויש להמתין מלבד ברכות השחר **עד שיגיע הזמן של חצות לילה לשתי הדעות בבירור ולצאת מכל הספיקות**, ובפרט שכאן מדובר על ח"י ברכות. ומי שבדו לחכות וגם לעשות תיקון חצות בזמן חצות לשתי הדעות תבוא עליו ברכה, ובפרט שאין זה בגדר חולק על הרש"ש כמבואר לעיל כשעושה זאת מחשש ברכה לבטלה. ועיין מה שכתב הבן איש חי בשו"ת רב פעלים (חלק ב אורח חיים סימן ב) לגבי אמירת תיקון חצות חצי שעה אחרי הזמן הראוי^א.

ואם תרצה לדחות דברי גדולי הפוסקים הנ"ל בתשובת "במקום מנהג

• הערות וביאורים •

גא. וז"ל: "אך עכ"ז פה עירינו בגדאד יע"א הולכים בענין זמן תיקון חצות כפי הנץ החמה אחר שתראה על הארץ, ויש בזה הפרש משיעור הרב ב"ד חצי שעה, כי לפ"ד הרב ב"ד נץ החמה הוא שעה קודם שתראה על הארץ, ונמצא לפ"ז בחצות לילה אנתנו אומרים תיקון חצות חצי שעה אחר שיעור הראוי להיות ע"פ סברת הרב ב"ד, ונהגו פה עירנו בכך משום דאין קפידה בזה אם תאחר אמירת תיקון חצות חצי שעה אחר זמנו הראוי". עכ"ל.

אין אומרים סב"ל", אזי ראה דברי החסיד הרב אליעזר פאפו בספרו פלא יועץ (ערך חסידות) לגבי החיוב שיש על האדם לעשות מילי חסידותא על פי הזוהר והאר"י וז"ל:

"ראוי לכל אדם להתנהג בחסידות וכל אשר בכחו לעשות יעשה, שכמו שלענין הממון אוהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה, ט), ואף שיש לו די מחסורו עינו לא תשבע ואין חצי תאותו בידו, על אחת כמה וכמה לעשות נחת רוח ליוצרו ולהרויח שעה אחת של קרת רוח בעולם הבא שהוא יפה מכל חיי העולם הזה. ומאן דסגי בידיה למעבד מלי דחסידותא, והוא נאחז באמרו די לי לעשות החיוב מאי דלא סגי בלאו הכי, חוששני שהוא בכלל מי שלא חס על כבוד קונו שראוי לו שלא בא לעולם (חגיגה יא, ב), שמאחר שהיה יכול לכבד ה' ולעשות נחת רוח ליוצרו בעשותו הנהו מלי דחסידותא והוא לא עשה כך נמצא שאינו חס על כבוד קונו. ועוד בה, שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו, **ואם הוא עושה לפני משורת הדין הקדוש ברוך הוא נכנס עמו לפני ולפנים משורת הדין, ואוי מי יחיה אם הקדוש ברוך הוא ידין אותו על פי הדין. הנה כי כן חיובא רמיא למעבד כל מילי דחסידותא על פי הזהר הקדוש והאר"י ז"ל, כי הוא בונה בשמים עליותיו ועושה נחת רוח ליוצרו.**

והאיש האוהב את ה' אהבה עזה כראוי, לא יכבד עליו שום דבר לעשותו, כי אוהבי ה' באמת יאמרו מי יתן מותנו לעשות נחת רוח ליוצרנו, וכדכתיב (שה"ש א, ג) על כן על מות אהבוך. **ומה גם במילי דתלוי בפלוגתא, אף דפשטה הוראה ונהוג עלמא כדברי המיקל, ראוי ונכון ליראי השם ואוהבי שמו לצאת ידי ספק ולצאת ידי כל הדעות, ולמחש בעי שמא פן ואולי הדין עם המחמיר, וכמשל הרופא שכתבתי לעיל בערך זהירות עין שם. אמנם לא נאמרו כל השעורין הללו אלא למצניעיהן (שבת עו, ב), ואם בכל מילי כתיב (מיכה ו, ח) והצנע לכת עם אלקיך. על אחת כמה וכמה במילי דחסידותא, שלא כל הרוצה ליטול את השם יטול. ויש לך אדם שחושב לעשות מצוה וחסידות ויחננו בחסרות ומחזי כיהרא, ונותן מקום לחטא ולדבר עליו תועה. והכל לפי מה שהוא אדם ולפי המקום ולפי הענין, פעמים שבטולה של תורה זהו קיומה. ומה טוב ומה נעים לקיים מאמר נעים זמירות ישראל אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי (תהלים קא, ב). וזה כלל גדול בכל מילי דחסידות ויראת שמים שבפעם שיוכל לקיים דבר טוב יקיים, והדבר שיוכל לעשות יעשה ואינן מעכבות זו את זו, ובזה יקבל שכר טוב על אשר לא עשה מפני סבה, כאלו עשה".** עכ"ל.

אפשרות לצאת ידי כל השיטות

ויותר מזה אוסיף ואומר, שהרי בזמן שעון קיץ מי שמחכה לזמנה של השיטה הראשונה שהיא שש שעות מצה"כ הרי מרוויח גם את השיטה השניה והשלישית שהבאנו, כי זמן חצות לילה ברוב הקיץ לשיטה הראשונה הוא בסביבות השעה אחת וחצי לפנות בוקר, ולפי שיטת הרש"ש ודעימיה, ושיטת שולחן הטהור ודעימיה, חצות לילה יחול תמיד לפני השעה הנ"ל.

ובזמן שעון חורף, לשיטה הראשונה חצות לילה הכי מוקדם מתחיל בשעה 23:00, והכי מאוחר בשעה 00:20. ולשיטה השניה (הרש"ש) חצות לילה הכי מוקדם יתחיל בשעה 23:22 והכי מאוחר ב- 23:46, ולשיטה השלישית חצות לילה יתחיל תמיד בשעה 23:37 וחצי, ואם יחכה בתחילת החורף עד השעה של זמן השיטה השלישית, ומאמצע החורף עד תחילת זמן שעון קיץ יחכה עד זמן השיטה הראשונה, יזכה בזכיה כזאת שאין ערוך אליה שכל השנה הוא זוכה לברך ברכות השחר ולעשות תיקון חצות לכולי עלמא!

ולגבי אמירת אמירת תיקון חצות, הדבר הרבה יותר קל, כיון שאין ברכות ואפשר בנקל לסמוך על כל אחת מהשיטות, ובפרט שלפי מרן השולחן ערוך יש לבכות על החורבן בכל משמרה, וכן כתב רבנו זלמן בפסקים שבסידורו וז"ל: הגם שהזמן המובחר הוא בחצות האמיתי דוקא (דלא כמ"א) אעפ"כ אין זה לעכב אלא תחלת זמנה היא מתחלת האשמורה התיכונה כמ"ש בזהר פרשת ויקהל שהן שתי שעות לפני חצות האמיתי בקיץ ובחורף וסוף זמנה נמשך עד אור היום למי שלא היה יכול להקדים כמ"ש בפרי עץ חיים ולשומעים יונעם ותבא עליהם ברכת חז"ל שכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה לעתיד דכתיב שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש וגו' עכ"ל. אע"פ שלדעת הרמ"ז אין שום אופן להקדים את אמירת תיקון חצות לפני הזמן הראוי וכו' וראה מה שכתב הרמ"ז באגרותיו (אגרת יא) וז"ל: לכמהו"ר אברהם רוויגו למודונא יע"א וכו'. **האמנם על דבר תיקון חצות אשר שאלת אם תוכל לעשות בימות הקיץ בתחלת הלילה, דע לך הבן יקר כי אין שום אופן לעשות כן, כי אין לנו אלא הסדר הנמסר לנו, וכשמו תיקון חצות כך הוא דוקא מחצות ואילך ולא קודם, כנזכר בזהר בכמה מקומות ובפרט בפרשת ויקהל (דף קצ"ה ע"ב) ע"ש ותשכיל אמיתת הדבר. וגם שמה תמצא תשובת שאלתך הב', שאף בחורף לא יאות לעשות התיקון בראש משמרת**

שניה, שבפירוש אתמר שם בשירותא וארבע שעות אמצעיים, וטעם הדבר הוא האמור בספר הכוונות (שער הכוונות דף נ"ד ע"ג) שברגע חצות אז נגמרה דחיית רחל מאצילות לבריאה בעו"ה, ואז מתעורר הבכי בעולם העליון, ומחצות עד אור הבקר עומדת רחל בדחוייה, וכל משך אותו הזמן הוא זמן לתיקון, לאפוקי דעת הרב מנחם לונזאנו ז"ל, שסובר שדווקא בזמן החצות הוא השעה לקינות, אבל אנו אין לנו אלא דברי הרח"ו זלה"ה (שם) שכתב, שבקיץ המשכים מעט קודם השחר יעשה התיקון גם שלא יעסוק בתורה, ודבריו הובאו בספר טוב הארץ (ס"ז ב'), באופן שהרוצה לזכות להיות מבני היכלא דמטרוניתא צריך שיצטער בצערה בזמן צערה. ויותר נכון להנהיג עצמך להקדים השינה בתחלת הלילה, כדי שתוכל לקום לפחות חצי שעה קודם אור הבקר, אבל בתחילת הלילה אין מציאות כי עוד אימא הקדושה באצילות. ולפי דעתי שבשעת הדחק גם שעלה עמוד השחר יש קצת מציאות לתיקון, שהרי עד תפלת שחרית עוד יש ט' ספירות לרחל למטה, כי בשחר עולה רק הכתר כנז' בשער התפילין (שער הכוונות דף ט' ע"ד) וכו', כאב את בן ירצה משה בכמהר"ר מרדכי זכות זלה"ה. עכ"ל.

ועטרה לראושנו דברי השל"ה הקדוש (מסכת חולין פרק דרך חיים תוכחת מוסר אות כא) וצריך האדם לעמוד בחצות לילה, כדאמרינן בפרק קמא דברכות (ג, ב) אמר רב אחא, הכי אמר דוד, מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה וכו'. ואחר שיקיץ משנתו ישבח ויודה לקב"ה שהקיץ משנתו לחיים. ובעל ראשית חכמה בשער הקדושה האריך בחיוב המוטל עלינו לקום בחצות הלילה על פי הזוהר. וכתב שם שלא יאכל בלילה אלא ממיני מרקחת המושכת את הלב, ובזה יוכל לעמוד ברוב הלילה בעסק התורה בלי שינה וכו'. (כי אם הרבה יאכל, מרבים הקיטורים לעלות למוח, ולפי רוב הקיטורים והמעשנים ירבה השינה באדם) ובזוהר הקב"ה מחזיר הנשמות לישראל בחצות הלילה כדי שיתעסקו בתורה וכו' הרי היות חזרת הנשמות בחצות כדי שיתן האדם אל לבו ויאמר לא לחנם החזיר לי הקב"ה נשמת לי בשעה זו אלא כדי שאעסוק בתורה וכו'. ואחר שביארנו החיוב המוטל עלינו לקום והשכר כמה הוא, רצונינו לבאר עוד הערות על פי השכל כדי לזרז את האדם, רבינו יונה כתב בריש ספר היראה, שבבוקר כאשר יתעורר האדם משנתו ראוי שיתן אהבת הבורא בלבו שהטיב עמו שהחזיר נשמתו אליו, שכמה שכבו על מטתן ולא קמו, ועל זה אנו אומרים המחזיר נשמות לפגרים מתים. ואז לא ישב על מטתו דרך עצלות, ויחשוב אילו היו קוראים אותו לעבודת המלך כמה היה זריז לקום, או אילו נפלה דליקה בחצר. ואם היות דבריו אלו לענין התפלה, ראוי שגלמד מהם לענין השכמות חצות, שכבר אמרנו

שבחצות הלילה הקב"ה מחזיר הנשמות אל הגופות כדי שיתעסקו בתורה כו'. שכתב פרק קמא דברכות (ג, ב) כינור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, וכיון שהגיע חצות לילה כו', מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר וכו'. גם ראוי להכין תרנגול שיעירוהו בחצות לילה, שהרי מצינו ברבי עקיבא שהיה הולך בדרך והיה מוליך עמו תרנגול בפרק הרואה (ברכות ס, ב), הרי שהחכמים הראשונים לא היו סומכים על חכמתם וחסידותם שיקיצו בחצות והיו צריכין סיוע, כל שכן אנחנו. לכן אני אומר שמי שאין לו תרנגול יבקש לו חבר שלא ישן עד חצות, כדי שיקיצו בחצות הלילה ממש, וחבירו יש לו שכר וכו'. ואם הוא במקום שלא יש אחר וכו', ראוי שלא לשכב במטה מוצעת ולא ליפשט כל גופו. ושמעתי שהחכם מהרר"י ארבעים שנה לא ישן במטה מוצעת אלא משבת לשבת, ואמר שהיה דרכו לישן על גבי תיבה אחת ורגליו תלויות, והיה קם בחצות ממש, ולא ידע אדם מזה עד אחר מיתתו שסיפרה אשתו וכו'. והאריך שם בדברים כאלה הרבה מאד כהנה וכהנה. יאריך הספור מאוד, וירא שמים יקרא משם ואז יעבוד הש"י בכל לבו ובכל נפשו מאוד. וכבר האריכו בשבח עמידת חצות לילה בזוהר פרשת נח ובפרשת לך לך ופרשת תולדות ופרשת ויחי ופרשת בשלח ופרשת תרומה ופרשת פקודי ופרשת תזריע ופרשת אחרי מות ופרשת קדושים ועוד בשאר מקומות הוזכר זה, ובתיקונים כמה פעמים עד אין מספר, ראה כמה גדולה מצוה זו אשרי מי שמקימה. עכ"ל.

ועוד ראה בספר דרך פקודיך (מצוה לה') וז"ל: "ותדע ידידי עצה היעוצה בדברי הזוה"ק (ח"א ק"צ ע"א) אם רואה אדם הרהורין רדפין אבתריה ירבה מאד לעסוק בתורה והיא תצילהו, ובפרט העוסק בתורה אחר חצות לילה הוא כמו האם המקנחת את בנה מכל מיני לכלוך וטיט היון". עכ"ל.

ובהקדמת אור עינים לרבי אליעזר צבי מקארנא (הנד"מ עמ' מה) וז"ל: "ודע אחי אחי הנעים שאמירת תיקון חצות הוא חביב לפני המקום ברוך הוא בלי שיעור והוא כל אחד כפי אמיתיות לבבו בבכיות גדולות על גלות השכינה ועל צער ודחקות ישראל הקדושים דייקא והחיצונים הרשעים מתגברים בכל יום יותר ויותר והם המצערים לבני ישראל הקדושים בפרנסת אנשי ביתם ואח"כ שירות ותשבחות ותהלים משניות גמרא או מדרש זהר כתבי מרן האר"י זלה"ה והוא כל אחד לפי כחו ונשמתו ויכולתו ונמשך זאת עד חצי שעה קודם זמן התפלה ובחצי שעה זו יעיין בספרי מוסר שנתיסדו ע"פ רוח הקודש דייקא וע"פ הקדמת אמת וזהו כדי שלא יעמוד להתפלל מתוך ישות לבבו, אפילו שהוא דקדושא כי קודם התפלה כל עניני ישות

שבעולם יש בו חלק מצד היצר הרע, חוץ משמחה של מצוה כדברי רז"ל וכן ה"ה בתוך התפלה צריך לחזק ולקיים ויגבה לבו בדרכי השי"ת בשמחת לבבו דקדושה והוא כל אחד כפי כח נשמתו ומזג גופו דקדושה". עכ"ל.

וראה עוד דבריו הנפלאים של רבי נתן שפירא המובא בספר דבש לפי (מערכת ה אות יג) וז"ל: "השכמה, אמרו רז"ל הבא להורגך השכם להורגו פירוש אם בא היצה"ר להורגך על ידי פתוי מעשים שאינם הגונים אין לך יותר כח שתהרגהו אלא בהשכמה, וזהו השכם שצריך לעמוד בחצות לילה לעשות היחוד העליון של יעקב ולאח על ידי התורה וגם לבכות על העדר היחוד של ז"א ורחל בזמן הגלות ובזה המקטרג ימות, אבל אם תשכב עד אור הבוקר הוא הורג אותך כי השינה א' מס' במיתה. לקוטי גורי האר"י ז"ל כ"י ובזה א"ש מ"ש דוד המלך ע"ה ולבי חלל בקרבי שע"י קומו בחצות הרג ליצה"ר. וק"ו דוד המלך ע"ה שלא היה ישן ס' נשמי והוא חי וקיים". עכ"ל.

וראה עוד דברי הקדוש מורנו הרח"ו בשערי קדושה (חלק א' שער ו') וז"ל: ועתה בני שמע בקולי לכל אשר אני מצוה אותך, הכון לקראת אלהיך ישראל, בכל לילה בלכתך לישן, זכור כי היא מיתה הקטנה מזכירך המיתה הגדולה האמתית, והסתכל בכל המעשים שעשית באותו יום, ואם יש בהם רעים התודה עליהם שכן דרך המומתין מתודים, ותקבל עליך עול מלכות שמים בקריאת שמע שעל המטה להעלות נשמתך באחד, ואחר כך הפקד רוחך בידו יתברך בפסוק (תהלים ל"א, ו') בידך אפקיד רוחי, כענין המיתה האמתית שנאמר בה (קהלת י"ב, ז') והרוח תשוב אל האלהים וגו', אמנם עתה המיתה הקטנה תנה לו בתורת פקדון להחזירה לך חדשים לבקרים לפגרים מתים, ושכב באימה ויראה כי הנה רוחך עולה לתת דין וחשבון ליוצרך על כל מעשיך ודבוריך ומחשבותיך ביום ההוא, ולכן אל יפנה לבך בדבור או בהרהורים בטלים עד אשר תישן ותרדם בפחד הנזכר.

וכאשר תקיץ משנתך אחר חצות לילה קום מהר בזריזות, קל כנשר, ורוחוץ ידיך כדין וכשורה להעביר רוח רעה מבשרך, ותן לו ברכה ושבח והודאה על נאמנותו יתברך שלא עכב את רוחך על רוב עוניך ולא היתה זו מיתה ארוכה אמיתית, אמנם החזיר נשמות לפגרים מתים ויותר מחודשת וחזקה מבראשונה. ולמען לא תהיה כפוי טובה עמו, הצטער על גלות שכינת עזו וחרבן מקדשו בעת שהוא מצטער על זה באשמורות, כי עוונותיך ועוונות אבותיך הטו אלה ועדין לא הקימה מפילתה, ועם כל זה לא השגיח למעשיך הרעים שגרמו נפילתה, ואתה נפלת על המטה והקימך כבתחילה

ביתר שאת, ולא עוד אלא שתזכה לנחמת ציון שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה. אחר כך תעסוק בתורה שבעל פה עד אור הבוקר אם תוכל כי על ידי כן אתה מוריד אליה שפע ומחזיקה בהיותה נפולה.

ובעלות השחר רוץ לקראתה אל בית תפילתה כי כבר קדמה היא לך לבא שם לשמוע אל הרנה ואל התפלה אשר תתפלל להקימה מנפילתה ולהחזירה לציון כבתחלה, וגם כי לא תוכל עשוהו לבדך, הנה בהכשלה תעזור עזר מעט ביום ההוא להקימה ולסעדה כפי כחך, ובשכר זאת גם היא תשמע תפלתך ותפיק שאלותיך לטובה. על כן בני יהיו רעיוניך נכונים בתכלית הכונה ובשמחה בעת שתתפלל להקימה ולגמול חסד עם קונך, ולא לצורך שאלותיך כי הלא אינם רק להראות לפניו כעבד שאין לו חיים אלא מאדונו, ואם תקראנו באמת יהיה קרוב גם הוא אליך כמו שכתוב (תהילים קמ"ה, י"א) קרוב ה' לכל קוראיו וגו'. וכתוב (דברי הימים א' כ"ח, ט') כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין ויודע חוסי בו אם תדרשנו ימצא לך. ובפרט בעת שתתודה לפניו אחר תפלת שמונה עשרה או בברכת שומע תפלה יהיה בכל לבבך שלא תחזור עוד אליהם כי הלא הנסתרות והנגלות הוא יודע רואה כליות ולב. וכמו כן בנפילת אפים בפסוק אליך ה' נפשי אשא, תגמור בכל לבבך למסור נפשך למיתה על התורה ועל המצות ובכן ימחלו עוונותיך כולם אם באמת פיך ולבך שוים. עכ"ל.

ועוד בשערי קדושה (חלק ב' שער ז') וז"ל: "קימה אחר חצות לילה, זולת היותו מכלל אבלי ציון וירושלים שנאמר עליהם (ישעיה פרק ס"ו) שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, כי גם הקדוש ברוך הוא באותה שעה מתאבל ושואג כארי. גם בעסקו אז בתורה אמרו רבותינו ז"ל (שה"ש רבה ה', ז') אין רנה של תורה אלא בלילה, ואמרו רבותינו ז"ל (ע"ז דף ג' ע"ב) כל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום, ואמרו רבותינו ז"ל (תמיד דף ל"ב ע"ב) כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו. וכתוב (איכה ב' י"ט) קומי רוני בלילה, ולא זכה דוד המלך ע"ה להיות חי וקים בעולם הזה ובעולם הבא אלא על זה הדבר כמו שכתוב (תהלים קי"ט, י"ט) חצות לילה אקום להודות לך. ובכל ספר הזוהר נתבאר שבחי המצוה הזו לאין קץ, גם משרה רוח הקודש על האדם כנזכר שם בפרשת שמות (י"ח ע"ב). עכ"ל.

וראה דברי מוהרנ"ת בליקוטי הלכות (ראש חודש ג' אות ה') וז"ל: "ועל כן צריכין לזה צדיק וחכם גדול מפלג מאד שיהיה יודע לכוון חצות אימת. כמו שהפליגו רבותינו זכרונם לברכה בזה עד שעלה על דעתם

שאפלו משה לא הוה ידע, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בברכות, ודוד מי הוה ידע חצות אימת מכדי משה לא הוה ידע, דכתיב, "כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים וכו'". ומסקו שם, שמשה הוה ידע אלא כדי שלא יטעו וכו', כי חצות הוא בחינת התגלות ההסתרה בעת שהיא בתכלית המעוט דיקא כנ"ל, לזה צריכין בקיאות גדול מאד, שזה בחינת בקיאות סוד העבור, בחינת קדוש החדש כנ"ל.

ועל כן אין מי שיודע מזה כי אם מי שהוא בבחינת משה ואפלו משה רבנו, עליו השלום, בעצמו נתקשה בקדוש החדש שהוא בחינת חצות כנ"ל, כי צריך לזה בקיאות גדול כנ"ל. ועל כן היתה גאלת מצרים בחצות, כמו שכתוב, "כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים". כי חצות היא בבחינת יציאת מצרים כנ"ל. וזה שנשמך חצות לקדוש החדש, כי פסוק החדש הזה וכו' סמוך לפסוק כחצות וכו' הנ"ל, כי הם בבחינה אחת כנ"ל. עכ"ל.

והנה מה שעבר אין, כי כבר נשרף בית מקדשנו. אך כעת, שהשם יתברך מצפה לשוב אלינו ולחזר ולבנות בית מקדשנו, ראוי לנו שלא לעכב, חס ושלום, בנין בית המקדש, רק להשתדל בבנינו. על כן מאד צריך ליזהר לקום בחצות, להיות מתאבל על חרבן בית המקדש, כי אולי בגלגול הראשון היה הוא הגורם שיחרב הבית המקדש, ואפילו אם לאו, אולי הוא מעכב עתה בנין בית המקדש, ונחשב גם כן כאלו הוא גרם להחריבו. על כן צריך ליזהר מאד לקום בחצות, ולהיות מתאבל מאד על חרבן בית המקדש, והשם יתברך הבטיח לכל המתאבל על ציון לשום לאבלי ציון "פאר תחת אפר". עכ"ל. (ליקר"מ תנינא סז')

ונסיים בדברי מוהרנ"ת בליקוטי הלכות (השכמת הבוקר הלכה א אות טו) שכתב: **"ועל** כן היתה גאולה הראשונה בחצות דיקא. **וכן גאולה האחרונה שאנו מקוים במהרה בימינו תהיה על ידי בחינת חצות, על ידי הכשרים והיראים העומדים בכל לילה בחצות".**

והנלע"ד כתבתי, והשי"ת יאיר עינינו באור תוה"ק תורת חיים אכ"ר.

ועתה אביא מעט סימוכין לקדושים אשר בארץ המה, הנוהגים לומר תיקון לאה בלילות השבת ולילות הימים טובים וזה החלי בעזרת צורי וגואלי.

הנה ידוע שאין לנו אלא דברי הקדוש מורנו רבי חיים ויטאל ז"ל, ולו משפט הבכורה בכל מנהג ממנהגי האר"י ז"ל, והנה לפניך דברי הרח"ו בשער התפלה (עמ' שכג) וז"ל: "והענין הוא כי אם הם לילי ראשי חדשים או ימים שאין בהם נפילת אפים אין לבכות ולהתאבל על החרבן ח"ו וגם אין לומר כל המזמורים והפסוקים הנ"ל זולתי יתחיל ויאמר אלו המזמורים שסימנם כלא"ה בלבד ולא עוד ואח"כ יעסק בתורתו". עכ"ל.

ומדברי הרח"ו כאן רואים שלא חילק, אלא רק חילוק כללי, והוא שבילי ראשי חדשים וימים שאין אמרים נפילת אפיים יש לומר רק תיקון לאה, ללא חילוק כלל בין הלילות שבהם לא אומרים נפילת אפים, ופשוט שבלילות אלו "אין לבכות ולהתאבל על החורבן חס ושלום".

ומי לנו גדול מהרב חיד"א שבהגותו היקרות על הסדור תפלת ישרים הנדפס בשנת תק"ס שכתוב שם שיש לומר תקון לאה בליל יום טוב ולא יותר, הרב חיד"א לא העיר ולא כלום וכידוע שבכל מקום שראה לנכון העיר והאיר כדרכו בקודש ובפרט במנהגים על פי האר"י ז"ל.

וכך פסקו בסידורים הנפלאים סדור בית עובד, ותפלת החדש שהתפשטו בכל עדות המזרח כידוע לכל והדפסו עשרות פעמים.

וכן כתב בסדור שערי ציון לרבי נתן נטע הנובר תלמיד רבי חיים כהן תלמיד הרח"ו וראה גם ראה מה מעיד על עצמו רבי נתן נטע הנובר בהקדמה לסידורו וז"ל: "עד בואי אל ארץ איטליאה אל עיר מלאה חכמים וסופרים

ושמה 'ליגור"א', בהיותי שמה כמו שנה תמימה שנת תי"ד לפ"ק אז האיר ה' את רוח קדשו ועבר עלינו איש קדוש הרב הכולל מהר"ר חיים ז"ל ה"ה תלמיד מובהק של הרב האלוקי מהר"ר חיים ויטל זלה"ה וקבלתי ממנו זאת החכמה מפוארה פה אל פה ומסר לי כמה וכמה ענינים טובים חידושים שקבל מרבו אשר לא עלה זכרונו בספר עץ החיים, (א"ה כוונתו לשמונה שערים) וכל דבריו ככתובין מסיני. ואחר זה בא אלי איש קדוש מירושלים תוב"ב ובידו חבילות חבילות מכתבי האר"י ז"ל ה"ה החכם השלם המקובל אלוקי כמהר"ר נתן שפירא, והלכתי אחריו לעיר וינציא"ה שתי שנים שנת תט"ו ותט"ז לפ"ק והביאני המלך חדריו מאן מלכי רבנן מהר"ר שמואל אבוהב נר"ו והמקובל הנאמן כמהר"ר משה זכותא נר"ו אשר כל טוב הארץ בידם ולא מנעו הטוב ממני ומצאתי שם איש זקן ונשוא פנים המקובל אלקי כמהר"ר בנימין הלוי מצפת תוב"ב נר"ו ולמדתי מכולם במישור אוסור"ר כולל ואיסור"ר מוסיף על זאת שהעתקתי מהם עץ החיים והגהות הזוהר ותיקונים וזוהר חדש". עכ"ל. אתה הראת לדעת שדבריו שכתב בסידור הם ללא ספק דבריו שקיבל מגדולי החכמים הנ"ל ופשוט שלא היה כותב דברים שלא ידע שכך נהגו להלכה ולמעשה רבותיו.

וכך כתב השערי ציון בסידורו (עמ' א) וז"ל: "ותיקון רחל הוא רק בימים שאומרים נפילת אפים, ותיקון לאה הוא אפילו בימים שאין אומרים נפילת אפים, אפילו שבת ויו"ט ור"ח. רק שאין אומרים מזמור יענך ה' אבל שאר הסדר אומרים". עכ"ל.

וכך כתוב בספר פרי עץ חיים שער תיקון חצות (פרק ד) וז"ל: "בר"ח ובי"ט שאין אומרים נפילת אפים אין לבכות ולהתאבל ח"ו רק המזמורים שסימנם כלא"ה ואחר כך יעסק בתורה אם ישאר לו זמן". עכ"ל.

וכך מפורש בספר הכוונת מאורות נתן (שער חצות לילה עמוד שע"א) וז"ל: "כי בלילי ראשי חדשים או י"ט שאין בהם נפילת אפים וכו'". עכ"ל.

ובספר לחם מן השמים (עמוד ב') וז"ל: "והנה סימן אלו המזמורים הם כך כי בלילי ר"ח ויו"ט וכל ימים שאין בהם נפילת אפים אין לבכות וכו'". עכ"ל.

וכך שנה וכתב בספרו נגיד ומצוה (עמוד כ') וז"ל: "בר"ח ובי"ט ובימים שאין בהם נפילת אפים אין לבכות ולהתאבל ח"ו רק יתחיל המזמורים שסימנם כלא"ה וכו' עכ"ל וכן בספר מצת שמורים בחלק תיקון חצות (עמ' ה')

וכן פסקו בסידורים, רבי אשר מרגליות, רבי יעקב קאפיל, ורבי שבת י מראשקוב תלמיד הבעל שם טוב, וסידור רבי אברהם שמשון מראשקוב תלמיד הבעש"ט ובנו של הרב תולדות יעקב יוסף, וסידור לב שמת.

וכן העיד בגודלו הגר"ש משאש בספרו שו"ת שמש ומגן חלק ג' (סי' נה אות ה) וז"ל: בלילי שבתות המנהג בכל מרוקו וגם כמעט בכל המקומות שלא לומר תיקון רחל באשמורת הבוקר אבל תיקון לאה הכל אומרים עם דודי ירד לגנו בניגונים ובשמחה רבה. ע"כ.

וידוע לכל כמה עתיקים חזקים ומבוססים מנהגי מרוקו ובפרט אלו שנהגו בהם בכל ערי מרוקו ללא עוררין.

ובספר צואה מחיים לרבנו חיים פלאגי' כותב בנו רבנו אברהם פלאגי' על אביו (אות יד) וז"ל: תיקון חצות בקיץ ובחורף, ומצטער כשהשעה (השעון) אינה מתקנת לו ואפילו בשבתות וימים טובים הוא אומר תיקון לאה מה שאין אנו נוהגים לפי דברי הרב ז"ל ואפילו לילה אחרונה קם ואמר תיקון חצות עכ"ל. ובנו רבנו היפה ללב בספרו (חלק א' סי' א אות טו) וז"ל: "ומה שכתב ההוד' אבי מלכא משיח'א בכפ'ו שם משם המקובלים כי בליל שבת אין לומר אפילו תיקון לאה וכו' אמנם מסדר תיקון חצות הנדפס נראה כי בשבת נמי יאמר תיקון לאה מדכתב שם: ובליל שבת אומרים מזמור שיר ליום השבת וכך הוא מנהגו של מו"ר ניהו רבה רבי אבא שיחיה לעד דהגם שכתב שם בכפ'ו משם המקובלים שלא לומר בליל שבת אפילו תיקון לאה כנזכר הוא בעצמו נהג לאומרו וטעמו ונימוקו עמו מידי דהוי כקורא מזמורי תהלים וסמוכות שלו זיל קרי בי רב הלא בספרתו זה ספר כף החיים בסימן כט' אות ה' ובהקדמת ספרו הכתוב לחיים ד"ה מזקנים אתבונן וד"ה ונפשי יסובב ומנהגינו בליל שבועות שאנחנו נעורים כל הלילה לומר תיקון לאה וכן בכל לילי יום טוב מי שנוהג לקום ובכך הקם בליל שביעי של פסח לקרות העשרה שירות קודם יברך כל הברכות ואחר כך יאמר תיקון לאה ואחר כך יקרא את הקריאה הנזכרת אשר בספר קריאי מועד". עכ"ל.

ובחסד לאלפים (סימן א' אות יג') העלה בן המחבר רבי יהודה פאפו שיש לומר תיקון לאה בליל יום טוב וידוע מהגהותיו שהיה מחכמי בית אל וידע ממנהגי הישיבה הקדושה.

והרב בית דוד (סימן קכג') נשאל על כלי מורה שעות שרוצים להשתמש

בו בשבת בשביל לדעת מתי לקרוא תיקון חצות ומשם רואים שהבית דוד לא אומר שאין אומרים תיקון חצות בליל שבת אלא רק פוסק שאין היתר לעשות שימוש בשעון ונראה שכך גם בזמנו ומקומו היה נהוג לומר תיקון לאה בליל שבת שאם לא כך מיד היה כותב שביליל שבת בכלל אין לומר תיקון חצות ודו"ק.

וצא נא וראה מה שכתב לאורך ולרוחב הרב בן ציון אלקלעי²² מחכמי רבאט שבמרקו בספרו חמדת ירושלים (ואביא לשונו במלואה יען שספרו אינו מצוי אפילו אחד בעיר, עמ' נא והלאה) וז"ל: "דע כי לעניין תקון לאה בליל שבת ויו"ט לא פורש להדיא בספר הכוונות שצריך לאומרו או לאו, אלא שראיתי להרב שערי ציון בתחלתו שכתב וז"ל: ותקון לאה הוא אפילו בימים שאין אומרים נפילת אפים, אפילו שבת ויום טוב וראש חדש רק שאין אומרים מזמור יענך ה' אבל שאר הסדר אומרים, וצריך ללמוד אחר התקון עד אור הבקר וכו' עכ"ל. וכ"כ הרב בית עובד ז"ל יע"ש וכן הוא בכל ספרי תיקון חצות

• הערות וביאורים •

נב. נולד ברבאט שבמרקו בשנת (ה'תרי"ח) לרחל ולרב משה. בהיותו כבן 8 התעורר לאחר מחלת אבעבועות רוח שבה חלה, ואביו התמסר ללמדו בעל פה. הודות לכך כבר בגיל צעיר התפרסם בעירו כבעל זיכרון מיוחד.

בסוף שנת (ה'תרל"ד) עלה לארץ ישראל יחד עם אביו והשתכן בטבריה. לאחר תקופה קצרה התייתם מאביו, והעול לפרנסת אימו ומשפחתו נפל על כתפיו. בתקופה זו נכנס ללמוד בישיבות המקומיות אצל רבני טבריה.

בשנת (ה'תרמ"ח) יצא בשליחות "קופת רבי מאיר בעל הנס" לערי מרוקו למשך כשנתיים וחצי. בסיום שליחותו יצא בשליחות עצמית לתוניס, אלג'יריה וטריפולי שבילוב. בשנת (ה'תרנ"ה) יצא בשליחות נוספת לאלג'יריה ולוב מטעם העדה הספרדית בחיפה לצורך איסוף כספים לבניית בית העלמין בעיר, ובהמשך אף נסע למצרים כדי להדפיס חלק מספריו.

בחודש ניסן (ה'תרס"ב) עבר להתגורר בחברון בעצת הרב יעקב שאול אלישר, ומונה שם למורה צדק על ידי הרב חיים חזקיהו מדיני. כשזה האחרון הלך לעולמו בשנת (ה'תרס"ה), הוא עבר להתגורר בירושלים. בשנת (ה'תרס"ח) לערך יצא בשליחות מטעם ועד העדה המערבית בירושלים לאלג'יריה ולטריפולי יחד עם בנו אהרון מנצור. בחודש (אלול ה'תרע"ב) יצא בשליחות אחרונה לאלג'יריה מטעם ישיבת המקובלים בית אל יחד עם בנו הנ"ל. הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים, הרב חיים חזקיהו מדיני והרב חיים ברלין, הסכימו על פסקיו וכתבו הסכמות לספריו נפטר לבית עולמו (כ' באב ה'תרע"ג) ונקבר בירושלים.

וסליחות ואולם הרב יפה שעה ז"ל (דף קצ"ה) כתב שאין לומר תיקון לאה בליל שבת לפי שאז אין זווג ללאה אלא לרחל ויעקב יע"ש וכ"כ בשמו האמת ליעקב ז"ל (בקונטרס שפת אמת אות ג') והרב שמן ששון ז"ל (ח"ג בדרושי שינוי התפילות דרוש א' אות ח') ואחריו הנהיגו בק"ק בית אל שלא לאומרו בלילי שבתות ויו"ט כמ"ש האמת ליעקב שם עוד מצאתי סברה שלישית לטובים השנים הרב חסד לאלפים (סימן א' אות יג') [א"ה כוונתו לבנו של הרב חסד לאלפים] והרב חיי"ם ומל"ך פלאגי ז"ל (בספר כף החיים סימן ג' אות לד') מסכימים לדעה אחת ולחלק יצאו דבליל שבת אין לומר תיקון לאה ובליל יו"ט הוא יאמר ומטו בה בשם המקובלים סתם ובלי טעם לדבר יע"ש בדב"ק.

ובכן נפל פיתא בבירא היכי ליעביד האיש הירא דבר ה' אם כהרב שערי ציון, או כהרב יפה שעה ודעימיה, או כדעת הרבנים החסד לאלפים וכף החיים ז"ל, ועל כל אלין נתתי אל לבי אני הדל לעין בדברי רה"ק האר"י החי זצוק"ל למצוא דברי חפץ איזה ראייה וסמך לאחת משלשה דעות הנ"ל ואחר עיון יגעתי ומצאתי תלי"ת סיוע וסמך רב לסברת הרב שערי ציון הנז"ל והוא זה כתב רבינו ז"ל (בשער הכוונות בדרושי הלילה דרוש ד') וז"ל: אמנם כי לפעמים כאשר המוחין נכנסין להגדיל את רחל אז מתערבות ומתחברות שתיהן יחד רחל ולאה, לפי שהנה אורך נה"י דאימא הם ארוכות כשיעור אורך ז"א כולו אשר אורכו כאורך לאה ורחל, א"כ בהכנס הנה"י תוך הנוק' צריכין הם להתפשט בשתי הנקבות לאה ורחל להיותם מתלבשים בתוכם, כי נוק' א' לא תספיק להלבישם ואז כיון דהנה"י דאימא הם בחינה א' בלבד ארוכה א"כ בהתלבשם תוך לאה ורחל מוכרח הוא שיתחברו שניהם ויתערבו ויעשו פרצוף א' בלבד גבוהה הקומה ע"ד מה שנתבאר אצלינו בעניין התחברות בינה עם תבונה שנעשות שתיהן פרצוף אחד וע"ש אבל יש בזה הפרש א' דאם עיקר הזווג בזמן ההוא לרחל אז אעפ"י ששתיהן מתחברות ונעשות פרצוף א' עכ"ז אז לאה נותנת בדרך הלוואה והשאלה את הגוף ואת הכלים שלה לרחל כדי שתתארך על ידם ואז כל הפרצוף ההוא נקרא בשם רחל, ואם הזווג הוא בלאה אז הוא להפך כי רחל נותנת ללאה בדרך השאלה והלוואה את הגוף והכלים שלה להגדילה ואז הכל נקרא פרצוף לאה עכ"ל. הרי מבואר דכללא הוי שאי אפשר לאחת משני הנוק' רחל או לאה לקבל המוחין ולהגדל לצורך זווג אלא בשיתוף חברתה עמה ולהיותן פרצוף א' ארוך וגבוהה הקומה ובעת הזווג לווה בשאלה גוף והכלים מנהא דחברתה ופי' הענין דאופת מנהא

וכו' כפי מה שנראה מדברי רבנו ז"ל (שם לקמן) הוא על התשעה ספירות הבאים לה בסוד תוספת יע"ש ועיין להרב שמן ששון (ח"ג בדרושי הלילה דרוש ד' אות מ') שפי' כן ועוד הביא מ"ש הרב תורת חכם ז"ל שפי' באופן אחר יע"ש ועכ"פ נקטינן כי כשהיה הזווג ברחל אינו זז ממנה בחינת לאה ג"כ תהיה מה שתהיה ונראה שכן הוא בכל הזווגים ואין חלק בזה בין זווגי חול לזווגי שבת ויו"ט מדלא חילק ביניהם הרז"ל אלא כללא כייל ואזיל.

ועוד מצאתי גלוי לזה בספר פרי עץ חיים (שער שבת פרק י"ג) שכתב בסוד ויכולו הראשון וז"ל בקצור ונלע"ד חיים כי שם הבינה ולאה ג"כ הנקרא אה"ה וז"א הוי"ה ותמשיך משם הארה עד נה"י דז"א כדי שיספיקו האורות שבתוכם לתת מציאות מוחין לנוקביה אעפ"י שאין שם מקום מוחין וכו' עכ"ל. (כן היא הגרסה הנכונה כמו שהובא בספר חמדת ישראל למהרש"ו ז"ל יע"ש) ודברים אלו לכאורה נראים סתומים כי מה ענין לאה כאן להמשיך ממנה הארות להמצאה מוחין לרחל והלא דבר פשוט הוא שעיקר המשכת המוחין אם לז"א אם לנו"ק אינן אלא מישס"ת ומאו"א עליאין ובאים מלובשים בנה"י דתבונה ומה שיכות יש בזה ללאה להמשיך ממנה מציאות מוחין אמנם אין ספק כי הדברים מגיעים למ"ש בשער הכוונות הנ"ל שהגם דהמוחין עיקר מציאותם מאימא, אמנם אי אפשר שיגיעו לרחל כ"א בהלבשת הנה"י דאי' תוך לאה ואוזפת מנהא לרחל, כמ"ש וזהו ענין המשכת אורות דלאה עד למטה מנה"י להמציא מוחין לרחל שכתב הרז"ל כן נראה לענ"ד ברור בפ"י דברים אלו, ונמצא גם בליל שבת יש ברחל בחינת לאה בשתוף בתורת הלואה ושאלה, והגם דמ"ש ונלע"ד חיים וכו' הוא אמור בביאור ויכולו דערבית אין לדייק מזה שאין הדברים אמורים אלא בזווג ראשון דרחל ויעקב הנעשה מתפלת ערבית בלבד ולא בזווג שני שלאחר חצות הא ודאי בורכא היא דהא כללא הוא דכייל לן רז"ל בכל הזיווגים לפי שהדבר מוכרח להיות כן, וכ"ש שכפי מ"ש (בדרושי שינוי התפילות דרוש א') דבזווג שני דרחל של אחר חצות הוא נעשה בכל אורך שיעור קומת ז"א יעש"ב ונמצא שרחל אז היא נגדלת בהגבהת קומה בכל אורך ז"א ואיך יהיה זה אם לא בענין דאוזפת מנהא דלא"ה כמ"ש רז"ל אלא שהזיווג נקרא על שם רחל כנ"ל אמור מעתה שיש צורך ושיכות לומר תיקון לאה גם בליל שבת אחר חצות שהרי לא זזה בחינת לאה מרחל גם בליל שבת ונראה לענ"ד שע"כ איתנח ביה סימנא כלא"ה לרמוז כי רחל היא עתה כלא"ה ולא לאה ממש אלא דוזפת מנא וכמ"ש ויהיה גם לצורך זווג רחל עצמה כי מה נשתנה זווג לאה שצריך לתקון זה מזווג רחל שלא יהיה צריך לתיקון והלא אחיות הנה ומה הפרש יש בניהן, ואל תשיבני ממ"ש רז"ל (בדרושי שינוי התפילות שם) דלאה עולה אחר חצות בהיכל אימא להגדל יע"ש אין זה תשובה כלל

לפי שלא נאמר זה אלא בנקודה השורשית שלה בלבד והיא צריכה לעלות בהיכל להגדל אי' ועיין בשמן ששון שנתקשה בביאור הגדלה זו והניח בצ"ע לפי האמור בס"ד ניחא דזה הוא בעיקר נקודתה השורשית לפי שהתשעה ספירות הבאים לה בסוד תוספת היא מנחת אותם לרחל אחותה בהלואה כמש"ל, ואין לומר דא"כ היה ראוי יותר לומר התיקון בליל שבת קודם חצות דאז הוא זמן זווג לאה ויעקב בכל אורך שיעור קומת ז"א כמו שנעשה אחר חצות של לילי החול כמ"ש הרז"ל שם.

זה אינו משני סיבות אחת שכמו שבלילי החול אעפ"י שיש ג"כ קודם חצות זווג לאה ויעקב מהחזה ולמטה אין אנו אומרים תיקון לאה אלא אחר חצות שאז הוא זווג שני שלהם היותר מעולה בהיותו נעשה גם מחזה ולמעלה, כן הוא הדבר בליל שבת שהגם שיש זווג לאה ויעקב קודם חצות אין לומר התיקון אלא אחר חצות שהוא זמן זווג רחל ויעקב המעולה ומובחר יותר מזווג לאה ויעקב (עיין שער המצוות פרשת בראשית) כי רחל היא עקרת הבית וע"י מתגלים רחמים מרובים ושפע רב בעולם והסיבה השנית שע"י כוונת תפלת ערבית וכו' מספיק גם לזווג לאה ויעקב כן נראה לענ"ד טעמו של הרב שערי ציון הנז"ל וסברתו נכונה וסודה כמוס עמה כמ"ש בס"ד.

ועוד גם לפי פשטן של דברים מה גרעון יש בקריאת תיקון לאה בליל שבת ויו"ט שאינו אלא מזמורים בלבד כקורא מזמורי תהלים בעלמא בלתי שיכוון לסדר הזווג וכיוצא בזה כתב מהרח"פ ז"ל גופיה (בספר לב חיים חלק א סוס"י ו') שהקם בחצות אחר עמוד השחר שיש לו לומר כל המזמורים של תיקון חצות כקורא תהילים בעלמא יע"ש ובכף החיים (ס"ג אות לד') כתב שיאמר תיקון לאה יע"ש אף אנן נמי נימא הכי בליל שבת ויו"ט. וכ"ש שהנה מה טוב לשמח את הכלה עם דודה בקול רנה של תורה בלילה משירות ותשבחות של דוד הע"ה ומשאר למודי ה' עד אור הבוקר ועי' למרן החיד"א ז"ל בספר יוסף אומץ (ס"ד ד"ו) שכתב שהוא היה קורא תהלים בליל שבת יע"ש ובלאו הכי יש חיוב לימוד תורה בשבתות ויו"ט שלא ניתנו לישראל אלא לעסוק בהם בתורה כידוע מחז"ל, באופן שאין נראה לענ"ד לבטל מלומר תיקון לאה ועסק התורה אחר חצות של ליל שבת ויו"ט כלל וכ"ש כי לפי מ"ש חיובא נמי איכא עפ"י סודן של דברים וכדעת הרב שערי ציון הנז"ל ועוד אנכי הרואה במנהגי ק"ק בית אל שסדר הרה"ק בספר דברי שלום ז"ל שלא הזכיר מנהג שאין לומר תקון לאה בליל שבת ויו"ט בכלל המנהגים יע"ש ואם איתא לא היה נמנע מלכותבו

בכלל השינויים וע"כ נ"ל ברור דמה שהנהיגו בק"ק בית אל שלא לאומרו אינו אלא מהוראת הרב יפה שעה ז"ל ואלך ואיננו ממנהגי רה"ה מהר"ש שרעבי הראשון ז"ל וכ"נ מהמשך דברי הרב אמת ליעקב הנז"ל שהסמיך מנהג זה מהיפ"ש ז"ל יע"ש וגם היפ"ש הנז"ל עצמו לא כתב שכן הנהיג מהרש"ש ז"ל אלא תורה דיליה היא וכבר כתבתי שאין ראיתו מכרעת.

ואשו"ר להרב מהר"י רקח ז"ל בספרו שערי תפלה (בדיני תיקון חצות אות ז) שאסף וקיבץ להקת פוסקים החולקים בזה כמש"ל עוד ראו הביא

לנו מ"ש החסד לאברהם אנקאווא ז"ל (בסדורו לתפלה בקול בוכים בתחלת תקון לאה) דסבר לה מר בפשיטות שאין לומר תקון לאה בליל שבת ויו"ט וחילה ממ"ש רז"ל בשער הכוונות (דרוש תקון חצות) דאין לומר תקון רחל בראש חדש ובימים שאין אומרים נפילת אפים וכו' ומדנקט ר"ח ותו לא נראה דבשבת ויו"ט אין לאומרו יע"ש והרב כמהרי"ק הנז"ל החזיק במעוזו וכוותיה ס"ל שאין לאומרו ודלא כהרב שערי ציון הנז"ל יע"ש"ב ואחר המחילה רבה מעצמותיהם הק' ראיותיהם הנ"ל סתרי נינהו כי מה שדייקו מלשון רז"ל דנקט ר"ח ולא שבת ויו"ט אין זה דיוק כלל לפי שרז"ל היו דבריו שם בתחלה בתקון רחל וכתב שאין לאומרו בר"ח שלא לבכות ולהתאבל בו ושם לא שייך להזכיר שבת ויו"ט דפשיטא הוא ואין הכתוב צריך לאומרו דהא אפילו ט"ב שחל להיות בשבת הוא נדחה מפניו אלא ר"ח וימים שאין בהם נפילת אפיים אצטריך לאשמועין שאין לומר בהם תקון רחל לפי שיש בהם מעט קדושה ע"ז סיים וכתב יאמר מזמורים אלו שסימנם כלא"ה וכו' ואם באנו לדייק מלשון זה אדרבא יש לנו לדייק לאידך גיסא דמדסתים לן רז"ל ולא חילק בין ר"ח לשבת ויו"ט לומר הכי אבל בשבת ויו"ט אין לומר גם תקון לאה נראה שיש לאומרו עיין בהמשך לשונות הק' שם, גם הראיה השנית דלאה היא העולה אחר חצות בהיכל אי' וכו' אין משם ראיה כלל כמי מה שביארתי אמיתת סודו למעלה ודו"ק היטב.

באופן שלא מצאתי סברה או ראיה לסתור סברת הרב שערי ציון הנז"ל אלא אדרבא יש לו שורש ועיקר בדברי רז"ל כמו שהוכחתי לעיני

כל, ועליו יש לסמוך כי מלבד שסברתו נכונה בטעמה ונימוקה עמה עודה בה שהוא היה מכת המקובלים הקודמים בזמן לכל הרבנים האחרונים הנז"ל החולקים עליו וליה ציתין ומה שידעו הם ז"ל הוא כפי פשט שער הכוונות והוא יאמר בתחלת העיון לכל רואה וכגון דא לא יאמר כלל שגעלם מהשע"צ ז"ל דכל רז לא אניס לה והאמת יורה דרכו וכו' עכ"ל.

תיקון לאה בליל שבת ויו"ט קבא

ובהמשך נותן טעם למה אין להגיד תיקון לאה בליל פסח ובליל שבועות ותו לא.

מכלל דברים אלו נלע"ד שיש לומר תיקון לאה בלילות שבת, וימים טובים, חוץ מליל פסח לילה השמור ממזיקים וכו'.

ובפרט שכך נהגו הרבה מגדולי ישראל ומגורי האר"י וכך היה המנהג הקדמון יותר ממאה וחמישים שנה, ועוד שאין ראייה ברורה העומדת מנגד מדברי האר"י ז"ל, הרח"ו, והרש"ש ובמקום ספק יש לפסוק כמנהג הקדום ביותר.

ואם חושש יכול לעשות תנאי שאם לדעת האר"י ז"ל אין צורך לומר תיקון לאה אזי הוא כקורא תהלים בעלמא ותו לא מידי, וכן עשה מעשה מורנו הגר"ח פלאגי.

והנלע"ד כתבתי, והשי"ת יאיר עינינו באור תוה"ק תורת חיים אכ"ר.

נוסח ברכת מלביש ערומים

מורנו הרש"ו בסידור חמדת ישראל חלק ימות החול (עמוד ט') כותב וז"ל: "וזהו סוד המלבוש כי מלבוש הוא בגימטריא שם אורפניא"ל שהוא סוד שם א"ל והוא סוד חשמ"ל והוא לבוש הבינה המלבשת את זעיר ונוקביה ולזה תכוין באמרך בא"י אמ"ה המלביש ערומים וכן קיבלתי ממורי ז"ל כי צריך לאמרה בה"א יתרה המלביש ונלע"ד שמואל לרמוז ה' הידועה והיא הבינה המלבשת ערומים הם זעיר ונוקביה וכמש"ה ויהיו שניהם ערומים וכו' והבן". עכ"ל.

וידוע שהקדוש מהרח"ו לא קיבל את סדר ברכות השחר מהאר"י החי כמובא בדרוש נוסח התפילה בשער התפלה (עמ' רעא) וז"ל: הנה כל הברכות הנאמרות בשחר קודם התפלה לא קבלתים ולא שמעתים ממורי ז"ל". עכ"ל.

ומפני זה יש לומר כשאין לנו את דעת האר"י החי יש ללכת אחר תלמידו מהרח"ו שפשיטא לנו שאין שני לדעת האר"י אלא נאמן ביתו מהרח"ו ובפרט בברכה זאת שהן ע"פ הסוד והן ע"פ הפשט יש לה מקום להוסיף ולומר המלביש ללא חשש כלל ועיקר.

וכן כתב בסידור האר"י רבינו חיים (עמ' לא) לתלמיד הרח"ו, רבי חיים הכהן לומר המלביש ערומים וכידוע שהיה מתלמידיו הוותיקים ביותר ופשוט שמקורו טהור מהרח"ו.

וכן פסקו והכריעו להלכה רבי יעקב צמח בספרו **זר זהב** (סימן מו) ו**בנגיד ומצווה** (עמ' יד') ורבי דוד עמאר **בתפלה לדוד** (דף כג ע"א) ובסידור חסד לאברהם.

וכן פסק השדי חמד (פאת השדה מע' ב' סימן לז) וז"ל: זה כמה עשרות שנים נהגתי בעצמי וכן הנהגתי את תלמידי הסרים למשמעותי הי"ו לומר ברכת מלביש ערומים בה"ה המלביש, לא ככתוב בסידורים בלא ה"א עכ"ל ובהמשך כתב השדי חמד שכל מה שאומר הוא על פי הפשט אך אחר כך נכנס לבית הספק האם יש לומר כך על פי הסוד אולי יש קפידה לאומרו ככתוב בסידורים מלביש ערומים ומה שהביא אותו להסתפק הוא מה שראה בספר בן יהוידע להבן איש חי בסוגיה דברכת המוציא שצריך לאומר "המוציא לחם מן הארץ" ואולי מזה משמע שרק שם יש לומר כך המוציא, ובמלביש ערומים אין להוסיף המלביש משום שלא נזכר אך ידוע שענינו הקדושות לא זכו לראות את הסידור חמדת ישראל למהרש"ו ובוודאי היה שש ושמו לראות הדברים ומי לנו גדול מהרש"ו בתורת מורו האר"י ז"ל.

וראה גם ראה דברי הרה"ג רבי רחמים נסים יצחק פלאגי **בעל היפה ללב** (סי' מו אות כז בנדמ"ח) וז"ל: מלביש ערומים עיין מה שכתבתי בחלק א' (דף קפ"ג ע"א אות ז אות כו בנדמ"ח) **דצ"ל המלביש בה"א** מלבד הטעם הנזכר שם עוד י"ל כיוון שהכל הוא על צד החסד חסד אל כאשר עשה בראשונה עם אדם הראשון כי אע"פ שחטא ויעש ה' אלוקים לאדם ולאשתו כותנות עור וילבישם על צד החסד כי כן אין ראוי לומר מלביש שנראה שהוא מן הדין כמו שאמרו בכתובות (צה' ע"ב) גבי ניזונת כי אם המלביש דומיא ד'הניזונת' שאיתמר התם שהוא על צד החסד כיע"ש וק"ל. עכ"ל.

ובהערות חוקר לב על היפה ללב מובא שכן פסקו בתשובות **רב נטרונאי גאון** (סי' ט) המלביש ערומים ובספר **דקדוקי סופרים** (ברכות ס', ע"ב סוף הערה 1) וכן ראיתי בסידור מכתב יד על קלף מאיטליה מהמאה ה-17 כמנהג בני רומא (הסידור מאוסף הרב שרגא יעקב הופמן) (עמ' 5) **שגרס המלביש ערומים.**

ואתה שמע נא ודע לך שלא אחד אפילו מן הפוסקים ידע ממה שכתב מהרש"ו בחמדת ישראל משם אביו הרח"ו ומזה נבעה הסתפקות השדי חמד ושאר הפוסקים, ועכשיו שנגלה לעניינו דברי קודשו של מהרש"ו שקיבל מאביו הרח"ו אין להסתפק שיש לפסוק להלכה ולמעשה ולכוף ראשו לדעתם דעת עליון.

ואסיים בעדות מענינת עד מאוד מדברי הרב דוד עמאר בספרו תפלה לדוד (עמ' עד') וז"ל: "שמעתי מקשים לפי שפירש דברכת המלביש ניתקן כנגד מי שהחטא שלו חמור וגרם שנתפשט מעליו המלבוש הקדוש לגמרי, וברכת הנותן ליעף כח כנגד מי שנחלש מלבושו ולא

נפשט לגמרי, אם כן מקשים איך יכול לחזור ולומר אחר 'המלביש' ברכת 'הנותן ליעף כח', משום דבכלל ברכת המלביש ערומים הוי ברכת הנותן ליעף כח כפי פירושו, כמו כן כתבתי לעיל (בס' צט') דאם קדם ויברך זוקף כפופים קודם מתיר אסורים לא יברך מתיר אסורים מהטעם דבכלל זקיפת הקומה היא תנועת האיברים, ואם כן הוא הדין בכאן. ומכח זה אמרו לי שהרב החסיד מהר"ש (הרש"ש) הי"ו סידר בסידור הכוונות ברכות השחר בתחילה כתב ברכת 'הנותן ליעף כח' ואחר כך 'המלביש' ואפילו שיש לחלק דשאני הכא בברכות אלו דהמלביש והנותן ליעף הם בשני גופים וק"ל ופה עיר הקודש נהגו לאומרה ברכת 'הנותן ליעף כח' אחר 'המלביש' וכן אני נוהג". עכ"ל.

והנלע"ד כתבתי, והשי"ת יאיר עינינו באור תוה"ק תורת חיים אכ"ר.

לעילוי נשמת

זקני בנימין בן לאה
זקנתי חביבה בת זרא
זקני אליהו בן שמחה
זקנתי סוליקה בת בידה
חברי וידיד נפשי יעקב בן אסתר
בן דודי יעקב בן רחל
שגי'א יוסף בן יורם וגרציה
בן דודי מרדכי בן לין
יוסף בן רחל
רחל בת מזל
יעקב אליעזר בן רחל
דוד בן רחל
רפאל בן כומונה
יעקב בן חורסי
יעקב בן משה
אסתר בת עזיזה
אשר מסעוד בן שמחה

ת.נ.צ.ב.ה

**פיה פתחה בחכמה ותורת
חסד על לשונה**

לעילוי נשמת האשה היקרה בעלת
החסד שהייתה אהובה על כולם טובת
לב ומאירה פנים לכל הבריות

מרת יונה טיפליצקי בת רוזה

נלב"ע כד שבט תשפ"ג

ת.נ.צ.ב.ה

